

VOLUM 24 GENER 2009

CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS

MONOGRÀFIC: Llibertat i seguretat a Mollet i Catalunya: els reptes del nou mil·lenni
ESPECIAL: Els bombardejos de Mollet de 1938 i 1939

NOTES

NOTES

VOLUM 24
2009

AQUEST LIBRE HA ESTAT EDITAT AMB EL SUPORT DE

**Diputació
Barcelona**
xarxa de municipis

Kao Corporation S.A.

És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, sota les sancions establertes a la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics.

Les lletres **Notes** de la portada han estat dibuixades per Joan Abelló

© TEXT: Els autors
© EDICIÓ: Centre d'Estudis Molletans-Ajuntament de Mollet del Vallès
(Can Lledó, c/. Comte d'Urgell, 26)
FOTOGRAFIA PORTADA CEDIDA PER: Josep Maria Vizcarra
TIRATGE: 900 exemplars
IMPREMTA: IG Santa Eulàlia de Ronçana
ISSN: 1578-6009
DL: B-37-059-1987

SUMARI

EDITORIAL.....	7
PRESENTACIÓ.....	9
ESPECIAL ANIVERSARI BOMBARDEJOS	
En homenatge a les víctimes dels bombardejos de Mollet	13
M. Àngels Suárez i González	
Els bombardejos del 38 i del 39 a Mollet. La memòria popular	51
Glòria Arimon i Ventura	
Els bombardejos vistos des de Gallecs	101
Glòria Campoy Collado i Judith Ansó Ros	
Els refugis durant la guerra civil a Mollet	107
Glòria Arimon i Ventura	
MISCEL·LÀNIA	
Anotacions sobre aficionats molletans a l'arqueologia i museística els anys quaranta	117
Josep M ^a Suñé Arbussà	
L'església de Santa Maria l'Antiga o Santiga (983-2009): una història per recuperar	127
Ernesto Vilàs Galindo	
Brossa i Mollet	145
Oriol Fort i Marrugat	
Els amfibis de Gallecs: una situació difícil	157
Daniel Aranda i Salvachua	
La memòria de les plantes	167
Jordi Camprubí Amat	
Pluges, inundacions i altres fenòmens meteorològics a Mollet del Vallès al llarg dels darrers 150 anys	171
Pere Emiliano i Estapé	
El poder local a Mollet durant els primers anys del nou règim 1939-1945 ..	179
Marta Figueras Sánchez i Adriana Díaz Trujillo	
MONOGRÀFIC	
Presentació	195
M. Rosa Boada	
Libertat i seguretat, conceptes antagònics?	197
Marc Carrillo López	

<i>Els cossos de seguretat a Mollet del Vallès</i>	209
Oriol Fort i Marrugat	
<i>Polítiques públiques, seguretat i convivència a les ciutats del segle XXI</i>	223
Carlos González Zorrilla	
<i>Libertat i seguretat a la política penal actual</i>	231
Mercedes García Aran	
RESSENYA BIBLIOGRÀFICA . Josep M ^a . Bernís i Pueyo	243
FITXA ARTÍSTICA . Josep Fèlix Bentz i Oliver	245
Publicacions del Centre d'Estudis Molletans	249
Críteris de publicació de la revista Notes	255

editorial

Un any més, ens plau presentar-vos en la diada de Sant Vicenç, patró de la nostra ciutat, un nou número de **Notes**, el que fa 24.

Aquest any hi ha tres parts: a l'habitual miscel·lània i al monogràfic, hi hem afegit un primer apartat sobre els bombardejos dels anys 1938 i 1939 a Mollet del Vallès. La raó és clara: l'any 2008 va fer setanta anys del bombardeig dels Quatre Cantons el 8 de gener de 1938 i aquest gener de 2009 també fa setanta anys del segon bombardeig del 25 de gener de 1939 a Berenguer III i la riera Seca. Dues membres actives del CEM, Glòria Arimon i M. Àngels Suárez s'han encarregat de revisar el material que hi havia i de buscar noves informacions sobre el tema, que us presentem en aquesta edició (tot i que no és un tema tancat), complementades amb informacions de Glòria Campoy, Judith Ansó i Montse Eras.

A la miscel·lània trobareu un article de Josep M. Suñé que aquest cop ens explica les activitats d'un grup de molletans aficionats a l'arqueologia durant els anys quaranta. El naturalista Dani Aranda ens parla de la situació dels amfibis de Gallecs i Jordi Camprubí fa una curta i poètica reflexió sobre la memòria de les plantes. Oriol Fort ens parla de la relació de Joan Brossa amb Mollet i Ernest Vilàs ens explica la recuperació de l'església de Santiga. De la mà de joves estudiants publiquem dos treballs: un sobre pluges i inundacions a Mollet del Vallès, de Pere Emilianò, guanyador del Premi Juvenil Vicenç Plantada, i un altre que va obtenir un accèssit al mateix premi, sobre el poder local a Mollet en els primers anys del franquisme, a càrrec de Marta Figueras i Ariadna Díaz.

L'apartat de la monografia recull els temes que es van tractar a les XI Jornades de Tardor de 2008 amb el títol *Llibertat i Seguretat a Mollet i a Catalunya: els reptes del nou mil·lenni*, on trobareu les transcripcions de les conferències del professor Marc Carrillo, d'Oriol Fort i Marrugat, de Carlos González, director de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya, i finalment, de Mercedes García Aran, catedràtica de Dret Penal.

La ressenya bibliogràfica de Josep M. Bernís correspon al llibre *Etnobotànica de Gallecs. Plantes i cultura popular al Baix Vallès*, últim volum publi-

cat a la Col·lecció Vicenç Plantada del Centre d'Estudis Molletans. La fitxa artística, a càrrec de Fèlix Bentz, ens parla de Josep Guinovart, que ens va deixar fa un any, del qual podem trobar diferents obres al Museu Abelló.

Acabem amb l'agraïment a totes les persones que fan possible la publicació d'aquest volum; als autors i a les autores, a les persones que hem entrevistat, a les que ens han deixat fotografies i a la impremta, que com sempre, treballa amb professionalitat i eficiència. Gràcies!

In memoriam

Quan ja teníem aquest número de NOTES a impremta, el 25 de desembre, dia de Nadal, moria Joan Abelló i Prat. A banda de l'estimació de l'artista, del col·leccionista i de la persona, com a responsables de l'edició de NOTES volem recordar la vinculació concreta del Mestre amb la nostra revista quan l'any 1989, el volum número 3 de NOTES surt amb una portada dissenyada pel pintor i va continuar sortint fins l'any 1997, al volum 11. A partir d'aleshores, el Consell de Redacció decidí reformular tot el disseny però conservar les lletres *NOTES* dibuixades per Abelló que hi surten actualment. Un dels molts exemples del seu compromís amb Mollet és –i ho diem perquè la primera part d'aquest exemplar parla del tema– el quadre titulat *Bombardeig dels Quatre Cantons* on reflecteix el desastre del 8 de gener de 1938 al davant de cal Rebull.

El 5 de gener de 2009 ens deixava també Anna Bosch, primera alcaldessa democràtica durant el període 1979-1983 i col·laboradora de NOTES.

El treball d'ambdós restarà per sempre entre nosaltres.

Consell de Redacció

Gener de 2009

Presentació

És un plaer de cada any poder fer arribar al públic i a la ciutadania interessada una nova edició de la revista miscel·lània d'estudis locals i del Baix Vallès, *Notes*.

Aquest 2009 surt a la llum el número 24: ens acostem a un aniversari que l'any que ve hem de celebrar com es correspon. Perquè la vitalitat, el servei de difusió de coneixements i de descoberta de la pròpia realitat i la pròpia història segueix sent un dels actius més preuats de la revista i del Centre d'Estudis Molletans, l'editor i impulsor de tota aquesta activitat investigadora, que ha donat uns resultats unànimement reconeguts per la seva qualitat i el seu abast.

I com a mostra que exemplifica aquestes virtuts i com a bon preàmbul de la celebració d'aquests primers vint-i-cinc números, l'exemplar que teniu a les mans ha propiciat una nova embranzida en els estudis sobre els dissortats fets succeïts a Mollet arran dels bombardejors del 8 de gener del 1938 i del 25 de gener del 1939. Hem volgut commemorar el 71è i el 70è aniversaris des bombardejors del 1938 i 1939, respectivament, d'una manera emotiva, tot i que amb el rigor investigador que pertoca, donant veu als testimonis i a les víctimes de la barbàrie feixista i fent una investigació a fons d'aquells dies.

Per aquest motiu vull destacar i, alhora, agrair la feina feta per la M. Àngels Suárez i la Glòria Arimon, col·laboradores i actives estudioses del CEM. És un gran treball que no només ens farà conèixer dades i aspectes inèdites sinó que, sobretot, ha donat la veu a moltes persones directament implicades en aquelles circumstàncies. I això és una de les essències de la memòria històrica, les fonts orals, tan importants com ho són les fonts documentals. Amb l'afegit que darrera la font oral sempre hi ha la persona, el testimoni directe, viu, ric en matisos i en interpretacions, i, per això, tan valuós.

Com també és habitual en el *Notes*, presentem la miscel·lània, amb temes ben variats i interessants, i el monogràfic, basat en les conferències presentades en les jornades d'estudi del CEM fetes a l'octubre passat sota el títol *Llibertat i seguretat a Mollet i Catalunya: els reptes del nou mil·lenni*, amb ponents que són autoritats a Catalunya en la matèria. Cal destacar que, per primera vegada, els dos centres d'estudis de la

ciutat, el Centre d'Estudis Molletans i el Centre d'Estudis per la Democràcia, s'ajuntaven per promoure un tema en comú, el coneixement d'una institució ben arrelada a la ciutat, l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya, i el debat al voltant dels conceptes "llibertat" i "seguretat" en una societat democràtica.

Les meves últimes paraules en aquesta presentació són per agrair efusivament la feina i la dedicació de les persones responsables i col·laboradores del Centre d'Estudis Molletans. Com sempre, ens presenten un treball impecable i un gran pas més en el llarg camí de la descoberta de la pròpia història i de la pròpia identitat.

Josep Monràs i Galindo

*Alcalde de Mollet del Vallès
i president del Centre d'Estudis Molletans*

Els bombardejos de 1938 i 1939
a Mollet del Vallès

En homenatge a les víctimes dels bombardejos de Mollet

M. Àngels Suárez i González
Historiadora

1. INTRODUCCIÓ

No volíem deixar passar el 70è aniversari dels bombardejos sobre el poble de Mollet sense dedicar-li unes línies.

Aquest episodi de la Guerra Civil Espanyola és un altre dels aspectes de la nostra història que ha estat silenciada, malgrat ser un dels records més impactants per a la gent que el va viure.

El fet que qualsevol ciutat o poble, sense ser front de guerra, es convertís en objectiu militar, podent ser bombardejat, creava una situació d'inseguretat, de perill i de por, que actuava apropant el terror de la guerra a la reraguarda. Les bombes podien matar qualsevol persona, totes elles víctimes civils innocents. Les escoles, les fàbriques, els mercats, els trens, els habitatges, les botigues, els carrers... tot podia convertir-se en blanc de l'aviació militar.

Si bé es diu que l'objectiu de l'aviació feixista eren punts estratègics de guerra, el cert és que en moltes ocasions van fer més danys civils que militars. Els objectius marcats havien de ser les centrals hidroelèctriques per tallar el subministrament elèctric, les indústries d'energia i material de guerra per paraitzar l'activitat industrial, els dipòsits de combustible, les vies de comunicació, les estacions i ports per impedir els subministraments... és a dir, tot el que pogués colpejar l'economia de la reraguarda.

A Catalunya el nombre de víctimes ocasionades pels bombardeigs, segons augmenten els estudis sobre aquest tema, va a més. Es compten unes cinc mil persones que moriren a conseqüència de les ferides ocasionades per les bombes llançades per l'aviació franquista. D'aquest total, aproximadament la meitat moriren a Barcelona capital. A més dels morts, però, hem de tenir en compte la quantitat de ferits que l'aviació va provocar, que no baixa de set mil persones. Parlem de 137 poblacions catalanes bombardejades i alguns d'aquests pobles o ciutats ho van ser en múltiples ocasions sense que hi hagués cap motiu

Mollet. Estació de França. La línia del ferrocarril va ser un dels objectius militars més bombardejats.

que ho justificués, com és el cas de Sant Feliu de Guíxols que patí trenta-nou bombardeigs al llarg de la Guerra¹.

A la nostra comarca, al Vallès Oriental, l'actuació de l'aviació feixista va segar la vida de 309 persones, de les quals 24 corresponen als bombardejos de Mollet. És precisament ja al final de la guerra civil a Catalunya, al gener de 1939, quan es pateix el major nombre de bombardejos. Sis poblacions, dels quaranta-tres municipis de la comarca són atacades: Mollet, Granollers, les Franqueses, Cardedeu, la Garriga i Sant Celoni; les bombes seguen la vida de setanta persones en aquest mes. Abans, l'any 1938, havien tingut lloc dos bombardeigs: el del 8 de gener a Mollet, on va haver-hi 16 víctimes, i el del 31 de maig a Granollers on van morir 224 persones.

2. EL PAPER DE L'AVIACIÓ A CATALUNYA

A l'inici de la Guerra Civil ningú imaginava que l'aviació pogués intervenir bombardejant les poblacions civils. Primer perquè aquesta estratègia d'atemorir la població civil bombardejant-la era nova i, per tant, inesperada; i segon, perquè l'aviació espanyola era escassa i poc desenvolupada, per tant no se li donava gaire importància. Però aquí l'ajuda estrangera jugà un paper molt important: Itàlia i Alemanya lluiten amb la seva aviació al cos-

1. Especialment castigada resultà la població de Sant Feliu de Guíxols que és bombardejada en trenta-nou ocasions durant la Guerra i rep al voltant de cinc-centes bombes que destrueixen uns sis-cents edificis d'un total de 2.900.

tat del bàndol feixista, de manera que els atacs aeris sobre Catalunya van ser obra, quasi en la seva totalitat, de l'aviació de Mussolini i Hitler.

Itàlia va contribuir amb la *Legionaria Italiana*, que envià un total de 764 avions, entre ells, el més conegut és el Savoia S-81, que eren trimotors que podien portar una càrrega de 2.000 kg. de bombes i volar a una velocitat de 340 km/h².

L'aviació italiana va fer servir com a base aèria l'illa de Mallorca, que va ser tota la guerra en mans de les tropes feixistes. Aquesta proximitat amb la costa catalana –estava a només mitja hora de vol de Catalunya– explica que la majoria dels atacs aeris sobre el litoral català i els nuclis urbans fossin obra dels italians.

Alemanya va enviar la *Legió Cóndor*, amb 277 avions, dels quals destaquem l'Heinkel H-111, amb una velocitat de 430 km/h, que duia tres metralladores i una càrrega de 1.500 kg. de bombes.

Si no hagués estat per la intervenció d'aquestes potències estrangeres, els bombardejos mai no haurien estat un malson per a la població catalana de la reraguarda.

Per defensar-se de l'atac dels avions feixistes, el govern republicà va tenir dos tipus de respostes: per una part, va organitzar una defensa activa que consistia en atacar els avions enemics i, per una altra, una defensa passiva que va consistir en prendre mesures per tal de protegir la població dels bombardeigs, bàsicament amb la construcció de refugis.

3. CATALUNYA ORGANITZA LA DEFENSA ACTIVA

3.1. ELS AERÒDROMS REPUBLICANS

Quant a la defensa activa d'atacar els avions enemics, l'estratègia de l'aviació republicana fou essencialment defensiva, perquè la República comptava amb pocs mitjans, tant pel que fa al nombre d'avions com de bateries antiaèries.

De fet, abans de la guerra, a Catalunya només hi havia dues bases aèries militars: el camp d'aviació del Prat del Llobregat i l'Aeronàutica Naval de Barcelona. La Conselleria de Defensa de la Generalitat va haver d'improvisar tota una xarxa d'aeròdroms des dels quals pogués operar l'aviació republicana; es van construir fins a un total de noranta camps d'aviació, dispersats per tota la geografia catalana. Molts d'aquells aeròdroms van ser simples camps de conreu aplanats³.

Els aeròdroms més famosos i actius de Catalunya van ser els dels plans del

2. SOLÉ I SABATÉ, J. M. I VILLARROYA, J. *España en llamas. La guerra civil desde el aire*. Temas de Hoy. Madrid, 2003 pàg. 16
3. POBLET, Francesc. "Els camps d'aviació", dins de SOLÉ SABATÉ, J. M. I VILLARROYA, Joan. "Breu Història de la Guerra Civil a Catalunya". Pàgs. 605-609.

Penedès, coneguts com “el vesper de La Gloriosa” que era el nom amb què es coneixia l’aviació de la República durant la Guerra⁴. Se n’hi van habilitar quatre camps, entre els quals hi havia el del Vendrell i el dels Monjos.

Al Vallès Oriental sabem que hi havia tres camps d’aviació. Un va ser l’antic camp d’aviació de Rosanes, ubicat al Pla de Llerona, de propietat privada, que fou requisat i destinat a l’ús militar per part de les esquadretes de l’aviació republicana l’any 1937. Aquest camp havia estat construït l’any 1935 com a camp d’aviació privat, per al propietari de la casa Mercedes de Barcelona, Esteve Fernández, que l’utilitzava per arribar amb la seva avioneta a la finca d’estiueig que tenia a la Garriga. El camp tenia unes mides de 1.200 m de llargada i 250 m d’amplada i va arribar a disposar d’una flota de deu avions operatius⁵.

Un altre aeròdrom dins de la xarxa del Vallès era el camp de vol de Cardeu. Es tractava d’un terreny d’1 Km de llargada per 600 m. d’amplada. Al seu voltant es van fer nou refugis que van quedar camuflats pels boscos. Va començar a funcionar a partir de la primavera de 1938 i feia tasques de protecció i vigilància de la ciutat de Barcelona. Va estar operatiu fins al gener del 1939 en què trobem una esquadra de *Xatos* que operava intentant defensar Barcelona⁶.

El tercer i darrer camp del Vallès Oriental en entrar en funcionament va ser el de Montmeló, que es va construir també l’any 1938 per part de la Jefatura de Obras de la República sobre l’espai que avui dia ocupen els polígons del Congost, el Raiguer i Can Parellada⁷.

Un altre aeròdrom proper a Mollet va ser el de Sabadell, que va jugar un paper força important ja que s’hi van instal·lar els tallers de l’Aeronàutica Naval. Es van arribar a construir un total de 230 avions Polikarpov I-15, coneguts amb el nom de *Xato*. També va servir com a escola de pilots i es va ampliar amb un annex a Castellar.

Malgrat el nombre d’aeròdroms que es van posar en funcionament, l’actuació de l’aviació republicana va ser escassa i deficient. En general, l’acció dels caces republicans per tal de dissuadir, amenaçar o atacar directament les esquadres enemigues va ser totalment insuficient. Els avions republicans van fer comptades aparicions en la defensa de les ciutats, perquè les necessitats del front sempre s’imposaven sobre la defensa de la població civil.

4. Més tard alguns l’anomenarien *l’Aviació Sofrida i Heroica*.

5. GARRIGA, Joan, i NAVARRO, Eduard. “Les Franqueses del Vallès: els anys de la Segona república (1931-1939)”. Col·lecció Les Franqueses, núm. 7. Ed. Patronat Municipal de cultura i Educació de les Franqueses, 2008.

6. GINJAUME, Ricard. “Un poble, una guerra. Cardedeu 1936-1939”. Lauro, 29. 2n semestre 2005.

7. En David Gesalí ha fet un estudi de recerca històrica per a l’Ajuntament de Montornès per tal d’estudiar el camp d’aviació de Montornès-Montmeló.

3.2. LA DEFENSA ANTIAÈRIA

Una altra arma en la defensa activa de la població civil van ser els canons antiaeris, situats en punts estratègics per disparar contra els avions en cas d'atac. El nombre dels antiaeris amb els quals es comptava eren pocs i, per tant, només es van instal·lar a llocs de fàcil defensa i amb un alt risc de ser bombardejats. Van actuar com a defensa en algunes ciutats i en diferents punts de la costa, com Barcelona, Sta. Coloma, Badalona, Castelldefels, Sitges, Tarragona, Lleida, Roses, Palamós, Portbou, Puigcerdà, Reus i Tortosa. A Barcelona, els canons antiaeris es van col·locar als turons, a Montjuïc, Sant Pere Màrtir i el Carmel,⁸ tots ells apuntant al Mediterrani.

A Mollet es parla que, al final de la guerra, quan l'exèrcit republicà ja anava de retirada, durant el bombardeig del 25 de gener de 1939 van actuar uns canons antiaeris; hi havia dos camions carregats amb dues metralladores de quatre canons cadascuna al pati del magatzem de construcció de cal Pagès al carrer Berenguer III, que haurien disparat contra els avions que van bombardejar Mollet⁹. Al camp de conreu d'en Bonaventura Busquets Palau, al turó

Farinera Moretó. A prop de la Farinera es van instal·lar uns antiaeris al final de la guerra, a la retirada de l'exèrcit republicà. *L'ABANS, Mollet del Vallès. Recull fotogràfic 1870-1965*, Efadós.

8. PUJADÓ, Judit. "El llegat subterrani. Els refugis antiaeris de la Guerra Civil". Ara Llibres. Barcelona, 2008. Pàg. 23.
9. Segons testimoni d'en Jaume Boix i Pujol i d'en Joaquim Bernal Arboix (15/X/08). En Jaume Boix ens conta que, a l'atac del 25 de gener, l'artilleria que hi havia a cal Pagès va disparar sobre els avions que sobrevolaven Mollet i això va provocar que dos avions abandonessin la formació per tornar sobre Mollet i atacar la zona dels antiaeris.

davant de la Farinera Moretó, també es van instal·lar tres antiaeris dirigits cap a Barcelona, lloc de procedència dels avions¹⁰.

El resultat és que la defensa antiaèria, durant tota la guerra, no va ser suficient ni apropiada. Calien més i millors armes i avions; la prova és que pocs avions feixistes van ser abatuts.

Mentre que la defensa republicana de la població civil cada vegada va ser més escassa per poder disposar de més efectius als fronts de guerra, els atacs per part de l'aviació feixista al llarg de la guerra van anar cada vegada a més.

4. LES CIUTATS MÉS CASTIGADES

Es bombardeja per mar des dels vaixells: el creuer *Canarias*, el vaixell *Almirante Cervera* o el vaixell italià *Eugenio di Savoia*, i per l'aire, amb l'aviació italiana i alemanya.

El primer bombardeig sobre una població catalana, Roses, és precisament des d'un dels vaixells, el *Canarias*, el 30 d'octubre de 1936, però també la primera vegada que es bombardeja Barcelona (13/2/37) o Tarragona (14/4/37) és des del mar. Les poblacions situades a la costa són les més castigades pels bombardeigs per la seva localització.

A l'interior de Catalunya, la ciutat de Lleida va patir el primer bombardeig el 2 de novembre del 1937. Fou un dels atacs més cruels de l'aviació alemanya. Aquell dia, a les 4 de la tarda, la ciutat va ser bombardejada per nou trimotors alemanys Heinkel, que van deixar caure en quatre o cinc minuts 13.600 quilos de bombes. Al camí triat per bombardejar no hi havia cap possible objectiu militar, van ser els carrers principals de la ciutat: la plaça de Catalunya, el carrer Blondel, el carrer Major, la plaça de la Sal, la rambla de Ferran... Després de fer una primera passada van tornar a sobrevolar la ciutat bombardejant i metrallant de nou. Un dels punts on van ocasionar més víctimes va ser el Liceu Escolar: d'entre les runes van treure els cossos de 61 nens, només en van quedar amb vida el mestre i dos nens que al moment de l'atac estaven escrivint a la pissarra.

Davant del nombre de víctimes tan esgarrifós, l'oficial major del registre de Lleida va rebre l'ordre de fer les inscripcions (que recorda que eren entre 250 i 300) en un llibre a part: aquest llibre el van fer desaparèixer a la postguerra, com també van fer desaparèixer dels arxius i de l'hemeroteca de Lleida els diaris UHP dels dies 4 i 5 de novembre que publicaven les llistes nominals de 173 morts¹¹.

10. Segons testimoni d'en Joan Busquets Pi (12/IX/08)

11. BARALLAT, Mercè. "Els bombardejos a la ciutat de Lleida". Dins de SOLÉ I SABATÉ, J. M. i VILLARROYA, J. Breu història de la Guerra Civil a Catalunya. Edicions 62. Barcelona, 2005. Pàgs. 587-591.

A finals de l'any 1937, l'aviació italiana de Mallorca augmenta i els bombardeigs sobre les ciutats catalanes es fan cada cop més freqüents.

L'any 1938 va començar malament per a la població catalana, a l'increment de l'aviació italiana se suma l'avanç de les tropes feixistes cap al Principat: després de l'ofensiva de l'exèrcit feixista al front d'Aragó, el front de guerra s'apropa i els bombardeigs s'intensifiquen.

Barcelona fou la primera ciutat en patir l'augment dels bombardeigs. Al llarg del mes de gener de 1938 fou bombardejada vuit dies i hi van morir unes 600 persones. El dia 8 de gener del 1938 les bombes afectaren els barris de Poblenou i Guinardó amb la mort de 18 persones; era el mateix dia que van bombardejar Mollet. Per als barcelonins, però, el pitjor dia va ser el 30 de gener, quan els avions italians Savoia S-79 van deixar caure unes seixanta bombes, que van causar més de 200 víctimes. Una part d'aquestes víctimes, la majoria nens, van trobar la mort al refugi de la sagristia de l'església de Sant Felip Neri,¹² on avui encara es poden veure les marques a la façana exterior¹³.

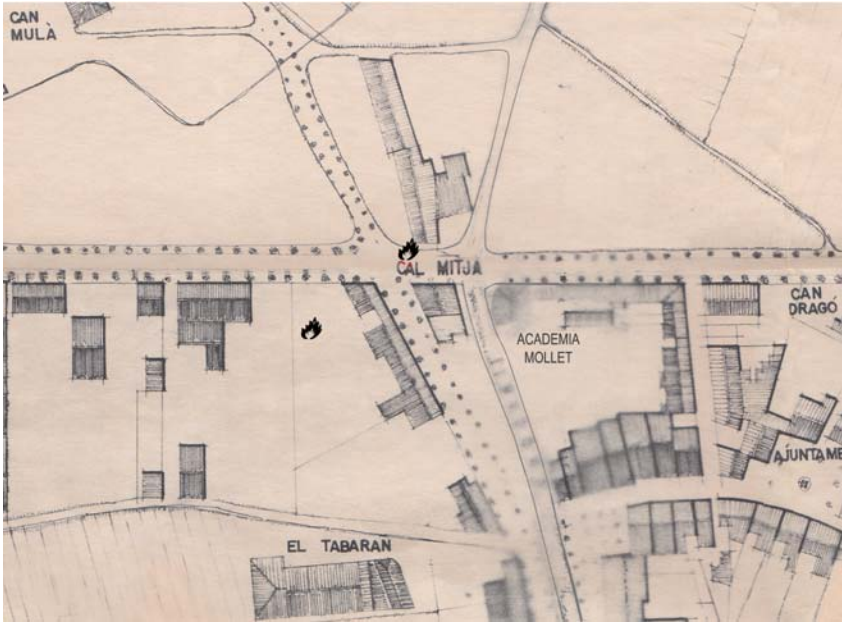
4.1. MOLLET, EL BOMBARDEIG DE 1938

El dissabte, 8 de gener de 1938, és bombardejada la ciutat de Mollet. Serà la primera ciutat del Vallès Oriental en patir els bombardeigs. Tal com diem, aquell mateix dia Barcelona estava sent bombardejada per avions italians.

A Mollet eren cap a les 17.30 de la tarda quan els avions que venien de Barcelona van deixar caure una bomba sobre els Quatre Cantons, que va tocar una cantonada de la teulada de la casa de cal Baster per acabar esclatant al terra, provocant un incendi i ocasionant diversos ferits i morts als carrers Durruti i Fermín Galan (actualment Berenguer III i Burgos respectivament).

Aquesta bomba va fer molt de mal perquè els Quatre Cantons era una cruïlla molt freqüentada, tant per ser el principal lloc de pas, com perquè en aquesta cantonada tenien parada els autobusos que anaven cap a Barcelona. A més a més, hi havia el Sindicat de Rabassaires, on anaven els pagesos a buscar els productes per plantar i també hi havia una botiga de queviures. El resultat va ser terrible: hi van perdre la vida setze persones¹⁴:

12. SOLÉ I SABATÉ, J. M. i VILLARROYA, J. "España en llamas. La guerra civil desde el aire". Temas de Hoy, Madrid, 2003. Pàg. 153.
13. Fins fa poc aquestes marques les atribuïen als afusellaments dels republicans contra facciosos.
14. Algunes fonts fan constar que en Marià Sánchez Tortosa, natural de València i resident a Barcelona, va morir al bombardeig de Mollet. El Registre de l'Hospital de Sant Pau especifica que va morir al bombardeig del Guinardó que, com hem dit, es va produir el mateix dia 8 de gener.

Les dues bombes que van caure als Quatre Cantons (plànol elaborat per Glòria Arimon a partir del plànol de 1914 de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Mollet del Vallès).

Als Quatre Cantons es va patir el primer bombardeig de Mollet. Arxiu Vilà-Armadans

L'Anna Pi Baró, que havia anat a comprar a ca la Carmeta junt amb un dels seus fills, mentre el pare es quedava a la barberia de cal Puig. Poc després, pare i fill es van trobar al carrer, però la mare ja era morta¹⁵.

L'Enriqueta Llonch Padró de cal Tòfol. La van ferir mortalment al portal de casa seva, a Cal Baster. Havia sortit de casa amb el seu fill de 13 mesos en braços, en Josep Bancells, que en va resultar ferit. Tots dos van ser traslladats a Sant Pau. La mare morí dos dies més tard i el nen es va salvar, però va guardar tota la vida el record de la metralla al seu cos¹⁶.

L'Enric Rosés Bruzos, el metge, que va trobar la mort juntament amb el seu fill de 4 anys, anomenat també Enric. Afortunadament, la seva filla, que també els acompanyava, va resultar il·lesa¹⁷.

Els mecànics Mariano Careta Pou i Miquel Montsant Planas¹⁸, que treballaven plegats en una indústria de guerra de Poblenuu i conversaven a la porta de casa d'en Mariano quan es va produir l'atac¹⁹. Un altre mecànic, que també morí va ser Ignasi Ribas Camins.

L'Anita Tomás Ventura, embarassada de 8 mesos, que venia, amb sa mare, de buscar la trona per al seu bebè quan la mort la va sorprendre²⁰.

En Josep Vives Borrell, un jove de Sant Fost de només 14 anys que juntament amb la seva germana, la Teresa, havien baixat caminant des de Sant Fost per anar a buscar a l'estació del Nord a sa mare, que havia anat a buscar arròs a Amposta. Quant passaven pel carrer Berenguer a l'alçada de la perruqueria de cal Puig els va tocar l'explosió de la bomba, que va matar en Josep i va ferir lleument la Teresa²¹.

Curiosament, a uns metres dels germans Vives, es trobava Rafael Blasco Tello, veí dels nois, que estava amb el seu fill fent cua al Sindicat per comprar patates per plantar quan la bomba el va matar²².

15. Segons testimoni d'en Joan Busquets Pi. 12/9/2008

16. Segons testimoni d'en Josep Bancells Llonch. Entrevistat per la Glòria Arimon .

17. En Joan Abelló, al llibre: "JOAN ABELLÓ". Josep Masats, Joan Iriarte. Àmbit Serveis Editorials, S.A. Barcelona 2000. Pàg. 31 testifica: "Un día que estaba jugando una partida de billar con el médico del pueblo, el doctor Rosés, las sirenas alertaron que se acercaban aviones enemigos. El pintor se acurrucó, como siempre, debajo de la mesa, y el médico, en contra de lo que tenía por costumbre hacer, se marchó a su casa".

18. En Miquel Montsant estava casat amb la Montse Barnils, que també perdria el seu germà, en Rafael Barnils, al bombardeig de l'any següent.

19. Segons testimoni d'en Ramon Careta Pou. 30/X/2008

20. Segons testimoni d'en Ramon Coll Llenas. 4/XI/2008. I també de la Paquita Naqui Molins. Entrevista de la Glòria Arimon 22/9/2008.

21. Segons testimoni de la Teresa Vives Borrell. 24/X/2008.

22. Les persones que la bomba va atrapar són les que feien cua, es veu que era el temps per plantar patates. Hi havia molta gent fent cua per entrar-hi i a aquesta gent els va agafar la bomba. Segons testimoni de la Teresa Vives Borrell. 24/X/2008.

També van morir la Maria Figueras Marimon, en Joan Casals Concabello, l'Elisa Damunt Rabassó, casada amb el Vicenç Tarragó, en Narcís Genis Busquets, l'alcalde de Riells del Fai, en Josep Prat Mas, que havia vingut a comprar al Sindicat i ja marxava amb el seu carro quan va esclatar la bomba que el va ferir de mort i en Joan Falguera Vilardell, un pagès de la Casilla que també es trobava comprant al Sindicat²³.

D'altres van tenir més sort i només van resultar ferits. És el cas de la Francisca Busquets Bonvilà, de 13 anys, que havia anat a comprar a ca la Carmeta i que es va adonar que estava ferida al braç esquerre perquè se li havia trencat un llaç de la màniga de l'abric, va córrer a casa seva i el pare la va portar a la farmàcia i d'allà a l'Hospital²⁴.

A cal Baster hi havia la botiga de ca la Carmeta, on es trobaven despatxant la Carme Terradellas, que va resultar amb ferides lleus, i la seva mare, la Maria Cot, que va quedar sorda per sempre més²⁵.

A cal Mitjà, (can Rebull), també als Quatre Cantons, on es trobava el Sindicat de Rabassaires, la metralla de l'explosió va impactar a l'edifici i va anar a trobar la Rosa Solé Tura que treballava d'escrient, ferint-la a la cara i l'espatlla²⁶.

A l'altre costat es trobava l'edifici de l'escola, on tots els vidres es van trencar. Afortunadament, en aquell moment no hi havia classe.

De seguida la població es va abocar a atendre els necessitats. La gent va contribuir portant matalassos de casa seva per posar els ferits. D'altres, com en Pere Manils, va ajudar amb el seu camió a recollir els morts i ferits²⁷. Als ferits els van portar al dispensari, que estava instal·lat als baixos de l'Ajuntament, on els van donar els primers auxilis i després els van anar traslladant a l'Hospital General de Catalunya de Barcelona. Almenys vint-i-cinc persones van ingressar a l'hospital de Sant Pau.

Entre els ferits es trobaven en Joan Sallent Busquets de cal Medir i la seva dona, la Maria Carbonell Ribas; l'Antònia Busquets Sants de 81 anys; la Francisca Busquets Bonvilà; la Pilar Fernández Figueroa, coneguda afectivament com *la Negrita*, que va resultar ferida en una cama quan comprava a dins la botiga²⁸; en Xavier Tapias Prat, el perruquer; en Joan Brunés Oliver; en Manel

23. Segons la Paquita Naqui Molins hi havia un pagès de la Casilla que havia anat a comprar al Sindicat amb el cavall, que també morí a l'explosió.

24. Segons testimoni de la Francisca Busquets Bonvilà. 14/09/08.

25. Segons testimoni d'en Josep Vilà i Terradellas. 16/09/08.

26. Segons testimoni d'en Vicenç Bas i Pi i la Balbina Camp i Plans. 14/09/08.

27. Segons testimoni d'en Josep Puig Butjosa. Entrevista feta per la Glòria Arimon 10/09/08

28. Segons la seva filla, Teresa Casado. "Records de corredisses i espants". Montse Eras. Contrapunt. 25/IV/2008

Ca la Carmeta, botiga on es trobaven despatxant la Carme Terradellas i la seva mare quan van ser bombardejats els Quatre Cantons. Arxiu Vilà-Armadans.

Tesifori Expósito; en Marc Vila Riera; la Carmen Roca Coma; en Salvador Defós Martínez i en Lluís Corominas Falguera.

Molt a prop dels Quatre Cantons ca caure una segona bomba a l'hort d'en Vallcorba, situat darrera de casa seva, carrer Berenguer III, núm. 8, on hi havia el consultori del doctor Tiffon, tocant a cal Medir, però el fet que fos sobre terra, lluny de la casa, va fer que només causés destrosses a l'habitatge, que es va haver de refer²⁹.

Van caure algunes bombes més entre Can Pantiquet³⁰, la torre d'en Malla i Parets, que no van ocasionar danys mortals³¹.

Com a conseqüència d'aquest bombardeig, van resultar afectades les cases del carrer Durruti: la casa núm. 2 d'en Josep Martisella, on vivia l'Enriqueta Llonch i on hi havia ca la Carmeta; el número 8, de les germanes Carbonell, on es van haver de reparar tres baixos, dos pisos i el dispensari del Dr. Tiffon i el número 12, on residia en Joan Molins³².

L'objectiu d'aquest atac és un misteri, ja que els informes oficials de l'aviació militar no esmenten aquest bombardeig sobre Mollet. En canvi, la premsa escrita sí que va parlar del fet, però amb poca claredat: mentre que *La*

29. Segons testimoni d'en Vicenç Vallcorba Escura. 3/XI/2008

30. Segons testimoni d'en Ramon Coll Llenas. 4/XI/2008

31. Segons testimoni del Sr. Emili Nicolás Butjosa.

32. Segons les factures de la Comissió de l'Administració de la Propietat Urbana. Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès.

La Casa Martisella, en primer lloc, va ser afectada per la bomba que va caure als Quatre Cantons. Arxiu Vilà-Armadans

Humanitat parlava de dues víctimes a Mollet, *Les Notícies* parlava de 155 morts i 17 ferits³³.

Per a la gent de Mollet, hi ha dues teories que podrien explicar per què es produeix el bombardeig: uns opinen que la raó va ser el fet que l'autobús que venia de Barcelona portava els llums encesos. "La resplendor dels focus de l'autobús els va servir de guia i van deixar anar les bombes i van caure sobre la gent que baixava. La majoria de la gent que va matar havien baixat de l'autobús, ja havien caminat una mica i els va agafar a tots"³⁴. Per altres "eren avions que fugien de Barcelona i per anar més ràpids van descarregar el pes de les bombes sobre la nostra població"³⁵.

4.2. D'ALTRES POBLACIONS ATACADES

A d'altres poblacions catalanes s'estava reproduint aquest horror de manera repetitiva: Reus, la capital del Baix Camp, aquell mes va ser bombardejada durant sis dies, causant les bombes la mort a quasi un centenar de persones³⁶.

33. SOLÉ I SABATÉ, J. M. i VILLARROYA, J. "Catalunya sota les bombes (1936-1939)". Abadia de Montserrat. Barcelona, 1986. Pàg. 59

34. Testimoni d'en Josep Puig Butjosa. 10/9/2008

35. Testimoni d'en Joan Busquets R. 12/IX/2008

36. SOLÉ I SABATÉ, J. M. i VILLARROYA, J. "Breu història de la Guerra Civil a Catalunya". Edicions 62. Barcelona, 2005. Pàgs. 571-580.

Al mes de març, Barcelona pateix els bombardeigs més terribles que es van dur a terme sobre la Ciutat Comtal en tota la Guerra. Durant els dies 16, 17 i 18 de març de 1938 es va bombardejar dia i nit per saturació; es produïren entre deu i tretze atacs i abans que els serveis d'ajuda poguessin treure els ferits, es produïa el següent atac. Els sistemes d'alarma van quedar inoperants, ja que davant les onades de bombardejos i les falses alarmes, ja no es podia saber quan el perill era imminent o quan no.

Se sap que l'ordre d'atacar venia expressament de Benito Mussolini, que va enviar l'aviació *Legionaria* a bombardejar Barcelona. Les agressions foren tretze, realitzades pels avions Savoia S-81 i S-79. Van ocasionar prop de 1.000 víctimes. "L'escena més terrible fou possiblement la del dia 17 a tres quarts de dues de la tarda. Una bomba llançada des d'uns 5.500 metres esclatà a la cruïlla de la Gran Via de les Corts Catalanes amb el carrer de Balmes i va impactar sobre un camió militar carregat d'explosius que estava aturat en un control. La deflagració fou enorme i generà una columna de fum d'uns 250 metres d'alçada. El camió, carregat amb unes quatre tones de material explosiu, venia del castell de Montjuïc i es dirigia a l'estació de tren de la Sagrera"³⁷.

El mateix mes, Lleida, la capital del Segrià, patí els bombardejos que precediren l'entrada de les tropes franquistes. El diumenge, 27 de març de 1938, uns trenta aparells de la *Legió Cóndor* van bombardejar durant dues hores la ciutat. El nombre de víctimes, segons testimonis de l'època, podria ser al voltant de quatre-centes persones. El 4 d'abril de 1938 Lleida és ocupada.

L'abril de 1938 les tropes franquistes ja han arribat al mar per la zona de Vinaròs. Part de l'aviació que es dedicava a donar suport a les operacions militars terrestres es dedicarà a bombardejar els ports i les ciutats de la costa.

És l'últim dia del mes de maig quan Granollers pateix un dramàtic bombardeig. Era un dimarts, dia de mercat, a primera hora del matí, les 9, quan cinc avions italians procedents de la base de Mallorca van deixar caure 40 bombes de 100 kg, 10 de 20 kg i deu de 15 kg, tot això en un minut. La sirena de Can Deu no va sonar i la gent va ser sorpresa allà on es trobava. El resultat va ser terrible: 224 morts.

L'objectiu, en teoria, era la central elèctrica de Granollers, que no va ser afectada. Les bombes van caure en carrers centrals i uns 80 edificis van resultar sinistrats³⁸.

Aquests mateixos avions van tornar a l'aeroport de Son Sant Joan a repostar i hores més tard bombardejaven Sant Adrià de Besòs amb la mateixa intensitat que va colpir Granollers.

37. POBLET, Francesc. "Els bombardejos de març del 1938 a Barcelona". Dins de SOLE I SABATÉ, J. M. i VILLARROYA, J. "Breu història de la Guerra Civil a Catalunya". Edicions 62. Barcelona, 2005. Pàg. 594.

38. GARRIGA I ANDREU, JOAN. "Granollers, el bombardeig de 1938". Granollers, Ajuntament. 2002

Entre les víctimes del bombardeig de Granollers hi havia tres persones de Mollet: en Jaume Samón Riera, l'Elvira Falguera Busquets i la Margarita Anglés i Anglés³⁹. Entre els ferits tenim en Martí Ciffone Antonell, un vailet de 14 anys que anava a estudi a Granollers a peu, juntament amb dos companys més de Mollet, quan el bombardeig els va agafar al Coll de la Manya i en Martí va resultar ferit per la metralla⁴⁰.

Els bombardejos més intensos, però, encara havien d'arribar. A finals d'aquell any 1938, en acabar la Batalla de l'Ebre, començà la campanya sobre Catalunya i en menys de cinquanta dies l'exèrcit franquista l'ocupà tota. La aviació feixista, la Legió Cóndor, l'Aviació Legionaria i l'Aviació Hispana van actuar bombardejant i metrallant les poblacions catalanes abans que l'exèrcit de terra entrés; l'objectiu era que l'exèrcit feixista no trobés cap tipus de resistència.

Primer li tocà el torn a la ciutat de Tarragona, que fou bombardejada contínuament durant els dies anteriors a l'arribada de les tropes franquistes. La vigília de l'entrada de l'exèrcit es va concentrar sobre la ciutat la quasi totalitat dels avions de la Legió Cóndor, quasi un centenar d'avions. L'endemà, dia 15 de gener, abans que entressin les tropes feixistes, encara es va tornar a atacar el port dues vegades consecutives.

Tarragona va ser una de les ciutats més castigades per l'aviació: patí un total de 144 bombardejos al llarg del conflicte, amb 350 morts i el 84% dels seus edificis afectats⁴¹. Un cop fou ocupada, les agressions es van situar sobre les poblacions que hi ha entre Tarragona i Barcelona,

Els dies anteriors a l'entrada de l'exèrcit feixista a Barcelona, la presència dels avions sobre la ciutat va ser constant. Entre el 21 i el 25 de gener, Barcelona també és fortament bombardejada per les tres branques de l'aviació franquista. Només l'aviació alemanya, en concret, va efectuar quasi quaranta bombardeigs, la major part sobre el port i la Barceloneta. El dia 26, quan entren les tropes franquistes, se sorprenden de trobar una ciutat tan destruïda a la zona de reraguarda.

Aquest mateix mes de gener de 1939 el Vallès Oriental pateix els atacs aeris que precedeixen l'avanç de l'exèrcit feixista. La primera ciutat del Vallès en ser bombardejada va ser les Franqueses, és el dia 23 de gener. Allí moriren 3 persones. Li segueix Granollers, que durant els dies 24, 25 i 26 de gener també és atacada per l'aviació. Aquesta vegada els bombardejos no són tan devastadors com el del 1938, però malauradament, causen la mort de 36 persones.

39. Registre Civil de Mollet.

40. Segons testimoni de l'Albert Ciffone. 14/10/08

41. SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. "Bombardejos sobre Tarragona". Dins de BHGCC. Pàgs. 580-583.

El carrer Berenguer va ser bombardejat el 25 de gener de 1939.
Una bomba va caure sobre la teulada de la casa d'en Joan Bas de cal Guano
i la va ensorrar.

El mateix dia 25 de gener, a les quatre de la tarda, li toca el torn a Mollet. Dues hores abans, les bombes queien sobre Cardedeu, que torna a ser bombardejada l'endemà, dia 26, on les bombes seguen la vida de vuit persones. El dia 29, l'estació de tren de la Garriga és destruïda per l'aviació *Legionària* italiana. Són deu avions amb una càrrega mortífera de 120 bombes de 50 kg cadascuna que causen 14 víctimes mortals⁴². El mateix dia 29, l'atac contra l'estació de Sant Celoni mata un ferroviari⁴³. A Montmeló va caure una bomba a la fàbrica Cucurny, "n'és tan sols una. Probablement a un dels avions (...) que han bombardejat Mollet se li ha quedat una bomba retinguda en el mecanisme i cau just després que el mecànic de vol es posi a treballar"⁴⁴.

En aquesta darrera setmana del mes de gener els bombardeigs que anuncien l'entrada imminent de l'exèrcit feixista causen la mort a setanta persones al Vallès Oriental.

4.3. MOLLET, EL BOMBARDEIG DE 1939

Una formació italiana de 5 aparells Savoia-79 sota el comandament del coronel Vetrella, procedent de l'aeròdrom de Valenzuela (Saragossa) sobrevola Mollet amb l'objectiu de bombardejar el nus de carreteres i la via fèrria al sud de Mollet. Segons l'informe militar, la formació va arribar al seu objectiu a les 15.30 i va ser rebuda amb una violenta reacció antiaèria que no els va causar cap dany.

Des de 4.000 metres d'alçada, diu l'informe, van llançar seixanta bombes de 50 Kg. cadascuna⁴⁵. L'esquadrilla italiana va sobrevolar Mollet bombardejant el carrer Berenguer III i la riera Seca fins a Parets. Al tram Berenguer-Riera comptem que van caure entre vuit i deu bombes.

A casa d'en Joan Bas, cal Guano, hi van caure dues bombes, una al pati i l'altra sobre la teulada⁴⁶. Dins hi havia la mestressa, l'Anna Pi, juntament amb tres dones més que eren al carrer al moment de l'atac i van entrar a casa per refugiar-se del bombardeig. La sort va fer que una bomba caigués sobre la casa, i l'ensorrés. Uns soldats que es trobaven a Mollet, de pas cap a França, les van haver de treure d'entre la runa, afortunadament sense ferides greus⁴⁷.

42. GESALÍ BARRERA, David. <http://www.vilaweb.cat/www/noticia>, 01/02/2007.

43. SOLÉ I SABATÉ, J. M. i VILLARROYA, J. *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*. Abadia de Montserrat. Barcelona, 1986. Pàg. 163.

44. GESALÍ BARRERA, David. *L'aeròdrom 329*. Publicacions de l'Abadia e Montserrat. Montornès, 2008. Pàg. 105.

45. Ufficio Istorico del Stato Maggiore dell'Essercito. Roma. Fons de la Guerra d'Espanya. Diari d'istoria ed attivita i vole. Sessió núm. 5. Lligall 56. Informació facilitada per en Joan Garriga.

46. Carrer Berenguer III, 98

47. Segons testimoni d'en Vicenç Bas i Pi i la Balbina Camp i Plans (14/09/08)

Les bombes de Berenguer III i Riera Seca (plànol elaborat per Glòria Arimon a partir del plànol de 1914 de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Mollet del Vallès).

Una altra bomba va caure davant de Can Fàbregas a la porta del refugi, i va ferir en Ramon Prat de cal Gibert⁴⁸.

Sobre l'escorxador van llançar-hi un altra bomba, que va destrossar la teulada i va fer saltar pels aires les pedres procedents de la destrucció de l'església que hi havien apilat al costat.

Sembla que una bomba va caure a sobre del torrent Caganell, tocà el clavegueram i cobrí el carrer de fang negre⁴⁹.

Un altra bomba va caure entre l'escorxador i el safareig públic, on va morir en Vicente Gimeno, que venia carbó al carrer de Lluís Duran. En Vicente s'havia refugiat al costat de l'escorxador, lloc on s'havien dipositat les pedres de l'església⁵⁰.

Un altra bomba va caure a la riera Seca «on precisament una colla d'homes estaven plantant faves»⁵¹, entre ells en Ramon Padró Viñallonga, de cal Canari i l' Acebo Martí, que troben la mort.

48. Segons testimoni d'en Josep Vilà Terradellas (16/09/08)

49. Segons testimoni d'en Jaume Boix i Pujol. (15/X/08)

50. En Ramon Coll Llenas, que passava per allí, el va veure i va parlar amb ell. Diu que li va dir: "quedeu-vos cap aquí que en aquestes pedres estarem bé" 4/XI/2008

51. SOLÉ TURA, J.»Mollet, una mica d'Història». Mollet del Vallès, 1981.

Algunes bombes més van caure a l'era del Sindicat on hi havia els pallers. Allí van trobar la mort en Fernando Marxuach Capella⁵², un noi de 14 anys i en Rafael Barnils Fidevall⁵³, que treballaven a l'era.

També va resultar ferit en Pere Cusó, que passava per la riera, prop del safareig, i la metralla li va picar a l'espatlla, però sense grans conseqüències: el van poder curar a casa d'en Pere Lluís⁵⁴.

Un total de vuit persones van morir en aquest bombardeig. A les ja esmentades abans hi hem d'afegir en José Casals Picas, un jornalero de Barcelona que va morir a l'acte i en Mariano Feliu Sayol, conegut com el "Pinyonaire", perquè venia pinyons, que va morir uns dies més tard com a conseqüència de les ferides de la metralla del bombardeig.

En Miquel Colás Calvo era un nen de 9 anys, de la barriada de Sta. Rosa, que morí el dia 28 com a conseqüència de les ferides de l'explosió d'una bomba⁵⁵.

Sembla que les víctimes mortals van ser conduïdes en carro directament al cementiri⁵⁶.

No hem pogut localitzar cap registre dels ferits: el fet que l'atac tingués lloc al final de la guerra ha impedit que es registrés o que se'n publicuessin dades. El nou règim de seguida va passar pàgina del que havien estat els bombardejos sobre la població civil.

Al mes de febrer, a l'Hospital de Sant Pau, hi van ingressar dos nois de Mollet ferits per l'explosió d'una bomba. Eren en Vicente Gassó Palou, de 9 anys, que havia trobat una espoleta d'una bomba d'aviació i se li va ocórrer de picar-la amb un martell⁵⁷ i també al Joan Boté Maynou, de 15 anys li va esclatar una bomba quan la manipulava i com a conseqüència va perdre una mà i un ull⁵⁸.

Quant al mobiliari urbà, les cases que van resultar afectades per l'aviació en aquest bombardeig estaven situades al carrer de Berenguer III. Es van haver de reparar diverses cases d'aquest carrer, la teulada del núm. 84, propietat d'Antònia Creus, la teulada dels núm. 92, 94 i 96 de l'Anna Torrens, la casa d'en Joan Bas que s'havia ensorrat, era el núm. 98, la casa núm. 148 de la Francisca Arboix, el núm. 150 d'en Salvador Canals, que va haver de recons-

52. Segons testimoni d'en Pere Lluís Pedragosa. Entrevistat per la Glòria Arimon. 14/VIII/08. I la Paquita Naqui Molins. Entrevista de Glòria Arimon 22/9/2008.

53. Segons testimoni de la M. Àngels Barnils. Entrevistat per la Glòria Arimon. 11/VIII/08.

54. Segons testimoni d'en Pere Lluís Pedragosa. Entrevistat per la Glòria Arimon. 14/VIII/08.

55. No queda clar si les ferides són produïdes al bombardeig del 25 de gener o si són causa d'una explosió accidental d'una bomba.

56. Segons testimoni de la M. Carme Mas Padró. Entrevistat per la Glòria Arimon. 6/VIII/08.

57. Segons testimoni d'en Ramon Coll Llenas. 4/XI/2008.

58. Segons testimoni d'en Ramon Maynou. 13/IX/08.

Safareig de la riera Seca on va caure una bomba durant el segon bombardeig.
Arxiu de la Consol Naqui.

Les cases afectades durant el bombardeig del 25 de gener són del carrer Berenguer III.
Arxiu Vilà-Armadans.

truir la teulada i la façana, els núm. 176, 178 i 180 d'en Josep Oliver i la casa d'en Ramon Prat al carrer Lluís Duran, 124⁵⁹, (aquesta casa està tocant a les del carrer Berenguer ja que és un carrer paral·lel a Lluís Duran).

Devia ser durant aquest bombardeig quan van actuar els canons antiaeris que portava l'exèrcit republicà en la seva retirada cap a la frontera. Es van instal·lar tres antiaeris dirigits cap a Barcelona al camp de conreu d'en Bonaventura Busquets Palau, al turó que hi ha davant de la Farinera Moretó⁶⁰. Per una altra part, al pati del magatzem de construcció de cal Pagès, al carrer Berenguer III, l'exèrcit tenia dos camions carregats amb dues metralladores de quatre canons cadascuna que disparaven per abatre els avions que sobrevolaven Mollet⁶¹.

El motiu d'aquest atac sobre la nostra ciutat sembla que és la destrucció de les vies de comunicació per dificultar la retirada de l'exèrcit governamental. Fins avui no havíem trobat cap documentació militar que ens parlés d'aquest bombardeig. Ni als informes oficials de l'aviació militar de l'Arxiu Militar de Villaviciosa de Odón ni a l'Arxiu General Militar d'Àvila no hi consta cap ordre d'atacar ni l'informe d'actuació de l'aviació sobre Mollet.

Pensàvem en la possibilitat que es tractés de la mateixa esquadra de la Legió Cóndor, formada per 13 avions Heinkel-111 que el dia 25 de gener va volar amb l'ordre de bombardejar Palamós i la línia de ferrocarril al sud de Granollers i que l'endemà, dia 26, va bombardejar Canovelles i Cardedeu⁶².

Fa pocs dies, però, l'historiador Joan Garriga va visitar l'Ufficio Storico del Stato Maggiore dell'Essercito, a Roma, i va trobar la documentació que fa referència a aquest atac. Els Savoia tenien ordres de bombardejar les vies de comunicació. Un informe de vol que es refereix a l'atac del dia 25 de gener diu: "Cinc Savoia 79 bombardegen nus de carreteres al Sud de Mollet. Número de bombes, seixanta, de 50 kg."⁶³

La imprecisió d'on van caure les bombes: Berenguer-Riera, ens feia qüestionar quin era l'objectiu que buscava l'aviació, què hi havia a Mollet que volguessin destruir. Buscant als arxius vam trobar, entre la documentació dels Objectius Militars de Catalunya, informacions del servei d'intel·ligència i espionatge en què sospitaven que a Mollet hi havia una fàbrica de material de guerra. Així ho fan constar al maig de 1938: "La Elizalde se traslada a las grandes instalaciones de la Tenería Franco Española (noticia de febrero sin

59. Arbitrios G-7. 1939. AMMV.

60. Segons testimoni d'en Joan Busquets Pi (12/9/08).

61. Segons testimoni d'en Jaume Boix i Pujol i en Joaquim Bernal Arboix (15/X/08).

62. Comunicado de Campaña del Estado Mayor del Ejército del Aire del Archivo Militar de Villaviciosa de Odón. Informació facilitada per en Joan Garriga.

63. Ufficio Storico del Stato Maggiore dell'Essercito. Roma. Fons de la Guerra d'Espanya. Activitat diària de l'aviació legionària del continent, entre gener 1938 i març 1939. Sessió 6. Lligall 63. Informació facilitada per en Joan Garriga.

confirmación posterior)”⁶⁴; “Mollet, gran grupo fabril junto a la estación entre ella y el rio Besós”⁶⁵; “Mollet, fábrica de armamento. En la Teneria Moderna Franco española”⁶⁶.

L’Elizalde era una fàbrica de motors d’aviació que durant la guerra civil va ser col·lectivitzada i va fabricar material de guerra, especialment bombes d’avions. L’any 1937 la casa Elizalde havia decidit traslladar part de la seva factoria als voltants de Barcelona per evitar la concentració fabril en un sol punt, més vulnerable a l’aviació enemiga. A Monistrol hi va desplaçar diversos torns, maquinària per a motors i una part del departament d’estudis d’utilitatge; a Mollet, els tallers de desmuntatge, neteja i muntatge de motors en reparació; i a Cerdanyola del Vallès, tota la secció de reparació d’hèlices⁶⁷. No tenim cap prova que la Teneria funcionés com a indústria de motors d’aviació ni fàbrica d’armes durant la guerra. Segons els testimonis entrevistats i la documentació interna de la Teneria, la fàbrica va continuar la seva producció de pells. Sí, però, que hi ha documentació que ens parla que des del jutjat Especial d’Espionatge de Barcelona es va obrir un sumari per al qual es va citar a declarar el mateix alcalde de Mollet, Feliu Tura, i als membres del Consell d’Empresa de la Teneria Franco Española, així com al delegat interventor de la Generalitat a la Teneria per “dipòsit d’armes i municions”⁶⁸.

Als informes italians hi ha un mapa de Mollet on marca les estacions de ferrocarril i les vies de comunicació i ve acompanyat d’un informe que diu:

“ A la cruïlla veïna a les estacions ferroviàries núm. 1 i núm. 2 hi ha dues importants fàbriques de material bèl·lic.

A 1 Km, a la carretera a Barcelona, una pelleria, molt gran, ha estat reconeguda com a fàbrica de material de guerra. També es dedica al muntatge de granades i bombes. En una localització imprecisa es troba un dipòsit de benzina de la Campsa.”⁶⁹

Tot fa sospitar que la Teneria podria haver funcionat, si no com a fàbrica, sí com a dipòsit d’armes i que va estar al punt de mira dels objectius de l’aviació italiana, però no consta que tinguessin ordres de destruir-la. La informació

64. Archivo Histórico del Ejército del Aire. Villaviciosa de Odón. Archivo de la Guerra de Liberación. Documentación Nacional. Objetivos militares de Catalunya. Legajo 392, carpeta 155, armario núm. 8 Mayo 1938. Informació facilitada per en Joan Garriga

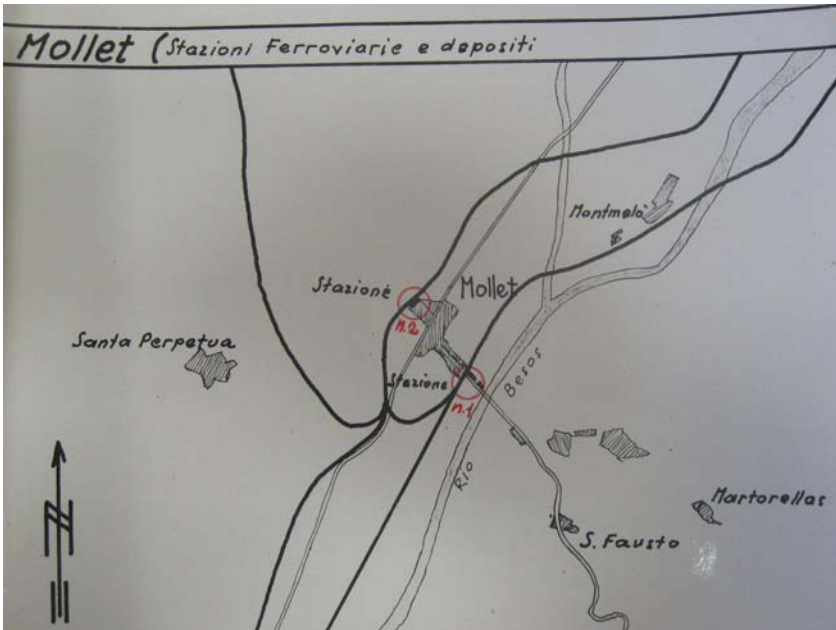
65. AHEA. Jefatura del Aire. Estado Mayor. Informació Objectius Militars de Catalunya. Lligall 1, capeta 9, armari 31.

66. AHEA. Jefatura del Aire. Estado Mayor. Informació Objectius Militars de Catalunya. Lligall 2, capeta 10, armari 31.

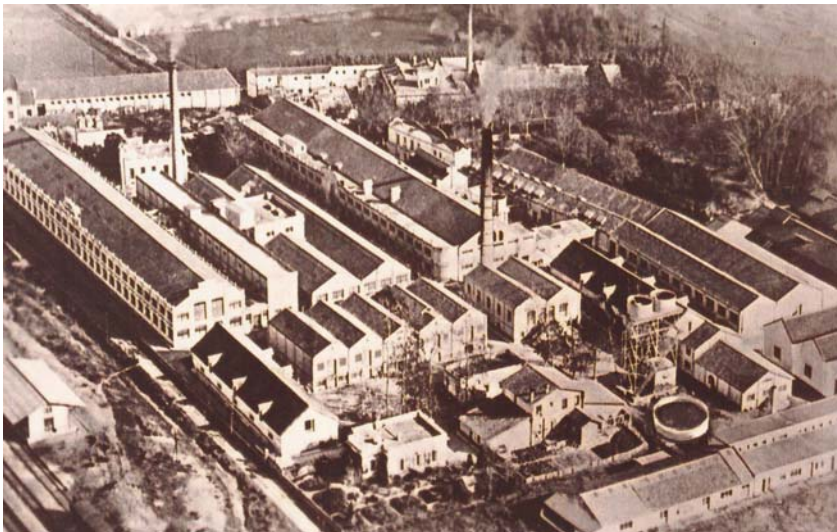
67. De Madariaga Fernández, Francisco Javier. “Las industrias de guerra de Cataluña durante la guerra civil” (URV Tesi). www.tdx.cat/TDX-0622105-131906. Any 2003

68. AHMM, ref. 4551, 1938.

69. Ufficio Storico del Stato Maggiore dell’Esercito. Roma. Fons de la Guerra d’Espanya. Diari d’stori ed attivita i vole. Sessió 2. Lligall 31. Informació facilitada per en Joan Garriga.

Mapa elaborat per l'aviació italiana on se situen les estacions de ferrocarril i les vies de comunicació, objectius a bombardejar.

La Tenèria s'hauria pogut convertir en objectiu militar. Els informes militars de l'exèrcit feixista parlen de la sospita que la fàbrica Elizalde hagués traslladat part de la seva producció de guerra a la Tenèria.

sobre la Teneria la tenien des de maig de l'any 1938 i no va ser bombardejada ni tan sols al darrer atac del 25 de gener, quan les bombes cauen tan a prop de l'estació, malgrat que per la seva grandària i situació, la Teneria es presenta com un objectiu fàcil. L'única fàbrica que sabem que va estar confiscada pel govern de la República i es va dedicar a la reparació de motors d'aviació va ser la d'en Rabasa, que es trobava al terme de Sant Fost, tot just passat el pont, a mà dreta.⁷⁰

Dos dies més tard del bombardeig del 27 de gener, les tropes del *Corpo di Truppe Volontarie* entren a Mollet, on situen el lloc del comandament i dos grups de bateries d'artilleria; un "cobrint el flanc al barri de Sta. Rosa, just a l'oest de Mollet, més enllà de la via del tren del ferrocarril de Puigcerdà en direcció a Sta. Perpètua. La resta del grup d'artilleria es posa en bateria al pla de Can Fàbregas, al costat de l'estació del ferrocarril de Portbou, protegint l'avançada cap a Montmeló"⁷¹.

4.4. ELS DARRERS BOMBARDEIGS A CATALUNYA

Gairebé totes les poblacions catalanes pateixen la mateixa sort que Mollet, sent bombardejades i ocupades. De fet, després de la caiguda de Barcelona, l'aviació ho tenia fàcil: fins a la frontera no hi havia cap unitat militar republicana organitzada per fer-los front. El que hi havia eren desenes de milers de persones que fugien cap a França. Això, però, no va impedir que l'aviació franquista continués bombardejant i metrallant ciutats i pobles.

Un dels casos més significatius d'aquests bombardeigs sense objectius militars va ser el de Figueres. La ciutat ja havia estat bombardejada diverses vegades durant la guerra, però és llavors, amb la retirada final de la campanya de Catalunya, quan la ciutat es troba de gom a gom, amb milers de persones als seus carrers que van de pas en la seva fugida cap a França i quan l'aviació alemanya i la italiana castiguen la ciutat, bombardejant i metrallant una població que no suposava cap perill militar. Es parla de més de dos-cents morts⁷².

5. L'ORGANITZACIÓ DE LA DEFENSA PASSIVA

Paral·lelament a la defensa activa antiaèria, es va organitzar la defensa passiva. S'havien de prendre mesures de protecció civil i començar la construcció de refugis per a la població. No hi havia una experiència prèvia en organitzar la defensa de les ciutats ni a Catalunya ni a la resta d'Europa. S'havia de partir de zero.

70. <http://www.tv3.cat/elmeuavi/rabasa/tablacronologia.htm>

71. GESALÍ BARRERA, David. *L'aeròdrom 329*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montornès, 2008. Pàg. 107.

72. BHGCC pàg. 767

Van ser els ajuntaments els que es plantejaren amb més urgència la defensa dels seus ciutadans. Ja a l'agost de 1936 el consistori barceloní va veure la necessitat de crear una comissió que estudiés quins efectes podien ocasionar les bombes i quin tipus de mesures es podien prendre per protegir-se dels bombardeigs. És així com va néixer la Comissió d'Urbanització i Obres, amb el Servei de Defensa Passiva Antiaèria, per estudiar el tema dels bombardeigs.

Per poder construir refugis segurs s'havia de saber quina era la potència i l'efecte de les bombes. Els estudis que es van dur a terme van determinar quins factors s'havien de tenir en compte. Per exemple, davant d'una bomba de 100 kg. de pes, pel que fa al seu efecte i a quines mesures serien necessàries per aturar-la es va concloure que:

- El primer efecte de la bomba és la penetració a l'edifici. Les bombes explosives travessaven els sostres dels edificis i perforen les plantes fins a explotar. Per aturar una bomba, calia un sostre de formigó armat de 0,37 m. O, en cas de terra ordinària, de 3,38 m.
- En segon lloc es produeix l'explosió de la bomba, que provoca un cràter o embut d'un radi que en cas d'una bomba seria de 3,39 m. de diàmetre si tocava en una superfície de formigó en massa, i de 8 m. en terres ordinàries.
- Seguidament surt projectada la metralla i la runa contra les parets, els vehicles o les persones que trobi a la seva trajectòria. La metralla era la principal causant de nombrosos morts i ferits dels bombardeigs.
- La mateixa explosió fa vibrar l'aire circumdant, tot produint una pressió que pot provocar la mort de persones que no tenen ferides aparents. Per protegir-se d'aquest efecte calia tenir a la boca, entre les dents, un llapis o una branca per tal d'evitar danys interns al cos.
- Immediatament després del buf es dona l'efecte de succió que podia fer caure les parets d'una casa sense protecció.

Amb aquestes dades ja es podia planificar la construcció dels refugis on s'havia de protegir a la població.

5.1. ELS REFUGIS

Els ajuntaments es van posar mans a l'obra. En primer lloc van començar per donar una sèrie d'instruccions que aconsellaven la població civil com actuar en cas de bombardeig. Al mateix temps, van demanar fer estudis urbanístics per planificar on s'havien de construir els refugis col·lectius. També es va organitzar un pla per avisar la població dels bombardeigs, normalment amb les sirenes o bé la ràdio. I, finalment, es va elaborar un pla d'actuació per després del bombardeig.

La construcció de refugis col·lectius aviat es va veure que era una labor titànica. Fer refugis per poder protegir tota la ciutadania en temps de guerra,

amb l'escassetat de recursos materials i humans, presentava serioses dificultats. Els refugis col·lectius que es van poder construir ho van ser gràcies a la col·laboració ciutadana. Els ajuntaments, veient-se impotents per fer front a la protecció de tots els seus convilatants, van promoure la construcció de refugis particulars.

Amb les dades que va proporcionar la Comissió d'Urbanització i Obres es van fer tota una sèrie de recomanacions de com havien de ser les construccions dels refugis. Aquestes recomanacions estaven pensades per bombes de 100 Kg., però al llarg de la guerra es van fer servir bombes de fins a 500 Kg.

Perquè el refugi fos segur s'havia de situar al soterrani de l'edifici o bé a fora, aïllat. Les parets havien de tenir una amplada d'1 m. si eren de formigó armat, per suportar l'impacte d'una bomba. El sostre també havia de ser de formigó perquè, a més de resistir l'impacte, també havia de suportar el pes de les runes de l'edifici.

Els refugis que feia la gent del carrer eren els refugis de tipus galeria o de mina. Aquests eren petits túnels excavats sota terra més o menys soterrats, amb revestiments interiors o amb suports de fusta, ferro o formigó.

Tothom que tenia possibilitat es va construir un refugi per a ell, per la seva família, per als amics, veïns... Parlem d'una multitud de refugis que reflecteixen l'horror que els bombardejos causaven sobre les persones. Actualment, a Catalunya hi ha documentats uns 2.200 refugis, el que ens dóna una idea de la gran quantitat que es van arribar a construir.

Per tal de coordinar les tasques de protecció civil, al juny de 1937 es crea la Junta de Defensa Passiva de Catalunya i a l'agost es promou la constitució de les juntes locals de defensa passiva a cada vila, poble o ciutat.

5.2. LA JUNTA DE DEFENSA PASSIVA DE MOLLET

A Mollet també s'havia plantejat el tema de la construcció de refugis ja l'any 1936, però la impossibilitat econòmica de realitzar-los i el fet que es veïés com un perill molt remot que una població com Mollet, on no hi havia objectius militars, pogués ser atacada, va fer que l'Ajuntament descartés el tema⁷³ de la construcció de refugis. Sí, però, que va treballar en informar i aconsellar la població de què s'havia de fer en cas de bombardeig. Una de les primeres mesures que adopta l'Ajuntament de Mollet és l'adquisició i instal·lació d'una sirena al campanar, on ja s'havien tret les campanes, per avisar en cas de bombardeig.

El tràgic bombardeig del 8 de gener de 1938 va sensibilitzar tot el poble del perill que corria i de la necessitat de construir refugis. Des d'aquest moment el tema dels refugis es converteix en una preocupació constant tant per a

73. Acta de Govern del 7/12/36. AHMMV.

L'Ajuntament va fer instal·lar una sirena al campanar per avisar en cas de bombardeig. Les campanes ja s'havien tret.

l'Ajuntament com per a la gent del poble, que construeixen refugis subterranis o rases a casa seva per protegir-se de la metralla.

La construcció de refugis, però, presentava grans problemes. Els principals impediments eren la manca de recursos econòmics, la manca de mitjans de transport, la carència de materials com el ciment i el ferro i la manca de mà d'obra, afectada per les contínues mobilitzacions.

D'aquestes dificultats n'informa l'arquitecte municipal de Mollet, J. Garcia de Alcañiz, un cop ha estudiat el tema: "els refugis semisubterranis resulten d'un cost molt elevat i, a més a més, hi ha una gran falta de material"⁷⁴. També posa de manifest la impossibilitat de construir refugis a la nostra vila per l'existència d'una capa d'aigua d'escassa profunditat.

El juliol es constitueix oficialment la Junta de Defensa Passiva de Mollet⁷⁵; és l'any 1938, quan ja hi ha hagut el primer bombardeig, però ja abans, des del Consistori, es treballava en el tema de la defensa passiva.

D'entre les mesures de protecció que es van establir destaquem la d'alertar la població en cas de bombardeig, per la qual cosa s'havia de fer sonar la sirena que es va instal·lar al campanar. Per a la protecció dels escolars es van repartir unes fustetes que els nois i noies portaven penjades per posar-se-les a la boca en cas de bombardeig. Això es feia per tal d'evitar que l'ona expansiva de l'explosió no els deixés sords, els produís hemorràgies internes o els fes esclatar el cap. La tasca més important de la Junta, però, era la construcció de refugis, que es veia paralitzada per les dificultats econòmiques.

El setembre de 1938 l'arquitecte municipal, en J. Garcia de Alcañiz, membre de la Junta, presenta el projecte d'ubicació del refugi antiaeris per Mollet. Es marquen al plànol unes zones de gran concurrència de gent, on era necessària la construcció de refugis, però les dificultats fan que el projecte no es pugui tirar endavant.

Per tal de recaptar diners, la Junta de Defensa Passiva de Mollet feia pagar una quota de 2 PTA. als caps de família i 1 PTA a la resta de familiars⁷⁶. També feia pagar un impost de 0'10 PTA en un segell per cada carta que sortia de l'estafeta de correus⁷⁷.

La Teneria Moderna F.E., conscient de la falta de mà d'obra per a la construcció dels refugis subterranis, va posar a disposició de l'Ajuntament el personal necessari per a l'esmentada construcció⁷⁸.

Malgrat totes aquestes dificultats, el consistori va decidir la construcció de refugis en els grups escolars⁷⁹ per tal de protegir als infants i més tard es va

74. Llibre de Registre de Sortides de l'Ajuntament data 23/III/38. AHMMV.

75. Acta de Govern del 23/7/38. AHMMV.

76. Acta de Govern 28/VIII/38. AHMMV.

77. Acta de Govern 17/IX/38. AHMMV.

78. Acta de Govern Municipal 25/II/38. AHMMV.

79. Acta de Govern Municipal 16/VII/38. AHMMV.

proposar la construcció d'un refugi col·lectiu a la plaça de la República o plaça Mercadal⁸⁰.

La construcció del refugi de la plaça Mercadal es va decidir perquè la plaça s'havia d'urbanitzar i aprofitant les obres es podia construir el refugi. Així ens ho fa saber l'arquitecte municipal:

«Habiendo surgido la necesidad de realizar refugios antiaéreos y constituida la Junta de Defensa Pasiva, se pensó en hermanar las necesidades del momento con la finalidad de que las obras que para refugios se realizasen fuesen al mismo tiempo encaminadas a la posible realización del Proyecto de Urbanización (de la plaza Mercadal).

Así fue que al planearse el establecimiento de refugios se pensó comenzar por el de la plaza Mercadal tanto por su capacidad, como por su situación: era el más urgente.»⁸¹

El refugi de la plaça Mercadal finalment es faria d'obra, seria de tipus galeria i tindria l'entrada per cal Tarrés, aprofitant el desnivell de carrer, i anava en direcció a l'església⁸².

A Mollet, com a la resta de Catalunya, la iniciativa particular va fer que més d'una família pensés en fer obres a casa seva per construir-se un refugi. A nivell particular es van construir molts refugis subterranis com el d'en Fran-

A la plaça Mercadal, aprofitant que s'havia d'urbanitzar es va decidir construir un refugi col·lectiu.

80. Acta de Govern Municipal 1/IX/38. AHMMV.

81. Projecte d'Urbanització i reforma de la Plaça de la República i carrers adjacents. Octubre de 1938. Doc. 36/735. AHMMV.

82. Segons testimoni d'en Ramon Coll Llenas. 4/XI/2008.

cesc Fradera al carrer Jaume I, 101, que tenia 16'8 metres lineals i arribava fins al carrer Palaudàries⁸³. Al final de la guerra es va optar per les rases als patis privats, com la que van fer a cal Palou, al carrer Palaudàries. El nombre de refugis particulars va ser tan elevat que la majoria de la gent de Mollet coneixia algú que tenia un refugi a casa seva.

Davant la proliferació de refugis particulars sense seguretat, però, la Junta de Defensa Passiva de Catalunya prohibí la construcció de cap refugi sense l'execució prèvia d'un plànol de l'obra a realitzar, l'aprovació de l'obra per part de les Juntes locals de Defensa Passiva i la seva construcció sota la direcció dels tècnics de les esmentades Juntes.

A Mollet, el regidors Ferran Ràfols (PSUC) i Josep Domínguez (CNT) expliquen que alguns ciutadans estaven construint refugis, que calia que demanessin el permís per construir nous refugis i que l'arquitecte municipal inspeccionés els ja construïts per garantir la seguretat dels ciutadans⁸⁴.

A més dels refugis particulars, també es feien servir com a refugis espais soterranis industrials com el que hi havia a Can Fàbregas i a les caves Vila-rosal. A Can Fàbregas van aprofitar les galeries de ventilació que hi havia sota la fàbrica com a refugi. Aleshores es va construir una entrada d'obra a l'exterior de l'edifici, a la vorera de la façana principal, al carrer Berenguer III, per accedir-hi⁸⁵.

Al desembre del 1938 els nombre de refugis col·lectius construïts era escàs. Els bombardeigs s'acostaven, les dificultats augmentaven i la situació es feia més greu. L'Ajuntament, conscient del perill⁸⁶, demana al poble que s'afanyi en la construcció de rases per protegir-se de la metralla. Es torna a posar de manifest que el primer lloc per on s'ha de començar a fer-ne són les escoles.

Els sindicats i partits polítics de Mollet es van reunir per trobar la manera de contribuir a les despeses de la construcció de refugis. En la reunió van acordar que:

- Tots els individus subjectes a la disciplina del treball es veurien obligats a contribuir amb un dia de sou per una sola vegada, com a impost, a l'efecte de la construcció de refugis.
- A partir d'aquesta data quedava anul·lat l'impost que es feia efectiu sobre la targeta de racionament pel mateix concepte.
- L'esmentat impost es faria efectiu per mitjà de les empreses i organitzacions a què pertanyien els afectats per aquell ban i els que no fossin de cap empresa ho farien directament a l'Ajuntament⁸⁷.

83. Arbitrios. Obres de particulars 7/VI/39. AHMMV.

84. Acta del Ple Municipals del 2/IX/1937 AHMMV.

85. Segons testimoni d'en Joaquim Cuní Tugas. 7/XI/2008

86. Acta del Ple Municipal del 3-XII-38 AHMMV

87. Acta de Govern Municipal 16-1XII-38 AHMMV

Al davant de Can Fàbregas, a la porta del refugi, va caure una altra bomba durant el bombardeig del 25 de gener de 1939. *L'ABANS*.

Finalment, la Junta es veu obligada a apostar per un sistema d'emergència, ràpid i barat, però poc efectiu, com eren les rases.

Els refugis de rases o trinxera eren poc recomanables. En estar oberts no protegien en el cas d'impacte directe d'una bomba, però tampoc de la caiguda de les runes procedents de les cases properes. Sí, però, que podien salvar de la metralla de l'explosió. Aquest tipus de refugi va ser el recomanat per la Generalitat després dels bombardeigs del març de 1938 a Barcelona, com a mesura desesperada per refugiar la gent d'una zona on no hi havia refugis de galeria de mina.

El perill s'acostava, els bombardejos eren imminents i els obrers van començar a obrir rases a les escoles, al voltant del campanar, als carrers⁸⁸...

El dimecres 25 de gener de 1939, es produeix el segon i darrer atac sobre Mollet per part de l'aviació feixista. Malgrat que tothom sabia que el front de guerra s'acostava, que l'exèrcit republicà anava de retirada, que el soroll dels bombardejos sobre Barcelona era continu i que el camí de l'exili ja havia començat, els bombardeigs sorprenen els molletans al seu lloc de treball. Aquest darrer atac s'emportà la vida de vuit persones més.

88. Lliurament d'obres públiques, núm. 13. Any 1939. AHMMV.

L'indret dels Quatre Cantons és un espai de la memòria històrica que s'identifica amb els bombardeigs de Mollet. Foto: Toni Torrillas.

6. ELS QUATRE CANTONS: L'ESPAI DE LA MEMÒRIA

El balanç d'aquest tràgic episodi dels bombardeigs a Mollet va ser de vint-i-quatre víctimes mortals i uns quinze ferits de diversa consideració. A l'atac als Quatre Cantons del 8 de gener de 1938 hi van perdre la vida setze persones i al bombardeig de Berenguer-la Riera, del 25 de gener de 1939, van deixar la vida vuit persones més. Com a danys materials, van resultar afectades una quinzena de cases.

Com a homenatge a totes aquestes víctimes innocents dels bombardejos, l'any 2002 es va instal·lar als Quatre Cantons una estela de ferro que ens recorda aquest tràgic episodi de la història de la nostra ciutat.

L'espai dels Quatre Cantons forma part de la memòria col·lectiva dels molletans. Encara ara és una memòria viva que identifica aquest indret de la nostra ciutat, els Quatre Cantons, amb els atacs aeris de l'aviació estrangera que bombardejà Mollet, que semblà un sentiment de terror entre els vilatans que van sofrir l'impacte emocional que suposa viure aquest tipus d'atac. Tots ells comparteixen uns records comuns que estan lligats a l'espai dels Quatre Cantons: el soroll dels avions, l'esclat de les bombes, la foscor de la nit i els morts. Tots poden anomenar alguna víctima i tots eren conscients que allò era terrible.

El segon bombardeig, el de Berenguer - Riera Seca, queda més diluït en la memòria, possiblement pel fet que no va ser el primer, per no tractar-se d'un indret tan concret com els Quatre Cantons, per no causar tantes víctimes, per la immediata entrada de l'exèrcit que va canviar tot l'ordre establert... però malgrat tot, encara és un record viu per a tots els veïns dels carrers afectats i per als familiars i amics de les víctimes.

Són records durs, però són les vivències compartides per un poble que no han de ser silenciades.

Bibliografia

- ALIGUER i VERGUÉ, Joan. *Mollet en deute*, Martorelles. 1992.
- COMISSARIAT DE PROPAGANDA DE LA GENERALITAT. «Ciudadà: Què has de fer davant la guerra aèria» Barcelona, 1937.
- DE MADARIAGA FERNÁNDEZ, Fco. Javier. "Las industrias de guerra de Cataluña durante la guerra civil" Tesi. URV. 2003.
- ERAS, Montse. "70è aniversari dels bombardeigs". Sèrie d'articles publicats a Contrapunt. Març-maig de 2008.
- GARRIGA, Joan i NAVARRO, Eduard. "Les Franqueses del Vallès: els anys de la Segona República (1931-1939)". Col·lecció Les Franqueses, núm. 7. Ed. Patronat Municipal de Cultura i Educació de les Franqueses, 2008.
- GARRIGA I ANDREU, Joan. *Granollers, el bombardeig de 1938*. Ajuntament de Granollers. 2002.
- GARRIGA i ANDREU, Joan. CAMPS i GIRÓ, Albert. *Granollers Conflicte Revolucionari i Bèl·lic (1936-39)*. Oikos-Tau, S.A. Barcelona, 1990.
- GARRIGA i ANDREU, Joan, *El Bombardeig de Granollers. 50è. Aniversari*. Museu de Granollers. Granollers, 1988.
- GESALÍ BARRERA, David. *Delfín: el Grumman CC&F G23 en la Guerra Civil Española*, 2005.
- GESALÍ BARRERA, David, *L'aeròdrom 329*. Montornès del Vallès i l'aeronàutica en la Guerra Civil espanyola, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montornès del Vallès, 2008.
- GINJAUME, Ricard, "Un poble, una guerra. Cardedeu 1936-1939". Lauro 29. Granollers, 2n semestre de 2005.
- PUJADÓ, JUDIT. *El llegat subterrani. Els refugis antiaeris de la Guerra Civil*. Ara Llibres, Barcelona, 2008.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M. I VILLARROYA, J. *España en llamas. La guerra civil desde el aire*. Temas de Hoy, Madrid, 2003.
- SOLÉ I SABATÉ, J.M. VILLARROYA, J. *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*". Edicions 62. Barcelona, 2005.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep i VILLARROYA i FONT, Joan, *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1986.
- SOLÉ TURA, Joan. *Mollet, una mica d'Història*, Ed. L'Aixernador. Mollet del Vallès. 1981.
- SUÁREZ GONZÁLEZ, M. Àngels, *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*, Col. Vicenç Plantada, 4, CEM i Ajuntament de Mollet del Vallès. Mollet, 2000.

ARXIU CONSULTATS

- Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès
- Arxiu Històric de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona
- Registre Civil de Mollet del Vallès

Quadre dels morts al bombardeig del 8 de gener de 1938 a Mollet

Cognoms i nom	Edat	E.C.	Professió	Natural de	Residència	Lloc de la mort	Registre ¹	Data de la mort
Blasco Tello, Rafael	52	C	Empleat de la Tenèria	Crivellen (Terol)	C/ St. Rafael, 13 St. Fost	Hospital de St. Pau	Hospital	9-I-38
Careta Pou, Mariano	26	S	Mecànic	Mollet	C/ F. Macià, 6 Mollet	Hospital de St. Pau	Hospital	9-I-38
Casals Concabello, Joan	54	C		Barcelona	C/ Cerdanya, 308 Barcelona	Hospital de St. Pau	Hospital	8-I-38
Damunt Rabassó, Elisa	26	C	Mestressa de casa	Sta. Perpètua Mogoda	C/ Alsina, 58 Mollet	C/ Fermín Galán	Mollet	20-I-38
Falguera Vilardell, Joan	62	C	Pagès	Mollet	Casa de camp, 2. La Casilla. Mollet	Hospital de St. Pau	Barcelona ²	9-I-38
Figueras Marimón, Maria	38	C		Sta. Coloma de Farners	C/ Sta. Rosa, 13 Mollet	Hospital de St. Pau	Hospital	20-I-38
Genís Busquets, Narcís	32	V		Agullana (Girona)	C/ Pau Claris, 31 Mollet	Casa		14-2-38
Llonch Padró, Enriqueta	25	c	Modista	Mollet	C/ Berenguer, 2 Mollet	Hospital de St. Pau	Hospital	10-I-38
Montsant Planas, Miquel	29	C	Mecànic	Vilanova de la Roca	C/ Berenguer Mollet	Hospital de St. Pau	Hospital	8-I-38

1. Registre Civil Mollet, Arxiu de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona i Registre Civil de Barcelona.

2. RC Barcelona LL 253 F 252 Acta 141 11/1/1938. Inscripció feta per carta-ordre del Jutjat d'instrucció núm. 6. Col·laboració d'en Jordi Oliva Llorens, coordinador del Projecte el Cost Humà de la Guerra Civil. Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

<i>Cognoms i nom</i>	<i>Edat E.C.</i>	<i>Professió</i>	<i>Natural de</i>	<i>Residència</i>	<i>Lloc de la mort</i>	<i>Registre</i>	<i>Data de la mort</i>
Pi Baró, Anna	38	C	Mollet	C/ Alsina, 12 Mollet	Hospital de St. Pau	Hospital	8-I-38
Prat Mas, Josep	31	C	Riells	Bigues	C/ Durruti	Bigues ³	8-I-38
Ribas Camins, Ignasi	35	C	Barcelona	Barcelona	C/ Durruti	Mollet	8-I-38
Rosés Folch, Enric	4	S	Mollet	Av. F. Macià Mollet	Hospital de St. Pau	Hospital	8-I-38
Rosés Bruzos, Enric	39	c	Barcelona	Av. F. Macià Mollet	C/ Durruti	Mollet	8-I-38
Tomás Ventura, Anita ⁴	25	c	Mollet	C/ Alsina, s/n Mollet	Hospital Clínic	Barcelona ⁵	9-I-38
Vives Borrrell, Josep	14	S	Mollet	C/ St. Rafael, 1 St. Fost	Hospital	Hospital	9-I-38

3. SOLÉ I SABATÉ, J.M. I VILLARROYA, J. "Catalunya sota les Bombes"

4. Segons testimoni d'en Josep Juliol Prunés, el seu marit, l' Anita Tomás i Ventura va morir embarassada de vuit mesos.

5. RC Barcelona LL 253 F 253 Acta 142 11/1/1938. Inscrició feta per carta-ordre del Jurjat d'instrucció núm. 6. Col·laboració d'en Jordi Oliva Llorens, coordinador del Projecte "el Cost Humà de la Guerra Civil. Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

Ferits al bombardeig de 8 de gener de 1938. Registre Hospital de St. Pau

<i>Cognoms i nom</i>	<i>Edat</i>	<i>E. C.</i>	<i>Natural de</i>	<i>Residència</i>	<i>Ferides</i>	<i>Data d'ingrés</i>	<i>Data d'alta</i>
Bancells Llonch, Josep	13 mes.	S	Mollet	C/ Berenguer, 2		9/1/38	12/1/38
Brunés Oliver, Joan	45	C	Palau-Solità	C/ Roger de Llúria, 55	Ferides metralha esquena, cama dreta i mà dreta	9/1/38	12/1/38
Busquets Bonvilà, Francisca	13	S	Mollet	C/ La Plana, 13	Ferida en un braç	8/1/38	22/1/38
Busquets Sans, Antonia	81	V	Mollet	C/ Berenguer, 8	Ferides parietal dret	8/1/38	28/1/38
Carbonell Ribas, Maria	52	C	Barcelona	C/ Berenguer, 8	Ferides al cap	8/1/38	30/1/38
Corominas Falguera, Lluís	46	V	Mollet	C/ Pitarrà, 24	Metralha galta dreta	11/1/38	20/2/38
Defós Martínez, Salvador	60	C	Fuente llano, Múrcia	C/ Jaume I, 9		10/1/38	
Fernández Figueroa, Elar	45	C	Havana, Cuba	C/ Casas Nuevas, 37	Metralha cama esquerra	8/1/38	5/6/38
Roca Coma, Carmen	18	S	Mollet	C/ Alsina, 3	Ferida cama esquerra	10/1/38	11/1/38
Sallent Busquets, Joan	57	C	Mollet	C/ Berenguer, 8	Ferida ull dret	8/1/38	9/2/38
Solé Tura, Rosa	16	S	Mollet	C/ Durruti, 132	Ferides cara, espatlla dreta i esquena	8/1/38	13/1/38
Tapias Prat, Javier	32	C	Mollet	C/ Jaume I, 76	Metralha braç dret	8/1/38	15/1/38
Tesifori Expósito, Manel	42	C	Múrcia	C/ Comarca del Vallès		9/1/38	
Vila Riera, Marc	33	C	Corró d'Amunt	C/ Pau Claris, 20		9/1/38	15/1/38

Morts al bombardeig del 25 de gener de 1939 a Mollet

<i>Cognoms i nom</i>	<i>Edat</i>	<i>E.C.</i>	<i>Professió</i>	<i>Natural de</i>	<i>Residència</i>	<i>Data i hora de la mort</i>	<i>Enterrat</i>	<i>Registre Civil</i>
Barnils Pidevall, Rafael	46	C	Jornaler	St. Julià del Fou (Barcelona)	C/ Durruti Mollet	25-I-39 16 hores	Mollet	Mollet
Casals Picas, José	45	C	Jornaler	Barcelona	Barcelona	25-I-39 16 hores	Mollet	Mollet
Colás Calvo, Miguel	9	S		Sta. Coloma de Gramanet (Barcelona)	C/ Sta. Rosa, 18 Mollet	28-I-39 16 hores	Mollet	Mollet
Feliu Sayol, Marià	57	C	Jornaler	Montmeló (Barcelona)	C/ Comte d'Urgell, 7 Mollet	30-I-39	Mollet	Mollet
Gimeno Domínguez, Vicente	49	C	Carboner	Gilet (València)	C/ Enric Granados, 14 Mollet	25-I-39 16 hores	Mollet	Mollet
Martí Serrano, Acebo	51			Cedillo (Toledo)	Mollet	25-I-39 16 hores	Mollet	Mollet
Marxuach Capella, Fernando	14	C	Jornaler	Mollet (Barcelona)	Mollet	25-I-39 16 hores		Mollet
Padró Viñallonga, Ramon	51	C		Mollet (Barcelona)	Mollet	25-I-39 16 hores	Mollet	Mollet

VÍCTIMS MOLLETANES AL BOMBARDEIG DE GRANOLLERS DEL 31 DE MAIG DE 1938

<i>Cognoms i nom</i>	<i>Edat</i>	<i>E.C.</i>	<i>Professió</i>	<i>Natural</i>	<i>Resident</i>	<i>Data mort</i>	<i>Registre</i>
Samón Riera, Jaume	42	C	Empleat	Mollet	Granollers	31-5-38	
Falguera Busquets, Elvira		C		Mollet	Granollers	31-5-38	
Anglés Anglés, Margarita	78			Tarragona	Mollet	31-V-38	Mollet

Ferits al bombardeig de Granollers de maig 38

<i>Cognoms i nom</i>	<i>Edat</i>	<i>E.C.</i>	<i>Natural</i>	<i>Resident</i>	<i>Data d'ingrés</i>	<i>Data d'alta</i>	<i>Registre</i>
Martí Ciffone Antonell	14	S	Caldes de Montbui	Lina Odena, 94 Mollet	1-6-38	10-6-38	Hospital

Els bombardejos del 38 i del 39 a Mollet. La memòria popular

Glòria Arimon i Ventura
Periodista i filòloga

1. INTRODUCCIÓ

Els bombardejos van deixar marques profundes en tota la gent que vivia a Mollet o que va tenir la desgràcia de ser-hi llavors.

La M. Àngels Suárez, en el seu article, s'ha encarregat, d'una forma rigorosa i assequible, de situar el paper de l'aviació durant la guerra i d'explicar els bombardejos a Catalunya, especialment els dos de Mollet, així com la defensa passiva, és a dir, els refugis.

A banda de la recerca de documentació escrita –tasca gens fàcil per la poca documentació que hi ha, tot i que s'han fet avenços importants– hem cregut imprescindible reflectir les converses amb les dones i els homes de Mollet que ens han explicat directament les seves vivències. Aquest treball és el que presento en aquest article, juntament amb dues entrevistes més sobre el mateix tema, fetes per Montse Eras i publicades a *Contrapunt* el 25 d'abril de 2008.

Pel que fa al bombardeig del 8 de gener de 1938 als Quatre Cantons, hi ha hagut unes paraules i conceptes que ens han repetit la majoria dels testimonis: ens parlen de la foscor, dels fars de llum de l'autobús que venia de Barcelona i que es va aturar a la parada, de la gent que anava i feia cua al sindicat de pagesos. Ens parlen de reflectors, de sirenes, de soroll d'avions, de crits i de plors, del gran forat que va quedar al davant d'on ara hi ha la loteria, de pedres escampades i de vidres trencats. Ens parlen de desolació, de ferits i de morts.

Al bombardeig del 25 de gener de 1939, també coincideixen molts aspectes. Els avions venien de Barcelona i volaven cap al nord. La primera bomba va caure a cal Guano i la següent a l'entrada del refugi de Can Fàbregas, més o menys al davant del Museu Abelló, també a Berenguer III; les altres, a l'escorxador, al safareig, als camps i finalment a l'era del sindicat. Ens parlen d'antiaeris als ciments Pagès i de les pedres de l'església enderrocada que van

volar pels aires en caure la bomba a l'escorxador, on es guardaven. I, novament, ferits, pors, crits i morts.

Deixo els testimonis amb la paraula, a micròfon obert, perquè ens expliquin les pors, les il·lusions, la gana, les misèries i les ferides que encara resten obertes... sense fer cap valoració del que expliquen. És la seva vida, la memòria viscuda i el seu dret inqüestionable a recordar.

Agraïxo profundament a totes les persones la seva col·laboració i els dono les gràcies per haver-me refermat en la defensa dels valors que sempre he cregut fonamentals en la meua vida: la justícia, la pau i la tolerància.

2. LA MEMÒRIA ORAL

Els llibres d'història es basen sovint en documentació escrita i en dades, però hi ha una generació de persones grans que van viure el període de la guerra civil, amb el que va representar en la seva vida quotidiana, que ens poden explicar què va passar a partir de les seves vivències pròpies. Si no ho recollíssim, els seus testimonis es perdrien en l'oblit i desapareixeria així una part de la nostra història.

Les fonts orals són un valor important en els estudis socials i en la recerca, una eina de treball per a investigadors, sociòlegs, historiadors, antropòlegs, etc., que poden analitzar els fets i treure'n conclusions. També permeten una aproximació a aspectes de la realitat social que s'escapen de les fonts escrites o documentals i així podem conèixer fets no explicats per la història oficial. Tota aquesta experiència personal forma part de la nostra història i és un element imprescindible per entendre què va passar, tot i que sabem que la memòria té un caràcter subjectiu i que està condicionada per la història i la cultura.

Les explicacions dels testimonis no sempre coincideixen; en molts casos, fins i tot poden ser contradictòries: han passat setanta anys des dels bombardejos i el record dins la ment de les persones pot modelar els fets de manera subjectiva; l'explicació que ha passat d'avis a pares i després a fills o filles... ha pogut anar canviant. Tot plegat fa que hi hagi afirmacions que ens poden fer dubtar de la certesa d'alguns fets, però també és ben cert que, a falta de documentació escrita, els testimonis orals són l'únic que ens queda d'aquella part de la nostra història. En molts casos, coincideixen i ens expliquen fets que es van complementant a mesura que hem parlat amb uns i altres, com peces d'un gran trencaclosques que van encaixant, encara que hàgim de deixar fora alguna peça que no sabem on posar.

3. OBJECTIUS

– Suplir l'absència de documents sobre els bombardejos del 38 i 39 a Mollet.

- Descobrir-ne aspectes desconeguts.
- Recordar la vida quotidiana durant aquells dies.
- Conservar la memòria històrica de les experiències personals.
- Recordar el context familiar, social i polític.
- Contribuir a la tolerància i afavorir la convivència a partir del foment de valors com la justícia i la pau.

4. METODOLOGIA

Els testimonis que trobareu a continuació són extrets de les entrevistes fetes des del mes d'agost de 2008 fins al novembre de 2008, a Mollet del Vallès, la Llagosta i Sant Fost, i recollits en enregistraments sonors, que juntament amb les transcripcions i les fotografies passaran a formar part del fons documental de l'Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès.

Les transcripcions dels enregistraments no hi són completes, atès que moltes són llargues, sovint es passava d'un tema a un altre i a qüestions que –tot i ser interessants– no formen part de la recerca dels bombardejors. Quan hem tallat parts de l'entrevista, ho indiquem així amb tres punts entre parèntesi: (...).

En escriure-ho, he prioritzat un cert format cronològic, ja que sovint l'explicació anava endavant i enrera i dificultava la comprensió dels fets.

Si a l'entrevista hi participaven dues persones alhora, anoto el nom de la persona que parla entre parèntesi, per saber qui ho està explicant.

L'ordre de les entrevistes que llegireu l'he fet amb dos criteris creuats: testimonis que parlen principalment del bombardeig del 38, amb informacions que ajuden a situar el context i a continuació el mateix en el bombardeig del 39.

No hi he fet constar noms de terceres persones que es poguessin posar en situacions compromeses.

He inclòs els comentaris dels refugis, perquè van tenir una relació directa amb els bombardejors de l'aviació feixista: la gent s'havia d'amagar i d'aquí sorgeix l'inici del seu plantejament.

He respectat el llenguatge de les persones entrevistades, encara que siguin castellanismes o barbarismes.

He posat notes a peu de pàgina que poden ajudar a aclarir algun nom o concepte. Les sigles MAS corresponen a M. Àngels Suárez, la font de la informació.

He posat entre claudàtors [ ] les paraules que faltarien per a una millor comprensió de l'explicació.

Homenatge a les víctimes dels bombardejos de Mollet, octubre de 2002.
Foto: Toni Torrellas.

5. ENTREVISTES

a) ÀNGELA ARMADANS I JOSEP VIIÀ

Entrevista: 17 de novembre de 2008

(Josep) La nostra botiga donava al carrer Burgos, al número 3, però primer vam estar sis anys a cal Mitjà¹. L'avi Mitjà tenia un establiment de grans i de coses per al bestiar. El meu oncle de Montornès va crear la Comercial Vallesana i va posar una botiga a Granollers, una altra a Sant Fost i una altra a Mollet. I a Mollet ho va arrendar al Mitjà. I al cap d'uns anys vam anar a viure a Mollet.

[A l'altra banda del carrer] primer hi havia cal Baster, després venia cal Guixaire i després el nostre taller. A davant mateix de cal Mitjà, a l'altre costat de carretera, teníem un ventanal alt i allà hi posàvem palla i ofals; no era un edifici, era fet com un porxo i hi teníem un altíll on abocàvem la palla i d'allà es carregava al carro. Sempre hi havia una mica de palla i d'ofals per terra i passava el Manel Sardina, que era l'agutzil, i deia: home, que ara passarà l'alcalde (que era el Serra²) i em comprometeu... i ja em tens escombrant!

El Bancells era on hi havia els de cal Guixaire, on ara hi ha el pub. Allà hi tenia la botiga. Després del taller ja venia el Sr. Tiffon (de fet, la casa era de cal

1. On ara és cal Rebull.

2. Joan Serra Masachs va ser alcalde del 1924 al 1930.

Medir; llavors tenia el magatzem de fusta després de cal Rocher, a la cantonada del carrer Sant Miquel, que ara és la plaça Abelló). Després venia el Dibuxant, que més endavant va anar a la plaça i després d'ell hi va anar la Lluïsa gallinaire, la dona del Ramon Munné. I a sobre hi vivia el ferrer i després a baix hi havia l'entrada del pati de cal Maynou.

(Àngela) Els primers mesos de la guerra van ser dolentots. El doctor Tiffon va marxar a París (...). Quan va caure la bomba ell ja no hi era. No sé com se deia el substitut, però que n'hi havia un altre, sí. Nosaltres teníem el doctor Puigcercós i per això no ens en vam enterar tant. Només hi havia aquests tres: el Tiffon, el Puigcercós i el Rosés. Al carrer de la Pau hi havia un dispensari. Abans d'arribar el Dr. Puigcercós, em sembla que hi havia un metge. Era davant del cal Forner Nou, que era el darrera de l'Ajuntament.

Quan va caure la bomba del cruce jo estava amb el meu pare al carrer entre cal Mollet i cal Músic³ (Jacint Verdaguer-Berenguer III) on hi ha la font. I ell va dir: "Mare de Déu, quin bombardeig, és molt a la vora, eh?". Se sentia que eren a la vora els avions. I amb tot això dic jo: "ai, aquesta bomba s'ha sentit molt, potser era a la Florida!" I ell deia: "més a la vora de la Florida!", i era que van caure a Mollet, al cruce, però no hi vaig anar perquè el meu pare ens feia quedar a casa. Jo tenia 17 o 18 anys en aquell moment, sóc del 1919 i en tinc 89. Hi vaig anar al cap d'una estona, potser ja feia dues hores que havien caigut. Van ferir una noia de ca la Laia, la Rosa Solé Tura. La seva mare, la Vicenta, tenia

Quatre Cantons. Cal Mitjà. El 8 de gener de 1938 una bomba va caure a la banda esquerra de la fotografia, al davant d'on avui hi ha una loteria.

Foto: L'ABANS, Mollet del Vallès. Recull fotogràfic 1870-1965, Edafós.

3. Ca l'Armadans.

tres filles, la Maria, la Rosa i la Neus. La Rosa era promesa i treballava d'escriventa al sindicat, allà a cal Mitjà. Doncs la van ferir i jo vaig anar a ca la Laia a veure què li havia passat i si ja estava més bé. Estava revolucionat tot el carrer i tot el poble. Si t'he de dir la veritat, hasta tenies por de la teva ombra. Era fosc, no hi havia llums, anàvem amb la candeleta a la mà.

El llum... jo vaig aprendre el corte, anava a la tarda a casa la Dolores⁴ i em quedava la feina per fer a casa, però no la podia fer perquè no hi havia llum. Llavors posava la ràdio, que no anava, és clar, però jo la posava en marxa al màxim i em posava a dormir a la taula del menjador amb la ràdio al costat. Jo dormia aquella estona i a les 2 de la nit, més o menys, donaven la llum. I jo em despertava perquè havia posat la ràdio al màxim i llavors feia el corte. I l'endemà, si en comptes de llevar-me a les 6 em llevava a les 8, era igual.

Del cruce cap amunt, poca cosa puc dir, jo. Van matar el Mariano Careta i el "Ravalero" el Miquel. Va fer caure el que era el darrera de casa la mare del Josep. Potser l'expansió... La bomba va caure allà on dèiem que hi havia el paller però una miqueta més enrera, als patis, entre el pati del Vallcorba i el paller i el que també era el pati de cal Baster. Tot era un, tot junt.

(Josep) Ens van escantonar la casa que vivíem, per la cantonada de l'altre costat de cal Baster. A la meva mare la van ferir una miqueta i la meva àvia va quedar sorda per tota la vida. Les dues que hi havia a la botiga.

(Àngela) A sota a cal Mitjà no hi havia refugi. L'única cosa que van fer va ser un pas per sota el torrent i per allà van intentar fer-hi passar la gent perquè no haguessin de passar per dalt i no ho van lograr perquè a baix era un niu d'embolics, porqueria i de tot. Això és l'única cosa que recordo d'aquell pas. La gent es refugiava a tot arreu i amb tot el que podien. Perquè, la tia Dolores i la mama es refugiaven a darrera una casa.

(Josep) Hi va haver una senyora que va entrar a casa de la botiga de cal Mitjà i va agafar la iaia Quima i la va ficar a sota un matalàs i totes dues a sota el matalàs. O sigui, que van desfer el llit i es van ficar totes dues, però allà on es va ficar ella tenia la mà agafada de la iaia i la feia seguir també, o sigui que totes dues van posar-se allà.

(Àngela) Jo recordo que hi va haver un altre bombardeig, que el papa va veure el fum i no era allà al cruce, era per allà a cal Guano. Jo recordo dues vegades. Un cop jo era al carrer Barcelona, a cal Monserdà, amb l'Antònia, el que no sé on va caure la bomba. Ens vam anar a amagar al menjador de casa la Dolores i l'Antònia i el nanu⁵, a sota la taula i la Dolores, la Lola de cal Gibert i jo, totes tres, ens vam arrambar així i quan va passar el bombardeig vam mirar i el bufet del menjador, que allà hi havia copes, plats i de tot, a tot arreu hi havia

4. Dolores Monserdà, modista, que s'estava al carrer de Barcelona, al costat de cal Catafau.

5. Daniel Monserdà és el capellà de Sant Fost.

vidres i en vam trobar a dintre de les butxaques. Tant podien haver caigut al camp, com al cementiri, com al bosc de cal Pantiquet, per allà podien haver caigut, però jo no ho havia vist. Al cap d'una estona vam sortir i com que la Lola i jo vivíem al mateix carrer, ens en vam anar de seguida cap a casa. Si hi va haver algun mort o ferit o on va caure, no ho sé. Però jo me'n recordo que em vaig amagar per unes bombes a cal Monserdà. I les altres jo era entre cal Mollet i cal Músic.

b) VICENÇ VALLCORBA

Entrevista: 23 de setembre de 2008

Jo vivia als Quatre Cantons⁶, on hi havia el dispensari del doctor Tiffon. Sóc del 30 de gener del 1929, tenia 9 anys. Me'n recordo de tot, dels morts de davant de casa, del doctor Rosés...

On ara és cal Rebull hi vivien la Sra. Rosa, el seu marit i els germans Moretó⁷, el Miquel i els altres. Amb el Miquel érem de la mateixa edat i havíem jugat junts, perquè ells tenien la casa i un barri que arribava fins a la farmàcia Foz, en punxa. A l'altra banda del carrer hi havia primer el Gabriel (l'home de l'Enriqueta Llonch), després un tros de terreny on no hi havia res, llavors veníem nosal-

Magatzem de fustes de cal Medir. Al costat hi havia els horts de darrera les cases de Berenguer III on va caure una bomba entre el pati de cal Baster, el paller del Vilà i darrera del cal Tiffon. Foto: L'ABANS.

6. C/Berenguer III, núm. 8.

7. Confirmat per la família Moretó que hi vivien i que quan va començar la guerra van anar a viure a la masia de Can Besora.

tres⁸; pel costat hi havia una porteta que pujava a cal Garreta. Després venien el Ramon Munné i la Lluïsa gallinaire; al costat hi havia una escaleta i a sobre hi viva el ferrer; llavors ja venia cal Maynou, que hi havia una entradeta, després venia cal Puig, ca la Viola, i després la Fassina, fins a la cantonada.

La casa era una planta baixa, on hi havia el dispensari. Mentre el doctor Tiffon atenia les visites, els meus pares eren allà, treballant-hi. Hi havia l'entrada, a la dreta on visitava el doctor Tiffon, i al cantó esquerre teníem dues habitacions, la del davant, que donava al carrer Berenguer, on dormia jo, l'habitació del mig on dormien els meus pares i llavors teníem la cuina i l'estada. A darrera hi havia un hort molt llarg que donava a cal Medir. El Dr. Tiffon, per la guerra, va marxar a França; se'n va anar a París. Llavors el va substituir un metge de l'Escala, el doctor Isern, que hi va estar molt anys.

Estàvem a dintre de casa dels meus pares. Van tocar les sirenes i ens vam refugiar a dins una habitació tots tres, el meu pare, la meva mare i jo. A darrera teníem un hort molt gran que donava a cal Medir. Va caure una bomba allà⁹ i l'altra va caure al mig dels Quatre Cantons. A dintre a casa va caure tot, no va quedar res, les fustes de l'habitació i tota l'entrada va quedar tapada... per sortir, la feina que vam tenir!

Primer va caure una bomba ben bé al mig de l'hort; no va fer gaire mal perquè va caure cap a la punta d'hort; ara, a les cases nostres, sí. Deien que eren bombes de 50 Kg. Els edificis no es derrumbaven, però queien les fustes i tot. Per arribar a la porta, estava tot per terra. Sort que era al gener i feia fred i a les 6 de la tarda no veies ningú pel carrer, i menys en aquell temps i tocant la sirena. Això ja ho sentíem, nosaltres, i no era la primera vegada, ens havíem d'aixoplugar a dintre l'habitació tots tres tancats i no passava res i tornaves a fer vida normal. Jo anava als Col·legis Nous i ens donaven un bastonet i quan sonaven les sirenes ens feien sortir al pati. De refugis no n'hi havia, ni de rases. Hi havia el torrent i ens feien sortir estirats per allà a fora, per terra.

Doncs a davant de casa van matar el doctor Rosés, encara recordo que anava amb sombrero i amb l'explosió va quedar encastat a les reixes de la finestra de l'habitació meva, que donava a fora al carrer. Quan vam sortir de casa, hi havia un caos d'espant. Tot estava fosc. Quan va haver passat l'explosió va començar a venir gent (deien que era un avió que els reflectors havien localitzat i anava deixant anar les bombes i en va anar deixant cap als Pinetons

8. Número 8. A conseqüència de les bombes, van resultar afectats tres baixos, dos pisos i el dispensari (MAS).
9. "Jo vivia a la carretera; a cal Medir hi havia la vivienda d'ells i més avall, en una entrada lletja, hi havia una escala amb dos pisos; nosaltres vivíem en un d'aquests, que tenia una galeria que donava a la serradora. Quan va caure la bomba, es van trencar els vidres i van ferir la iaia i va caure un calendari. A mi em va fer un tall petit al front, el vaig dur marcat molts anys". (Isabel García Torner, 14-11-2008)

i els camps de Gallecs¹⁰). Doncs va començar a venir gent i nosaltres vam sortir com vam poder, sense res, perquè a dins de casa estava tot destrossat. Vam anar a dormir a casa una meva tia, la Vicentona, que vivia cap a l'estació del nord. Els meus pares i els meus tios van tornar a la casa a buscar roba i altres coses que necessitàvem, no sé com hi van entrar, perquè jo ja no hi vaig entrar més, allà no s'hi podia viure. Després d'un temps vam anar a casa d'una altra tia, la Maria, a la barriada de Santa Rosa, al carrer Sabadell, en una casa de pagès que tenien terres i horts. Allà hi havia refugis, n'havia vist un. Pel poble, no me'n recordo. Només tens el record de les bombes, això sí. Quan les obres van estar, vam tornar a casa. El dia que van entrar els nacionals, el 27 de gener, érem a la porta de casa. La gent va anar sortint a la porta i anaven passant des de l'estació del nord tancs, cotxes, militars... en direcció avall. Els soldats es van instal·lar a darrera a cal Martisella, que tenia un barri molt gran, i el nostre hort, i ens van donar alguna cosa de menjar.

c) RAMON CARETA POU

Entrevista: 30 d'octubre de 2008

Nosaltres teníem un taller molt gran i quan van posar la fàbrica de cal Mulà, amb el senyor Ros, el meu pare va fer companyia amb un mecànic, l'Ovidio Fernández (que va posar després l'estanc al costat de la farmàcia Rovirosa). Van marxar els mecànics d'aquí casa, inclús l'encarregat i el meu germà gran també va anar a treballar a cal Mulà i va quedar el meu pare sol. Ell era ferrer, no ferrava cavalls, però feia eines de pagès i les arreglava.

Allà on hi havia les monges hi havia els de la CNT¹¹, els de la FAI i com que els propietaris i els fills de propietaris també es van haver d'apuntar al sindicat, també hi van haver d'anar, és clar. El torn nostre ens el van requisar, van venir i se'l van endur. Llavors van demanar tres voluntaris per anar a treballar a Barcelona i van sortir els fills del Vilà, que eren molt joves, eren aprenents, però van dir: "nosaltres volem operar i no aprenents". Ningú sortia i van dir: "doncs tu i tu cap a Barcelona!" I el meu germà Mariano i el "Ravalero"¹² que també havia fet l'aprenentatge aquí a casa, cap a Barcelona a treballar. Treballaven cada dia i quan plegaven, venien cap a casa a sopar i a dormir. Em sembla que treballaven al Poble Nou, en un taller, però no sé quin, amb material de

10. Podrien haver caigut altres bombes. Un mes després del bombardeig de gener de 1938, l'Ajuntament notifica al Comissari d'Ordre públic del Govern català que "ha estat trobada en el jardí de Joan Alemany una bomba que ha estat traslladada a l'Ajuntament i per imprudència de l'empleat Alfonso Sampedro ha estallat, produint-li algunes ferides sense importància" (acta Comissió de Govern municipal 8-2-1938). Joan Alemany vivia a Berenguer III; era a cal Petener, el barber, on ara hi ha una botiga de confecció de roba.

11. Hi tenien la seu.

12. Es refereix a Miquel Montsant.

Col·legi de les monges, seu de la CNT durant la guerra. Foto: L'ABANS.

Mariano Careta Pou, mort al bombardeig davant del seu taller.
Foto: Ramon Careta.

guerra. I un dia, plegant de la feina, arriben i es van parar al davant del portal de casa, i arriba l'avió aquell, tira la bomba aquí al cruce, el "Ravalero" va quedar mort aquí mateix i el meu germà en pau descansi, el van agafar i el van portar a l'Ajuntament. I el tenien allà estirat a terra i és clar, tenia fred, el pare va agafar un matalàs i li va portar. Quan va morir, el doctor que hi havia llavors, em va dir que el feien estar amb els que ja estaven morts i no li van deixar curar. I així va morir.

d) JOSEP BANCELLS LLONCH

Entrevista: 14 d'octubre de 2008

El dia del bombardeig va ser el 8 de gener. Jo sóc fill d'Enriqueta Llonch i Gabriel Bancells Bauxell, nascut el 15-12-1936. Quan van matar la meva mare em tenia a mi en braços. Només era jo a casa, la meva germana que té 5 anys més que jo i es deia Teresa, la tenien els avis, a Anglès. La mare diu que estava a dintre de casa però va tenir por i va sortir per poder-se amagar a cal Rebull, allà al davant. Era el sindicat i em van dir que hi havia un refugi¹³.

El meu pare havia estudiat a Bèlgica i va ser molt ben ensenyat. Va venir aquí amb tot el que hi havia de modern a Europa per tirar endavant tota

Enriqueta Llonch, de soltera,
morta al bombardeig del 1938.
Foto: Josep Bancells.

Enriqueta Llonch i el seu marit,
Gabriel Bancells, el dia del casament.
Foto: Josep Bancells

13. No ho hem pogut confirmar.

l'energia, la corrent. A Mollet quasi no hi havia corrent i ell la va portar. El Codina i el Josep Sánchez, el sogre del Valiente, havien estat aprenents seus. Tenia molta gent treballant per a ell, però la guerra li va destrossar tot. Vivíem on ara hi ha l'òptica i el bodegon, tot era la mateixa casa; donava a Berenguer III i al passatge S. Miquel per la banda del darrera; allà tenia baix i dalt, que era el taller. El meu pare era un gegant físicament. Després de la guerra va treballar a la Derbi; era pilot de carreres fins que el dia de Sant Esteve de 1953 va picar i el 28 va morir. La tieta d'Anglès, germana del meu pare, es cuidava de la botiga abans de la guerra perquè així ell podia anar amb els operaris per tot arreu.

Després del bombardeig, a l'hospital de Sant Pau, a l'oncle Salvador no li varen deixar veure la seva germana, perquè ja era morta; li van tallar una cama i l'altra la tenia desfeta, arran de cuixes, i va anar així. A mi em va recollir d'entre els escombros el Peret Catxot i es veu que em van posar en una altra ambulància, i quan vaig arribar a l'hospital, com que no estava amb la meva mare, no em trobaven, això dit per la meva tia. I és durant aquest interval que uns em buscaven i no em trobaven... llavors passaven coses, desapareixies. Sí que vaig ingressar a l'Hospital de Sant Pau, però l'oncle Salvador va dir: "A ell no us el quedareu!" I se'm van emportar de l'hospital després d'esbotzar una porta; el que em va salvar va ser el doctor Tiffon. Va anar amb el meu pare i uns quants més dels que manaven llavors (el meu pare era com la Monyos a tot

Josep Bancells Llonch, pocs dies abans del bombardeig que el ferí a ell, en braços de la seva mare, que va morir. Foto: Josep Bancells.

el Vallès, molt conegut) a buscar medecines i diu que em van tenir no sé quant de temps amb 25 injeccions al ventre, això m'ho han repetit les ties i me'n recordo bé. Entre les ties em van cuidar, i l'avi Rocher i el Martisella... em van pujar fins que vaig tenir dos anys i mig o tres. Vaig estar molt malament. Jo encara porto molta metralla al cos, a les costelles sobretot, al cap i als peus també, però com que ha quedat estancada, no s'ha mogut.

Segons les meves ties, el meu pare va quedar molt tocat, perquè li van prendre tot, la botiga, totes les màquines... El meu pare, després del bombardeig, va haver d'anar a viure a tres o quatre llocs diferents de Mollet i es va tornar a casar. Un era en un pis després de la farmàcia Amadó, on hi havia un dentista i un bar; doncs nosaltres vam viure un temps allà a sobre; també en unes casetes que hi havia a la banda de l'església que donaven per darrera al carrer Ventalló (Sant Oleguer) i d'allà vàrem anar a la plana Lledó, on hi havia cal Prunés, que érem veïns.

Quan ja vaig estar millor em van dur a casa dels avis, a Anglès i quan el pare es va aposentar de la segona dona em van tornar a portar aquí. Ens van ajudar, a la meua germana i a mi –que ens va salvar de poder menjar una mica bé– els de cal Vilaró, al costat de can Prat, que la iaia encara és viva i de vegades em diu: “Josep, encara veig la teva mare i tu (als Quatre Cantons) fent metes allà a la porta, on vivíeu”. Doncs aquesta gent van agafar la meua germana per fer de minyona i a mi, semblava que no era de ningú... com que les ties es van barallar amb el meu pare, tot provocat per la madrastra, em varen portar al Berguedà, a Sagàs, a guardar vaques. Jo tenia 6 anys, però es veu que estava molt malament i em van tornar a baixar aquí. Aleshores em van ajudar els de cal Claverol, vaig anar allà a guardar bous; m'estava a menjar i dormir a casa, al mig de la Lluïsa i el seu germà (...).

Diuen que la meua mare ballava molt bé. Amb el meu pare, els anys abans de la guerra, quan feien festivals, es van endur premis uns anys seguits. L'he plorat molt, a la meua mare. Quan guardava xais a la torre de Malla, el Ramon Claverol em deia: quan vegis que la lluna arribi aquí i els xais s'agrupen, doncs tu els tanques i ja pots baixar. Sabeu què és passar pel mig del cementiri a les dues de la matinada i veure que corren les ombres i el vent i les corones metàl·liques i així ... m'agafava al collar del gos i m'arrossegava com si anés a cavall, de por! Com que a mi de petit em deien que la meua mare era allà, jo anava al cementiri i em pensava que la veuria, que m'esperava allà... Està enterrada en un nínxol familiar de cal Tòfol.

e) JOSEP PUIG BUTJOSA

Entrevista: 10 de setembre de 2008

Nosaltres teníem una barberia al carrer Berenguer III, número 14. Era l'hivern i era fosc. Estàvem treballant amb espelma (la meua germana

Una part del carrer de Berenguer III va resultar afectada per les bombes del 38. Primer hi havia cal Baster, després la lampisteria de Gabriel Bancells, després el paller de cal Mitjà, el doctor Tiffon, la Lluïsa gallinaire i el Ramon Munné (a sobre hi vivia el ferrer), cal Maynou, amb l'entrada del pati, la barberia de cal Puig, ca la Viola i finalment, la Fassina. Foto: Pilar Molins

l'aguantava); en aquell temps no hi havia llum. Hi havia un client que s'esperava. Doncs resulta que l'autobús que venia de Barcelona parava als Quatre Cantons (la parada final era a la Marineta); per circular, anava amb llums, potser eren els únics llums que cremaven en tot Mollet. Va baixar tota la gent i quasi tots venien cap aquí, al carrer Berenguer. Llavors sento les bombes i trec el cap de la barberia.

El doctor Rosés, que vivia cap allà dalt a l'estació, pujava amunt cap a casa seva i passava pel davant del número 12 del carrer¹⁴. La meva germana, com que era el moment d'alarma, estava a fora al carrer, al darrera del doctor Rosés. La metralla el va matar i també li van matar un nanu, perquè no es va estirar a terra; es va quedar com ajupit i a la meva germana, que devia tenir vuit o nou anys, no la va matar, o sigui que és viva gràcies al doctor Rosés, que la va tapar. A ella no li va passar res. Jo vaig sortir de seguida. Una bomba havia caigut a la teulada de la cantonada de cal Martisella i li va escapar un tros. En van caure unes quatre i eren de 50 Kg. Van caure pedres i runa; on jo visc, una

14. De fet passava per davant del núm. 8, del consultori del Dr. Tiffon.

pedra grossa d'uns tres pams va anar a parar al terrat de casa, a la part del darrera, però la més perjudicada va ser la del Martisella, a casa van ser més aviat els efectes. Pedres grosses, moltes, perquè totes aquestes cases eren –ho són encara– de pedra i totes van volar per allà. També hi va haver una trenca-dissa de vidres molt gran.

La majoria de la gent que va matar havien baixat de l'autobús, ja havien caminat una mica i els va agafar a tots. La resplendor dels focus de l'autobús els va servir de guia i van deixar anar les bombes i van caure sobre la gent que baixava. Quina punteria tenien aquells... Jo i la meva germana vam veure els morts per allà terra i els ferits, encara me'n recordo. El pare del meu amic, el Pere Manils (a casa seva tenien un camió) va agafar els ferits i els morts, tot el que va trobar per allà terra estès –bé, ell i altres–, i els va portar darrera l'Ajuntament, al carrer de la Pau, allà al davant de cal Forner Nou, on hi havia el dispensari. Els morts els duïen cap al cementiri i els vius al dispensari.

Jo vaig néixer el 16 de maig de 1925, llavors tenia 13 anys. Dels altres morts, coneixia el Busquets, el seu fill encara volta per aquí, la seva mare va morir. A aquests se li va morir la mare, eren de ca l'Oms. Em sembla que també van matar la dona d'un que tenia una botigueta de lampista, el Gabriel. Eren avions italians. Per cert, que un any que vam anar a Itàlia de vacances, a Roma vam parar a fer gasolina en una estació de servei que hi havia. L'home que ens va servir diu: "Ah, sou de Barcelona? Doncs jo sóc pilot d'aviació i havíem anat a bombardejar Barcelona". L'aviació italiana ajudava els franquistes. Ell mateix ens ho va explicar. I mentre ell ho explicava, jo pensava: a veure si va ser dels que va bombardejar Mollet... perquè els avions venien de Barcelona i pujaven per la carretera amunt.

Del bombardeig de la Riera Seca, de l'any 1939, coneixia el Gimeno, el carboner. Jo havia anat molt amb bicicleta i havia sortit amb el seu fill. Després van anar a treballar a Tiana, a la fàbrica de lleixiu.

Jo havia vist refugis fets de la gent. Ara no hi són perquè ho han tirat a terra i hi han fet pisos. Pujant per Jaume I, a prop del xampany Gomà, a l'esquerra hi havia un conjunt d'unes cases; eren molt maques, n'hi havia quatre¹⁵. Doncs a la banda del darrera, com que hi havia un marge molt alt, hi havia hagut refugis. Aquelles cases havien sigut del meu pare, el Salvador Puig, i les tenia llogades. Les cases estaven entre el marge i la carretera; en el pati de les cases s'hi van fer el refugi. Com ho van fer, no ho sé. Eren petits, de pocs metres quadrats. Clar, com que tenien un marge molt alt, anava molt bé. Jo coneixia un que hi vivia, el Francisco Mirambell (al número 151-153).

15. Eren els números del 155 al 161.

f) TERESA VIVES BORRELL

Entrevista: 24 d'octubre de 2008

Els meus pares havien viscut a Mirabet i quan es van casar van venir a viure a Mollet i de mica en mica es van fer aquesta casa on ara visc a Sant Fost. La meva mare em deia que em van portar aquí quan jo tenia un mes. Es pot dir que vaig néixer aquí però tots tres érem fills de Mollet. La mare es deia Victòria Borrell Vives i el pare Francisco Vives Borrell, eren cosins. Tots dos treballaven a la Tèneria i tenien tres fills: el Josep, jo i la germana gran, la Victòria. Jo era la petita. Durant la guerra van continuar treballant a la fàbrica; uns curtien, altres feien altres coses... la meva mare anava amb una pistola per donar color a les pells. El meu germà, el Josep Vives Borrell i jo ens portàvem dos anys i mig. Jo en tinc 82, sóc de l'any 1926. Ell era més gran que jo, li faltaven dos mesos per fer els 14 anys.

Aquell dia (el 8 de gener de 1938) tots dos anàvem cap a Mollet. La mare, com que en aquell temps faltava menjar, havia anat a Amposta a buscar arròs. Anàvem caminant per veure si trobàvem la meva mare que baixés del tren, a l'estació del Nord i mira el que ens vam trobar. Pel camí vàiem els

Victòria Borrell treballava a la Pelleria i havia anat a Amposta a buscar arròs per menjar. El seu fill Josep va morir i la seva filla Teresa va resultar ferida al bombardeig dels Quatre Cantons, quan l'anaven a esperar a l'estació.

Foto: L'ABANS.

antiaeris¹⁶; jo tenia 11 anys i ell em diu: “Que tens por?” I jo dic, “sí que tinc una mica de por”. I és l’última paraula que va dir. No recordo sirenes però els antiaeris sí, allò que busquen els avions, les llums aquelles, uns focus que es veu que no sé d’on venien i buscaven els avions. Era quasi de nit i es veia al cel els antiaeris. A mi em van dir que només hi havia un avió, jo no li puc dir.

Abans d’arribar als Quatre Cantons hi havia una perruqueria, el Puig, doncs per allà vaig caure. Va ser tan ràpid! El meu germà el van ferir al cap i el van portar a l’hospital i allà va morir, pobret, més valia que... va viure unes hores, ja no sentia ni res. Ens vam trobar, jo contra la paret, ell als meus peus, que al cap d’unes hores ja era mort... va ser així. Jo estava plorant i va passar gent que no he sabut mai qui era i em van dir d’on era i em van portar a ca la meva tia Lola, que vivia a la Pineda Fosca, que ara han fet pisos nous¹⁷ i allà em van consolar. Els morts i ferits es veu que els van portar a l’hospital a Barcelona. A mi, després em van portar aquí a casa. Una desgràcia gran. El meu germà va caure als meus peus. Vaig mirar si responia però no deia res. La mà se’m va omplir de sang i diu que tenia un ull fora. A mi només em va rascar una mica a la cuixa, se’m va tallar una mica, i una esquitxadeta darrera el coll que se’m va infectar, es veu que era dolent perquè era una mica de cosa petita que quasi no es veia, la metralla.

L’altra gent no els coneixia. Sé que hi havia un tal senyor Rosés, i la filla i tot això però jo no sé. I un cavall, també, però jo només estava en el que estava, ja en tenia prou, eh? Això del coll potser em va durar 8 o 15 dies, que m’ho apretaven i hi havia un mica de pus. Goiti si devia ser dolenta aquesta bomba que era una mica que quasi no es veia... un meu cunyat m’ho va mirar i deia, això quasi no és res. Doncs això es va infectar. Si arriba a ser una cosa grossa, una cama, el coll, pensi com estaven els altres. Vaig tenir les orelles durant molt temps que em feien bum, bum, bum; l’endemà, els veïns em van portar al metge de capçalera, a veure què era. Em va quedar molt temps un soroll en el cap. Al cap d’un o dos anys em van sortir tot de blaus a les cames (...) es van estranyar, van dir si era pel susto que m’havia sortit tot això. Ho vaig passar malament, amb el soroll a dins, i tenien por que em trastornés o alguna cosa. Però gràcies a Déu, me’n vaig sortir.

També va morir en aquell bombardeig l’avi d’un veí, el Rafael Blasco Tello¹⁸. D’aquest carrer n’hi van haver dos, el meu germà i ell. El Rafael havia anat a fer cua al sindicat perquè tenien una mica d’hort... Les perso-

16. Es refereix, probablement, als reflectors que des de Barcelona, seguien els avions.

17. Carrer Sant Ramon.

18. Vicenç Forts ens confirmà el 29-10-2008 que el seu avi, Rafael Blasco Tello, de 52 anys, anava al Sindicat de pagesos, als Quatre Cantons, a comprar, acompanyat del seu fill. La bomba el va matar a ell i va ferir lleument el fill.

nes que [la bomba] va atrapar són les que feien cua per aquestes coses, es veu que era el temps per plantar patates. Hi havia molta gent fent cua per entrar-hi i és aquesta gent, i nosaltres que passàvem, i el doctor Rosés que devia passar com nosaltres, que els va agafar la bomba aquella. Dels que estàvem a la vista, ens vam salvar aquella nena (la filla del doctor Rosés) i jo. De l'autobús no ho sé, a mi em van dir que els que va agafar eren els que feien cua al sindicat i que després passava un home amb un burro o un cavall i també els va destrossar. Jo, el que coneixia era aquest veí, que l'havia tractat; de petita ets veïns i jugues amb els fills i tot això.

g) RITA ANGLADA VENDRELL

Entrevista: 15 d'octubre de 2008

Vaig néixer el 1926. Jo tenia 12 anys quan van bombardejar el 8 de gener de 1938. Vivia al carrer Alsina, en una casa amb hort.

Era un dissabte a la tarda i a aquella hora la gent anava a comprar i els Quatre Cantons estava ple, era l'hora forta. També pujava l'autobús de Barcelona amb els llums encesos. L'avió va anar seguint l'autobús i quan es va parar als Quatre Cantons és quan va deixar anar les bombes. La meva mare i jo érem fora, mirant l'avió, perquè es veia venir, i quan vam sentir el barrabum, la meva mare m'agafa i m'acosta allà al porxo i totes dues agafades i ja està. Va arribar algun tros de metralla. Hi anava un cosí meu, a l'autobús, però no li va passar res; ell venia a casa i quan queia la bomba era a cal noi Ramon, el de la Farinera –cal Rebull– allà es va tirar a terra i es va posar el dit a la boca. Va arribar a casa esverat, ha caigut una bomba, ha caigut una bomba!

Dels morts, coneixia el Marià Careta, el germà del Ramon, devia ser el gran. També va morir la Maria Figueras, del carrer Santa Rosa. Del meu carrer van matar tres dones: l'Anna Pi era veïna meva. Una altra era casada amb el Tarragó (Elisa Damunt¹⁹) i l'Anita Tomàs, que estava casada amb el Parrot (Josep Juliol Prunés), vivia al cantó de darrera, en un pis. Una noia que era joveneta va quedar ferida, la Carmeta (Carme Roca); el meu carrer va ser el més perjudicat de tots.

A casa teníem un refugi. El va fer el meu pare, cap ensota, amb escales, un refugi particular perquè hi cabéssim tots quatre, l'avi... i els veïns, que es feien molt. Quan sentíem els avions, tots cap allà i el dia que van tirar la bomba a la Riera Seca, aquell dia sí que estàvem junts i vam tenir temps d'entrar-hi, perquè hi havia un trosset, de casa al refugi (al pati); altres

19. Nascuda el 21-5-1912 i casada amb Vicenç Tarragó Pi (22-1-1910), al padró de 1936 vivien a Pi i Margall, 52 (S. Llorenç), però el 1938 vivien al c/Alsina, en uns baixos molt a prop de casa seva.

vegades, quan sentíem un avió, ni teníem temps, d'arribar-hi. I el meu pare era a la vinya, allà al cementiri. N'hi cabíem 5 o 6. Era petitet, cadascú se l'havia fet... per si un cas.

h) PERE TORRENTS FALGUERA

Entrevista: 15 d'octubre de 2008

Jo tenia 18 anys quan van bombardejar el 8 de gener de 1938. Era fosc. Vivia a la masia de cal Dragó.

Estava allà a les escales de casa, enraonant amb un i va caure la bomba, barrubum, què ha passat? I al ser jove, doncs corrents cap allà. Hi va haver un desastre, un cavall tot esbotifarrat... Deien que aquell avió anava perdut i en trobar l'autobús, el reflex dels llums, el va anar seguint, l'autobús va parar als Quatre Cantons i és quan va tirar la bomba. És clar, és una cosa que no se sap, i va agafar un tros de l'edifici de cal Baster.

Al bombardeig de l'any següent ja no hi era, era a la guerra, en podria explicar moltes de coses de la guerra...

Després de la guerra, recordo el dia que van fer l'homenatge en aquest aviador nazi, a prop del Casal, i va venir un piquet de tropes alemanyes i li van retre un homenatge, presentant armes, disparant i totes aquestes coses.

Homenatge nazi a Walter Eckert, a la rambla de Mollet a l'alçada de Berenguer III, el 30 d'agost de 1941. Foto: Arxiu Històric de Barcelona.

Miquel Montsant Planas, mort als Quatre Cantons, fotografiat amb els seus pares Pau i Adela. Foto: Maria Montsant.

i) MARIA MONTSANT BARNILS

Entrevista: 14 d'agost de 2008

Jo tenia un any i mig. Ni me'n recordo, del meu pare. Es deia Miquel Montsant Planas²⁰ i treballava a Barcelona. Primer va treballar a cal Careta. Era molt forçut i per alçar els cotxes no havia de menester el gat, ell aixecava un cotxe a pes i li treien la roda. Com que era un bon mecànic, van posar-lo en un taller de Barcelona, a cal Elizalde, que feien reparacions de cotxes del govern. Ell tornava a Mollet amb el tren, per l'estació del Nord i arribava cap a les 6 de la tarda. Doncs ell i el Mariano Careta, que també va morir, estaven tots dos junts. S'havien parat a enraonar al seu portal, que vivia a tocar dels Quatre Cantons. En aquell moment van sentir els avions (tinc entès que van sortir de Sabadell) i el meu pare va dir: "Vénen avions, no sé si passaran de llarg..." i quan ja marxaven d'enraonar tots dos, van tirar una bomba i els van ferir. Hi va morir molta gent: el senyor Rosés, que era metge; portava un nen i una nena, i el nen també va morir. Al meu pare el van ferir a la cuixa a la part del dalt, i els van portar en un camió cap a l'hospital de Sant Pau. Al Careta també. Al meu pare li van haver de tallar la cuixa, i va morir escolat. Va patir unes hores... tenia

20. Vivia a Berenguer III, 204. Nascut el 25-3-1908, fill de Pau Montsant Vidal i Adela Planas Maymó. Padró de 1936.

29 anys, és trist. Tot això m'ho havia explicat la meva mare. Jo només recordo que passaven avions tot sovint, deien, "ai que venen els avions". La meva mare (aquí al costat era a ca la meva iaia, can Barnils, la meva mare era filla d'allà, era una germana del Rafel Barnils, que va morir al bombardeig del 39) doncs un dia, en sentir els avions, em van agafar a mi i ens vam amagar tots en un rebost, allà apretats, i la meva iaia feia pa, que li deien: "deixa estar el pa, deixar estar el pa!" I tots sentíem els avions, allà quietes, no sé si va ser el mateix dia que van matar el pare o un altre dia que passaven avions, potser va ser al bombardeig del gener del 39, que ja era més grandeta.

La meva mare va quedar vídua, amb dos fills. Ella treballava al Cotó; en un any, va enterrar la iaia, l'avi i el meu pare. El meu germà, més grandet, anava a col·legi i a mi m'aguantaven de petita, els xurreros. Jo anava a col·legi i quan sortia anava a aquella casa i dinava o sopava mentre la meva mare estava treballant; aquella gent em van fer com d'avis, vaja. Sempre els ho he agraït molt.

j) PAQUITA NAQUI MOLINS

Entrevista: 22 de setembre de 2008

Jo era una criatura, tenia 15 anys (havia nascut el desembre de 1922). Vivia al carrer de cal Tanbonic²¹, davant de can Tanus. Nosaltres estàvem posant les vidrieres. Era el vespre, allò que no es veu ni de dia ni de nit, doncs es feia fosc. Es van apagar els llums i zum zum, i zum zum, i zum zum... eren els avions que venien de Barcelona. I el que posava els vidres em diu: "Ai, Paquita, avui ens les deixaran aquí a Mollet." I jo dic: "No fumi!" Diu "ja veuràs com sí". Ja sentim com baixa un xiulet i com que ell ja ho coneixia de Barcelona, ens tirem tots dos a terra, allà al davant mateix de casa, al bordillo, a terra i... barrabum! Patam! Les explosions de les bombes. Quan va passar, m'aixeco i sento que la gent corria i sentia: "als Quatre Cantons, als Quatre Cantons!" I vaig anar cap als Quatre Cantons.

Arribo als Quatre Cantons i allà hi havia una munió de gent... cascos que queien de les cases per aquí per allà, la casa de la cantonada la va escantonar. La noia de cal Llauner, l'Enriqueta (llavors a Mollet havien apagat tots els llums) va sortir cap a fora amb la criatura al coll a veure què passava i al sortir un tros de metralla li va tocar la cama. El doctor Rosés, que estava separat de la dona, tenia un nen i una nena i en portava un a cada mà i passaven per allà. Doncs va morir ell i el nen o la nena, no recordo.

Llavors hi havia el Parrot. La seva dona estava en estat i venia de buscar una cadireta d'aquestes d'abans, com una troneta baixa i tu sentaves la canalla allà i feien el pipí i la caca allà. La pobra noia venia de buscar la troneta, la portava

21. Gaietà Ventalló

Carrer de Gaietà Ventalló, des d'on Paquita Naqui va sentir el bombardeig dels Quatre Cantons. Foto: L'ABANS.

a la mà i també va quedar allà estesa²². Era de cal Bondéu, al capdamunt de Mollet, s'havia casat i va anar a viure cap al capdavant de Mollet. I ella venia de buscar la troneta perquè ja estava molt adelantada i pobreta, allà es va quedar.

Després hi havia un pagès, vivia a la Casilla, a l'altre cantó de la via, no recordo el nom²³, que va anar al sindicat, que era a cal Rebull –tot això me'n recordo com si fos ara– i allà ell va entrar a dintre per comprar el que havia de comprar per al bestiar; en apagar els llums, és clar, ell va sortir a fora perquè

22. Parla d'Anita Tomàs Ventura (MAS).

23. Es refereix a Joan Falguera Vilardell, casat amb Emília Galofré Font. Nascut el 17-7-1876, vivia a la Casilla. Segons testimoni de Carmeta Font, que eren veïns "el meu pare (Josep Font Gisbert) aquell dia va anar al sindicat perquè donaven llavor de patata: també hi va anar un veí que tenia un carro, no recordo el nom, però el meu pare va preferir anar-hi a peu. Quan va ser allà, en sentir les bombes, es va salvar perquè es va tirar al torrent; el veí em sembla que el van ferir, però no ho recordo". Segons Mercè Bastida, que va viure a la Casilla, recorda que l'Emília, la dona de Joan Falguera, ja era vídua després de la guerra; tenien tres filles: la Isabel, l'Emília i l'Angelina. Joan Falguera va ser traslladat a l'hospital, a Barcelona, on va morir i va ser enterrat al cementiri de Mollet.

l'animal no se li esverés, allò que passa. L'animal, un matxo, va morir i ell també va morir. Era un home gran. Res, desgràcies de la vida. Hi va haver molts ferits, però d'això jo no me'n recordo, però la meva mare Lola sí que ho sabia. Va anar a l'Ajuntament, on hi havia el dispensari, era molt valenta. Va anar-hi per si podia ajudar. Deia que tothom corria, venia un d'aquí, un altre d'allà...

Jo, els que em van quedar més presents van ser: l'Anita, la dona embarassada; el pagès, que em sembla que encara veig el matxo aquell a terra esterrecat; l'Enriqueta de cal Tòfol i el doctor Rosés.

A la Riera Seca hi havia el safareig²⁴ de la vora del futbol i dos safarejos, després hi havia el pou de l'Aigua Viva. Doncs al safareig primer va morir un home que es va emportar els quartos de casa seva i van quedar escampats per allà²⁵. Era carboner i vivia a Berenguer III, en una casa de la vora de cal Vilaseca. Tothom deia: per què aquest home havia de marxar amb els quartos de casa seva si no sabia el que li passaria? Amb l'explosió, allà hi havia una escampada de papers de cal déu.

Els bombardejos van rebentar molts pallers a l'era del sindicat; i és que quan venia el temps de segar tots els pagesos anaven amb la màquina, cada un feia un paller, una pallissa, i et posaven el número a dalt. Doncs el meu pare aquell dia em va dir, Paquita, avui no puc anar jo a buscar palla perquè tinc feina, hauries d'anar-hi tu i portes un sac de palla ben ple, que aquesta nit, pels garrins i la truja ja n'hi haurà prou. I llavors van venir els avions aquells, aquests sí que els vaig veure passar, perquè era a mitja tarda, venien de Barcelona en direcció Granollers. Quan va haver passat tot [el bombardeig], vaig pensar, haig d'anar a buscar la palla, jo hi volia anar més aviat, però allò que passa, que tens feines a casa i vas fent, vas fent. Hi vaig anar. Començo a caminar i m'ensorrava; tots els pallers van quedar desfets, la majoria. Jo pensava, el nostre paller no hi és, era en aquest cantó d'aquí i no hi és, i veia palla escampada pertot arreu. De cop, vaig sentir una fresa i la veritat, fa temor i vaig pensar, a veure si hi ha algun ximplet que em vol espantar (llavors jo era una nana). Em giro a poc a poc i quan hi penso... encara... era un xicot que em sembla que es deia Marxuach. Sempre anava a treballar amb el seu pare, feien bales de palla. Es posava a dalt i li donava la palla a son pare, el pare la posava dintre aquella màquina, llavors ell baixava i agafaven un per cada cantó i feien: quiticrin, quiticrin, quiticrin, catacracl i sortia la bala de palla feta. Si ell tenia 14 anys, jo en tenia 15, anàvem a col·legi junts. Doncs em giro a poc a poc i el veig a ell dalt d'aquella pallissa, a dalt de tot: tenia el cap enlaire i baixava amb els braços estesos, de cap per avall. Tu saps l'efecte que fa? No feia gaire que havia passat. I baixava aquest noi del paller, que encara no se l'havien endut; després el van

24. Aquest safareig públic estava situat en el que avui és el pla de les Pruneres, tocant a Pompeu Fabra, entre els carrers de la Pau i Ramon Casas.

25. Era Vicenç Gimeno, el 25 de gener de 1939

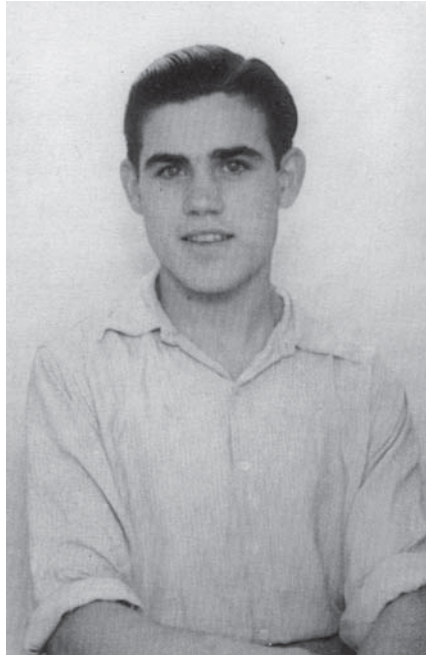
carregar en un carro i se'l van emportar cap al cementiri. El de cal Canari, el Ramon Padró, també estava allà. Jo, d'aquell bombardeig recordo això. I també un altre home, el pare del Brillantina.

k) RAMON COLL LLENAS

Entrevista: 4 de novembre de 2008

Sóc nascut el 24 de juliol de 1924. Ara tinc 84 anys. El 18 de juliol de 1936 era un dissabte i me'n recordo perquè hi va haver bastant moviment; el diumenge al matí, jo feia d'escolà, i a $\frac{3}{4}$ de 7 vaig anar cap a l'església; em va estranyar perquè la plaça de l'Ajuntament era plena de pots de llet dels camions que baixaven de Vic i de tot arreu que anaven cap a Barcelona. (...)

Al bombardeig del 38 jo anava a ca l'Enric Negre a buscar la llet, al carrer Marià Fortuny (vaig néixer al c/Migdia, allà a prop). Jo estava una mica més avall dels Quatre Cantons, on hi havia unes troanes (ara hi ha la residència la Immaculada), que jo havia anat a col·legi a ca la senyora Rossenda. I quan estava allà, tot plegat, bum! Vaig caure i sort en vaig tenir que el vent de la bomba em va tirar a terra i llavors va arribar la metralla. Ja anava a entrar la

Ramon Coll Llenas anava a buscar llet quan van caure les bombes dels Quatre Cantons. Foto: Ramon Coll

fosc i jo la veia, com unes brases de foc que corrien. Vaig perdre el pot de la llet, duia boina, que llavors tots anàvem amb boina i no la vaig trobar. Jo vaig tirar amunt (qualsevol se'n tornava allà amb els paiais que sentia!) i me'n vaig anar a ca l'Enric Negre i allà estaven reunits els germans i em deien: "No vas a casa teva?" I jo deia, no, jo no vull anar a casa, jo no passo per aquest... i em van tenir de portar a casa ells, perquè jo no hi volia pas anar. I la meua mare, desesperada, havia anat cap al cementiri perquè deien que hi havia un noi —que hi va haver bastants morts— un xicot jove i la meua mare, com que jo no apareixia enlloc... Allò va ser terrorífic.

En el moment del bombardeig hi havia l'alcalde de Bigues, van dir que anava amb un carro. Va matar l'alcalde i el cavall i tot. Ell havia vingut perquè on hi ha cal Rebull era el sindicat de pagesos i venien a buscar coses. I aquell dia allà també hi havia cua perquè donaven alguna cosa de racionament (si els pagesos collien molt, en donaven al poble una mica) i va enganxar més gent perquè per allà hi havia molt moviment. El cavall va rebentar i el pobre alcalde que anava a dalt va morir. Ell ja marxava, el va enganxar a la cantonada, havia de passar el pontet aquell per anar amunt. La bomba va picar a cal Baster, al cantó dret va agafar un tros de casa i el va tirar a terra i llavors la bomba caure davant d'on hi ha ara la loteria i la botiga de pell. Va fer un sot que ens hi ficàvem drets i quedàvem a sota.

Van caure més bombes a cal Pantiquet, al cantó on ara hi ha l'escola de disminuïts, al bosc que hi havia allà. En van caure tres o quatre, al primer bombardeig.

A mi, el doctor Rosés, un any abans, em va curar el cap. Em van tirar un cop de roc, allà a la rectoria, jugant, sense voler; el senyor Canals, el farmacèutic de la plaça, em va dir que era cosa del metge. Al dispensari de l'Ajuntament hi havia una dona que li deien la "Guenya". Van anar a buscar al senyor Rosés al Cafè del Coro, que li agradava molt jugar al billar i li van dir: "allà hi ha un nanu que li han obert el cap" i ell va dir: "ara acabo la partida i vinc"! I sí, em va curar. El dia del bombardeig ell estava al davant de cal Codina, anava amb un fill a cada costat i van morir el fill i el pare i a la filla no li va passar res. Llavors hi havia la casa d'un lampista i, en sentir soroll, va sortir la dona amb la criatura als braços i a ella li va tallar les cames. El Juliol, un senyor que era de Martorelles i estava al front, tenia la senyora que estava en estat a punt de tenir una criatura; aquesta noia embarassada anava amb sa mare de compres, a comprar un llitet o una trona... el que fos i les va enganxar la bomba; a la mare no li va passar res i a la filla la va matar. També hi havia gent que acabava de baixar de l'autobús. El Careta, el gran, el Montsant, que la seva filla feia de perruquera i un altre que no recordo... Van morir tots tres allà. Es van posar a enraonar, que si se'n van a casa seva no els passa res. Eren mecànics que treballaven a Barcelona a la Maestranza de Artilleria, per material de guerra, a Sant Andreu. Hi

havia un quartel i uns tallers molt grans que arreglaven fusells. Hi portaven tot el material que s'espallava i canviaven les peces. Jo coneixia un cosí de la meva dona que hi treballava.

Per atendre els ferits al dispensari hi havia el doctor Puigcercós, (el Tiffon no, que havia marxat a França) i el Rosés, que és el que van matar. L'únic metge que hi devia haver era el Puigcercós. Era un home molt de dretes, que no feia cap mal a ningú i el van respectar. El Sr. Rosés més aviat era d'esquerres, tenia diferent ideal. Van posar els morts al Cafè del Coro, a dalt, que hi havia una sala gran, tots estirats allà.

De refugis en van fer un a sota l'església. Les pedres de les escales són de diferents colors. Van agafar cap endins i com que l'església quedava més alta, van buidar cap ensota; allà hi havia hagut el cementiri antic i van trobar esquelets, ossos i això... Van agafar pel racó del Jaume de les escales i el Tarrés, el sastre i van anar buidant per sota i llavors feien una volta d'obra, anava cap a sota les ruïnes de l'església, que la van tirar a terra, i anava molt fondo. Jo hi havia entrat, però no fins al final, només un tros, a tafanejar, perquè encara l'estaven fent (...)

On hi havia aquesta font davant de casa²⁶, va caure un obús però no va explotar. Diuen que era del Canarias, que era un barco que va bombardejar tota la costa l'any 1937²⁷ (...)

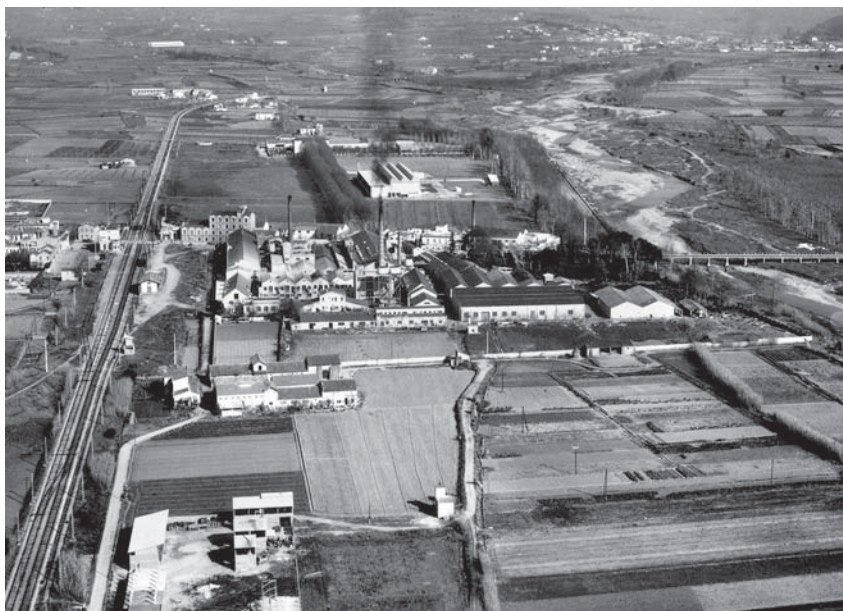
Poc abans d'acabar la guerra, passaven uns avions que bombardejaven la via. El meu amic i jo estàvem al carrer i em diu: ja se senten les paves (els avions), i amb un bastó a la boca, per no rebentar-nos, ens vam posar a la punta del matadero on hi havia un pedregal gros, que eren les pedres de l'església, però jo dic, me'n vaig cap a casa perquè la mare diu que quan veiem perill, que vagi allà, que si ens maten, que ens matin a tots. I aquell diu: jo també me'n vaig cap a casa. I allà hi havia un home i diu: quedeu vos cap aquí que amb aquestes pedres estarem bé, que feia com un sot. Però va caure una bomba allà i a aquell pobre home el va deixar desfet. Era el carboner, venien carbó, que vivia al costat del Dr. Vilaseca. Això és el dia que van bombardejar la via perquè els trens no poguessin tirar amunt.

Va caure una altra bomba al costat de can Fàbregas a la punta i un home que corria al refugi, va caure la bomba allà i el va matar. Als camps, també, que hi van morir tres o quatre: un que es va refugiar al camp, estirat i li va caure la bomba al costat. I el sindicat de pagesos, molt més amunt tenien els pallsers i allà també en van morir dos o tres, un que li deien el "Pinyonaire", un home gros que venia pinyons²⁸ i tenia un fill que li deien el "Brillantina".

26. Berenguer III.

27. El 8-6-1937 el Canarias va bombardejar Palamós i va anar baixant per la costa fins a Barcelona (*La Vanguardia*, 8-6-37, pàgina 2).

28. Es refereix al Marià Feliu Sayol.

L'estació del tren, la Pelleria i el riu Besòs, un lloc estratègic per als bombarders feixistes italians. Foto: L'ABANS.

Al final de la guerra, un tren ple de material i menjar va quedar estacionat a l'estació de França. Foto: L'ABANS.

De nanus ferits, el Vicenç Gassó²⁹, que vivien a l'avinguda de Calderó. Era el petit, hi havia dues noies i un noi més gran, de la meua edat que érem molt amics. Va ser una espoleta com les que duia jo a la butxaca. Feia com una bola i li devia semblar que es podia jugar a bales, d'alumini brillant i a sobre una bola vermella. Amb un martell la va picar i és clar, va explotar. Era una espoleta de bomba d'aviació, de bomba grossa, el que anava a la punta que quan tocava a terra explotava.

Un altre (no anaven junts, aquests dos nanus) era el Joan Boter³⁰ va treballar molt temps a Montcada, en una serradora, i després va estar a cal Medir, a l'oficina, era bastant llestot, molt bon xicot, però li faltava un braç. Aquest també havia trobat material de guerra. Li va esclatar una bomba. Van passar moltes coses amb el material de guerra. Hi havia una noia de Sant Fost que un dia anant a buscar herba amb un magalló va topar amb una bomba i se li va emportar tota la carn de darrera de les cames, no me'n recordo com es deia.

A cal Bas, el Guano, aquella casa la va tirar tota a terra. Eren pagesos i tenien bótes i es van amagar (...) i no els va passar res. Als ciments Pagès recordo que hi va haver el cotxe del Negrín, un cotxe blindat que es va espatllar i el van deixar a dintre del pati. Em sembla que era del Negrín, que era el president del govern. I van agafar un altre cotxe.

Aquell mateix dia o l'altre vam anar a l'estació, perquè van arribar trens que hi havia material de guerra, menjar... Jo dic a un amic: hi ha un vagó que hi ha garrofes, n'anirem a buscar! L'endemà, vam obrir un vagó i hi havia sacs de farina i la gent es barallava (...) llavors ve un comissari de guerra, em va encarar una pistola (...) em vaig escapar i per sota el vagó... vam córrer fins a can Prat, a la masia.

[Acabada la guerra] El dia de Sant Josep de l'any 1939, amb el Josep Tarrés, que era el seu sant, vam anar a Gallecs a veure si trobàvem material. Portàvem una paperina de caramels i ens els vam menjar tots i vam arribar a casa a quarts de dues del migdia. Vam trobar una bomba gran a prop de l'estació de Gallecs, del Calderí, més amunt de Sta. Perpètua. I altres. Eren italianes.

(...) A cal Medir, quan hi havia la serradora, un dia vam saltar per una finestra (això que hi havia els soldats que feien guàrdia i vam haver de saltar pel cantó de darrera). Hi havia una caixa que estava plena de percutors de les bombes grosses i allò si explotava quedaves rendat... jo en duia una butxaca plena, perquè, coi, eren d'alumini brillant i la punta vermella, com si fos un bolígraf d'ara i tots en vam carregar i quan vaig arribar a casa i el meu pare va veure allò, no em va deixar ni entrar, em diu: "buida això aquí ara" i va fer un sot i ho va colgar. (...)

29. Vicenç Gassó Palou, de 9 anys, fill de Pere i Carme, segons Fitxa Hospital S. Pau (MAS).

30. Joan Boter Maynou, de 15 anys, va perdre una mà, un ull..., segons Fitxa Hospital S. Pau (MAS).

Bombes trobades a l'estació del Calderí de Gallecs el 19 de març de 1939.
Fotos: Glòria Arimon

Làpida de Karl August Boetticher, mort el 29-1-1939 en estavellar-se el seu avió al costat del riu Besòs, on encara està col·locada. Foto: Glòria Arimon.

Jo vaig veure l'avioneta que va caure al Besòs. Em diuen: ha caigut una avioneta i jo corrents a veure-la. Era un cop passat el pont antic. Hi passava bastant aigua i havia quedat amorrada. Era un caça, que són més petits que les avionetes, havia caigut d'una manera que va quedar amorrat a l'aigua, a dintre; l'únic que sortia enlaire era la metralladora que duia, el soldat ja no hi era, l'havien tret. Va quedar com partit l'avió, s'aixecava de darrera i de davant. Anàvem dos o tres nanus. Nosaltres volíem agafar la metralladora. Hi va morir un soldat, hi havia el monument allà al riu, està mig desfet³¹. La làpida la van posar directament allà on és ara, a l'arboleda, amb el nom d'aquell xicot que tenia 21 anys.

[També] van fer un monument a la rambla, cap a la punta del Casal Cultural, que feia com un angle, per un aviador que va caure al Besòs. Hi havia el nom d'aquell xicot en un pedrís, en un màrmol bastant alt. Hi va haver una formació militar alemanya³², me'n recordo... hi havia uns oficials, i un es va *adelantar* i se'n va anar amb l'alcalde i li diu: "Dank schön" i jo estava amb un xicot i dic: no ho has sentit el que ha dit? Que vol tancs i gent. Fotem el camp que no ens enganxin! Com que llavors vivies una mica almat, saps? I un dia, parlant amb un alemany es va fer un tip de riure... que vol dir "moltes gràcies" en alemany.

31. Es refereix a Karl August Boetticher, homenatjat per l'Ajuntament molletà el 20-7-1939, que té una làpida al costat del Besòs.

32. Es refereix a l'homenatge a Walter Eckert el 30 d'agost de 1941 (*La Vanguardia*, 31-8-1941).

1) PERE LLUÍS PEDRAGOSA

Entrevista: 14 d'agost de 2008

Del bombardeig dels Quatre Cantons l'any 1938 me'n recordo perquè el meu pare treballava a darrera cal Escuin, en un magatzem que era del Sindicat dels pagesos; hi feien guano. Ens van dir que havia caigut una bomba als Quatre Cantons i la meva mare de seguida va dir: "Anem-hi!" Vam agafar la directa i cap allà. Recordo que tot era fosc i hi havia fils de la llum per terra. Vam anar cap al cantó on treballava el pare i el vam trobar allà. Va quedar escapçada la casa de cal Basté, la va tocar per la punta, no va caure a terra; m'imagino que la bomba devia caure quasi al centre de la carretera.

En aquella època el Sindicat dels pagesos era on ara és can Rebull i l'era estava als camps de la riera Seca.

Jo, l'any 1939 tenia 10 anys. La primera bomba que va caure va ser al davant del quartel de la Guàrdia Civil (on ara hi ha el Museu Abelló) on hi havia l'entrada al refugi de can Fàbregas. Mira quina coincidència que va caure just a la porta del refugi i va matar un home. Llavors els avions van agafar per la riera. Hi havia un camí d'on baixava un rec, i al rec hi havia el safareig públic, que feien servir totes les dones; aquí es va amagar un home (Vicente Gimeno) i va caure una bomba i el va matar. I va quedar un senyal a la paret del safareig; la canalla, quan passàvem, sempre dèiem, guaita, aquí. El camp de futbol era el que hi havia darrera les monges, un tros d'hort i el safareig. Llavors, continuant

Quatre Cantons. Cal Martisella, moments després de caure la bomba.
Foto cedida per Josep M. Vizcarra.

jugar a casa. En sentir les bombes, com que el meu pare sempre deia: “Si sentiu caure bombes, poseu-vos a sota l’escala, que és lloc més fort de la casa, en una volta”, nosaltres dos ens vam posar a sota l’escala i sentíem un soroll molt fort i fixa’t si era fort que teníem un gosset i corria esverat amunt i avall perquè aquell soroll era fora de lo normal, però quan tot es va calmar, nosaltres dos, la canalla, vam sortir al carrer. La gent cridava: “han caigut bombes, han caigut bombes aquí a baix a la riera!” Llavors va sortir la mare del Fernando Marxuach i com que sabia que a la riera hi havia el seu fill, la dona va perdre l’equilibri i anava amunt i avall pel carrer però no s’atrevia a anar allà. Al final va arribar el pare del noi, va anar cap a la riera i el va trobar mort. En aquell temps no hi havia autoritats ni ningú els recollia. El seu pare va agafar el carro, va anar cap a la riera, va carregar-hi el seu fill i el va portar al cementiri. Va ser... la canalla dèiem: “Guaita, porta el noi al carro!” Em va quedar a la memòria, en ser del mateix carrer, companys de joc (que de fet, el nanu no jugava gaire, sempre li buscaven feina, no hi era gaire amb nosaltres). Els grans deien: Ha tingut valor aquest home, eh? Anar allà, carregar el fill, un home tan sèrio que portava un bigoti... i portar-lo al cementiri. Als pellers hi van morir d’altres, però, és clar, els que a mi em van quedar a la memòria van ser tres: el Barnils, el Canari i el Marxuach.

També hi va haver ferits, com el Lets (Pere Cusó), que venia de la Pelleria. Vivia al carrer del Sol, passava per la riera, a prop del safareig i la bomba el va ferir a l’espatlla. Quan va arribar a casa, com que érem veïns, la seva dona va venir a casa i ens van dir: “el Peret està ferit!” Llavors, el meu pare, que tenia un caràcter atrevit, va dir: “porta-me’l aquí” i no sé si li va treure el ferro clavat a dintre l’espatlla amb el ganivet o amb què, que feia uns crits... li va treure, li van curar i no es va infectar ni res. Vam estar de sort. No recordo refugis públics, però la gent s’ho feia com podia. Al carrer del Sol, al número 17, per exemple, el que hi vivia va fer un refugi i els veïns hi anaven. No sé si havia fet sot o havia buidat i després havia tapat... Em van dir: “Veus aquesta paret de pedra, que llavors hi van posar totxana? Doncs els veïns d’aquí saltaven pel forat de la paret per baixar al refugi”. N’hi havia un al carrer Bailén³⁴ i quan van fer obres es veia que n’era un, però en pla particular. Les caves Vila-rosal també van servir de refugi a alguns veïns.

II) VICENÇ BAS PI

Entrevista: 7 de desembre de 2008

La bomba que va caure a casa va ser al segon bombardeig de Mollet, el 25 de gener de 1939. La casa tenia baixos i dalt i es va ensorrat tot, era del 1912, l’havia feta l’avi; tenia una entrada gran i ho feien servir de botiga; tenien terra,

34. Pl. Martí i Pol, entre Enric Morera i Vicenç Fonolleda.

vaques, bestiar... l'avi va ser el primer de la comarca a vendre adob, guano, que el portaven de can Cros de Badalona³⁵.

El dia del bombardeig la mare era a dins. Érem tres germans, la Maria, que tenia 15 anys, jo, que en tenia 10 i el petit, el Ciscu, que en tenia 6. Aquells dies corria un rumor i era que Franco s'acostava amb la guàrdia mora i que a les noies joves les violaven i les feien malbé. Nosaltres coneixíem una germana del Feliu Tura, la Laia, que venia llet i iogurts de cal Pinyonaire en aquest carrer, més avall. La meua mare, en veure que passava la Laia per davant de casa i sentir els avions, la fa entrar, i també a dues dones més que passaven llavors pel carrer i no sabia qui eren. Venien els avions, la gent ho sabia i tothom s'amagava on podia. Les quatre dones es van posar en una punta de la botiga arraulides i va ser la seva sort. Amb la bomba tot va caure, va baixar el sostre avall i les bigues, que eren de fusta, però unes van quedar senceres i van fer com una cabana i van aguantar la runa i els totxos que queien, com una cavitat. Només va quedar un tros de façana. Les dones van cridar i passaven uns soldats republicans que anaven de retirada cap a França. Els soldats van entrar i les van treure sanes, només tenien alguna esgarrapada, però res.

(Intervé la seva germana Maria, present a la conversa). La mare explicava que ella va seure damunt d'un sac i la Laia va quedar dreta al seu costat i una deia: "ai, que em moro" i l'altra contesta: "fes-te fotre, jo també". I quan els soldats les van treure es van posar a riure...

(Vicenç) Llavors, per por de morir i que ens passés res, la canalla vam anar amb les filles de la Laia, la Neus i la Maria... i algú més, a una barraca a la vinya de cal Pinyonaire. El meu pare era al Coro, era cantaire; en sentir les bombes, va venir corrents i quan va ser a cal doctor Puigercós³⁶ ja va veure la casa a terra. Nosaltres vam ser a la vinya una nit o dues, no sé, ens van portar menjar, perquè teníem por de baixar i al final vam baixar i vam trobar els pares. I va passar una cosa: a la guerra es passava gana, però la gent que tenia camp, hort o bestiar, podia anar fent. En caure la casa va passar que, com que feia pocs dies que havíem matat el porc i teníem les botifarres i tot penjat en unes bigues dalt de les golfes amb uns claus, la gent les veia des del carrer, i ens ho van prendre tot. I les bótes de vi que teníem també les van buidar.

Dos dies abans del bombardeig havíem tingut a casa amagades 22 persones del Papiol que fugien cap a França, regidors i altra gent de l'Ajuntament i van passar la nit al pati i als soterranis amb els carros i el bestiar. Si arriba a caure la bomba amb ells aquí...

(...) El mateix dia que van bombardejar el nostre carrer, van caure bombes a can Pere Gil.

35. Per això eren coneguts com a "cal Guano".

36. Ara és a cal Basolí.

(Maria) Va caure una altra bomba, a més de la casa, al pati, que va partir el palosanto per la meitat. I el que més greu em sap és que després de tot el que ens va passar, vam haver de retirar la runa i refer la casa, perquè no s'hi podia viure, i l'Ajuntament ens va fer pagar 800 pessetes d'impostos...

m) ANGELINA BARNILS CUSCÓ

Entrevista: 11 d'agost de 2008

El meu pare, Rafael Barnils Pidevall, tenia 41 anys quan va morir. Va néixer a la muntanya del Fou, i a sota hi havia el poble, Sant Antoni de Vilamajor. Jo, el 25 de gener de 1939 tenia 8 anys (vaig néixer el dia de sant Jordi de 1930). Del Fou van anar a viure a Parets, a can Calau, però al cap de poc temps van venir a viure a cal Barnils, aquí a Mollet. Les germanes del meu pare, una va anar a cal Fàbregas, l'altra a cal Mulà... i ell feia de pagès. Anava a buscar rocs al Besòs amb el carro; tenien vaques, conills, gallines... i així van fer els fonaments, al carrer de darrera, que entraves per la quadra de les vaques, que hi havia una cleda gran. Van fer un bloc de pisos i quan van acabar el bloc, donaven la volta per la Pineda Fosca. I a l'altre cantó dels pisos llavors van fer els porcs. El meu pare va fer un caminet petit i a cada cantó hi havia trepadella, en aquell temps tothom tenia bestiar i més avall, a la via que anava avall, hi tenien blat.

La meva mare i el meu pare van casar-se l'any 1924. Ell tenia 29 anys i van tenir quatre fills. L'any 1932, els meus pares van anar a viure al Quartelillo; van

El *Quartelillo*, on havia viscut Rafael Barnils, mort a l'era del sindicat, a la riera Seca.

Foto: L'ABANS.

Safareig de Can Lledó, on rentava la dona de Rafael Barnils quan van començar els bombardejos de la riera Seca. Foto: L'ABANS.

marxar de cal Barnils perquè en aquella casa hi havia molta gent. Al Quartelillo hi vivia el Belis i més gent i pagaven 7 pessetes.

Si anaves al Sindicat, als Quatre Cantons, et donaven llavors per fer la sembra, però com que per pagar-la, els cèntims no valien, deien, a canvi de les patates, heu de fer tants jornals per al sindicat. Ell hi va anar el 24 de gener de 1939 a buscar les patates per poder-les sembrar i li van dir, demà que és 25, tots els pagesos que han vingut a buscar patates, que vinguin al matí, que es reuniran per saber l'hora per anar a treballar amb la palla i coses pel sindicat. Van donar l'encàrrec a la iaia que el meu pare havia de ser allà cap a les 9 i el pare, quan va sortir de la quadra de les vaques, que hi anava a les 6 del matí, va esmorzar una mica i va anar cap allà. Es van reunir tots i van dir: a les 3 de la tarda ens trobarem a l'era del sindicat, que hi ha palla i coses i s'han d'embalar. I a les 3 de la tarda ell hi va anar. La dona li va dir: "com que tens les espardenyets brutes de les quadres, té 12 pessetes i ves a cal Catafau a buscar-ne unes de noves i les velles, que te les emboliquin per a la quadra i així aniràs com Déu mana, perquè aquestes espardenyets velles, per anar al carrer, no". Les espardenyets noves valien 11 pessetes i li va sobrar una pesseta i se la va posar a l'armilla. I a les 3 de la tarda era al sindicat. A les 4 va començar a passar l'aviació, que això eren els finals dels bombardejos. La meva mare, que vivia al Quartelillo, estava al safareig de Can Lledó, rentant i quan va veure l'aviació que passava i que tiraven bombes cap aquell cantó, va deixar la roba al safareig i va córrer cap al Quartelillo i li va dir a seva mare (que aquells dies havia vingut

Rafael Barnils i la seva muller, Neus Cuscó.
Foto: Angelina Barnils.

a casa): “Mare, des d’allà rentant he vist que tiraven les bombes a l’era del sindicat i me’n vaig de seguida perquè tinc el pressentiment que el Rafel... aviam què li haurà passat”. I se’n va anar. Quan va arribar allà hi havia dos guàrdies que barraven el pas i no deixaven passar ningú. I li van dir: “totes les persones que hi havia aquí, ja no les veuran més”. I no la van deixar passar. Va veure un home que estava estirat a terra, mort. És l’únic que la meva mare va veure. Al meu pare, ni la meva mare ni ningú el va poder veure, mai més.

Deu anys després d’això, quan jo tenia 18 anys, la meva mare va morir. Jo estava amb la tia Montserrat, que el seu home, el Miquel Montsant, també havien mort al bombardeig del 38, doncs jo li vaig dir: “tia, la mare s’ha mort, i jo cada dia que vinc sé que està aquí, però el nom del pare, jo busco i miro i no el veig enlloc”. I em va dir: “vols saber on és el teu pare? Doncs vine!” I a l’entrar al cementiri hi havia un quarto que ara hi ha el WC i a continuació d’aquest quarto hi havia una llosa gran i la va alçar i em va dir: “tots els que van morir, els van ficar aquí dins. Van agafar un sac de calç, el van tirar a dintre i el van tapar i la calç, amb poc, s’ho menja tot. Sempre que vinguis, pensa que la teva mare està allà, però el teu pare està aquí dins”.

Quan els meus pares es van casar i van anar a viure a cal Barnils (la casa donava a tres carrers: Berenguer III, el carrer de l’estació i la Pineda Fosca). Al costat hi vivia un xicot que es deia Miquel Montsant i que es va fixar amb la germana del meu pare, que era la veïna i era la petita de deu germans i li va dir: “en lloc de viure aquí, si vols, d’aquí a tres mesos ens podríem casar i venir aquí al costat i estaries al costat dels teus pares”. Ella va dir que sí. Era molt jove, el Miquel Montsant. La seva dona va tenir dos fills, la que va ser perruquera, la Maria Montsant Barnils i el Jaume. Doncs el gener de 1938, el mateix any que el doctor Rosés, van matar el meu oncle, el Miquel Montsant. Nosaltres, quan les sirenes avisaven que venia l’aviació, a mi em posaven un bastonet a la boca, que servia per a les orelles o per a la llengua, no sé, perquè jo tenia 8 anys. I van dir, mira, allà als Quatre Cantons ha caigut una bomba i vam anar allà i hi havia un forat molt gran. M’ha quedat ben gravat i me’n recordaré tota la vida com si fos ara. Abans de la bomba diu que venia l’autobús que anava de Mollet a Barcelona, allà a la Marineta arribava el cotxe de línia (no hi havia l’església, que l’havien tirat a terra). Molta gent venia a Mollet a veure si els pagesos tenien alguna cosa d’estraperlo i una germana de la meva mare que estava a Barcelona venia amb uns senyors, i llavors agafaven l’autobús. Quan el cotxe de línia passava pels Quatre Cantons, llavors hi havia un avió que va començar a metrallar, pam, pam, pam... a la gent que sortia del cotxe, els avions anaven allà on hi havia un cotxe i els metrallava. Però la bomba-bomba va ser al peu d’on ara és la loteria, amb un forat que va fer, que tothom anava a veure aquell forat.

La Dolores C. va néixer a la vora els Pinetons i diu que hi havia un refugi i quan tocaven les sirenes que venia l’aviació, deixaven les portes obertes i

corrien i es ficaven a dintre. Jo vivia al Quartelillo i no tenia refugi, però com que el terreny donava per darrera fins a la via, només hi havia un caminet petit per si la gent volia anar al cementiri i es podia anar per allà.

n) ALFONSO GALLEGO BORNAL

Entrevista: 28 d'agost de 2008

L'any 1936, el Ramon Munné, el taxista, tenia un xofer que vivia en uns pisos del costat de casa, a Jaume I, 123. El 18 de juliol a les 8 o a les 9 del matí se'n van anar a la platja i a les 10 o a les 11 ja estaven a casa. Van tornar perquè a Barcelona estaven tirant canonades. A Mollet van començar a passar cotxes de la CNT amunt i avall, amb les escopetes sortint per les finestres dels cotxes (a un de Mollet se li va disparar l'escopeta).

Als Quatre Cantons, l'any 1938, va morir la dona del Balcells, que era electricista i llauner. Tenia una botiga i la casa. Ella era de cal Padró, de cal Tòfol i sortia al portal quan va caure la bomba i la va matar. També va morir el Rosés, que era metge i vivia a dalt a l'estació de França, en una casa que en deien ca l'Estevet de la Bòvila³⁷; ells vivien a baix i el doctor Rosés vivia en el pis. Va morir més gent... i un cavall.

L'any 1939 jo tenia 15 anys³⁸ i feia d'aprenent de barber. A la Teneria hi havia un magatzem, hi havia intendència i [el 25 de gener] ens van venir a buscar per si volíem anar a tallar-los els cabells i afaitar-los. Hi vam anar i, un cop feta la feina, jo agafava lleties que hi havia per terra. Llavors un em va dir: "I tu, per qui les agafes?" "Per les gallines!" vaig dir jo. L'home agafa un sac, me l'omple de lleties i d'oli i em diu: "Aquestes no són per les gallines, no, que són per vosaltres". Jo, amb les lleties a la mà, vaig anar al carrer Lluís Duran a fer el repartiment. Llavors sentim els avions. A la cantonada amb l'avinguda Calderó hi havia una casa; els avions anaven direcció cap al nord, els caces anaven fent piruetes abans, al davant dels avions i jo vaig sortir d'aquella casa, m'estiro a terra i sento "Bum!" I em van venir pedres i terra al damunt, perquè la bomba havia caigut a prop. Allà a terra hi havia una zanja, n'hi havia moltes, que feien amb una màquina, perquè et poguessis posar allà i no t'agafessin les bombes; i amb un bastó a la boca. Les havia fetes l'Ajuntament i també la que hi havia a Fiveller, davant de l'Acadèmia, una de gran. Jo, quan vaig sentir la bomba, vaig córrer als camps que hi ha cap a baix (en direcció a la Llagosta). Tota la gent d'aquí se n'anava cap aquella banda i jo també, perquè bombardejaven el poble. Després vaig marxar corrents caps als camps, que hi havia molta gent per allà escampats. Quan va passar tot, vaig tornar i em vaig trobar la meva mare que venia a veure que m'havia passat.

37. C/Francesc Macià, 118 (actual c/Rafael Casanova).

38. Segons el Padró, va néixer el 17-12-1924.

Després vaig veure el forat on havia caigut. L'oli, les mongetes i tot el que ens havien donat, va desaparèixer. Jo sempre dic que una bomba em va fer caure (...). Si no hagués sigut cap bomba, no m'hauria caigut, no? El forat va quedar al jardí de darrera de cal Fortuny.

En aquest bombardeig, que va ser dos dies abans que entressin els nacionals, al safareig va morir un carboner que vivia al carrer Berenguer i també el Fernando Marxuah, que vivia al carrer del Sol, era un nanu de la meva edat, jo el coneixia.

On jo vivia (Jaume I, 123) teníem un refugi. L'havíem fet aprofitant que hi havia un desnivell del terreny, amb una escala que teníem per pujar a dalt. Tenia una entrada per cada cantó i a dintre hi havia un espai ample; en una boca l'avi hi tenia el safareig i el veí igual. A dintre el refugi feia un cercle i amb la mateixa terra van fer-hi bancs per seure i teníem llum i tot. Quan sonaven les sirenes, anàvem corrents cap allà, però no ho havíem fet; si haguéssim sentit alguna bomba a prop, potser sí...

o) M. CARMÉ MAS PADRÓ I SANTI VALLDEORIOLA

Entrevista: 6 d'agost de 2008

(Carme) El 25 de gener de 1939 és quan hi va haver el segon bombardeig a Mollet. El meu avi es deia Ramon Padró Viñallonga³⁹. Tenia 51 anys quan va morir. Treballava a la Pelleria i va deixar tres noies orfes: la gran, la Rosa; la meva mare era la mitjana, la Quima, i la petita, la Carmen. També havia tingut un fill, el Jaume, que s'havia mort amb 12 anys, era el petit. En Ramon era vidu; quan la meva mare, la Quima, tenia 13 anys s'havia mort la seva mare i l'avi s'havia tornat a casar amb una altra dona, però com que no s'avenia amb les filles, es van separar.

Era a la tarda i el meu avi, amb el seu cosí (de cal Farra) van anar a un camp que el seu cosí tenia a la riera. S'ajudaven a fer coses i van quedar d'anar a aquell hort a acabar les faves. Quan estaven cavant tots dos, el cosí li diu al meu avi: "Ramon, ens hem d'estirar", perquè veia els bombarders que venien; a l'estar al camp i no haver-hi edificis, veien com venien els avions. El meu avi li va dir que no en tenia ganes. El cosí es va estirar i el meu avi no. Va caure la bomba allà i la metralla es va escampar; un tros va tocar el cap de l'avi i va caure a terra, mort. Al cosí no li va passar res.

(Santi) El lloc exacte no el sabem, però ens podem regir per la situació del restaurant Can Prat. En línia recta, travessant la via de tren, hi havia una caseta que ara ja no hi és (segurament és el lloc on hi ha la variant); llavors venien uns camps. Doncs eren aquells camps que confrontaven aquella caseta. Era més o menys on vivim ara (barri de Riera Seca).

39. Era conegut com "el Canari".

Ramon Padró, mort quan treballava en un camp de la riera Seca el 25 de gener de 1939. Foto: Carme Mas.

(Carme) Doncs quan va caure a terra el van recollir amb un carro els de cal Cot. Eren gent voluntària, tots eren pagesos i s'ajudaven. Tenien un carro i amb el carro anaven recollint morts. El van portar directe al cementiri. Devien pujar pel carrer de cal Beumala (Roger de Llúria), Castelao amunt i ja eren a prop. La meva mare recordava que el dia de l'enterrament allà al cementiri hi havia dos soldats joves, morts, i feien molta llàstima. Per enterrar l'avi no hi havia caixes i el van posar sobre la tapadora d'una caixa, i llavors el van posar al nínxol dels Prat, del carrer Vínzia; ell era cosí de la meva mare i els van deixar un nínxol, a la part antiga del cementiri, quan s'entra.

(Santi) La situació econòmica no era gaire bona; molts anys després, cap a l'any 1965, quan van enterrar el pare de la Carme, la seva mare va voler traslladar l'avi al nínxol familiar que havien comprat. Jo era allà quan van fer el trasllat i vaig saber perfectament qui era, perquè al cap de l'esquelet es veia encara el forat de la metralla que li va causar la mort.

(Carme) La mort de l'avi va ser una cosa molt sobtada. El meu pare ja havia vingut de la guerra. La mare s'estava en un pis i el pare de la meva mare li va dir a la consogra: "arregleu les coses i veniu tots a casa, perquè com que tot està molt malament, ens estarem junts. A les 6 de la tarda tingueu-ho tot a punt perquè jo us ho vindré a recollir", però ja no hi van ser a temps.

(Santi) Jo coneixia dos refugis. Un era ben bé al davant de casa, al carrer de Castelao, número 13. Al davant hi havia un marge molt alt i aquell marge tenia un refugi. Ara hi ha una vivenda. Han rebaixat el terreny i allà on hi havia el refugi ara és el garatge i una botigueta que ensenyen a pintar amb una porteta petita, cal Matencio, quan s'acaba la paret del Fonollada. Entre el garatge i la botigueta hi havia el refugi. Era d'una amplada d'un metre i mig i una fondària d'uns 5 metres.

L'altre refugi encara deu existir si no el tiren a terra ara, a cal Filosa. Es passava aquella carretera que hi havia el Filosa i després el Xampany Gomà. Un pic s'acaba cal Filosa venia cal Vilaró. Doncs al terreny de cal Vilaró, per sota la carretera i cap a cal Vilaró, hi havia el refugi⁴⁰. Jo m'imagino que aquest va anar a mitges entre cal Filosa i cal Vilaró (aquesta casa encara existeix). Aquest era més llarg que l'altre, potser feia uns 15 metres ben bé, i només tenia una entrada. Jo, de petit (tinc 64 anys) hi havia anat a jugar.

Ni l'un ni l'altre eren d'obra, vull dir que cap dels dos estava vestit. Els havien fet amb pics i pales, extraient la terra. Porta feina fer una cosa així.

p) CARMÉ MUMBRÚ FELIU

Entrevista: 13 d'octubre de 2008

L'avi, Marià Feliu Sayol, estava a l'era del sindicat. Quan segaven sempre

Marià Feliu, mort a l'era del Sindicat el 1939, amb la seva dona Carmeta Soldevila. Al darrera, el seus fills Tomàs (Brillantina), Enriqueta i Pepeta. Foto: Carmé Mumbrú

40. El que ara és una cantonada de la plaça de Martí i Pol, just on comença el carrer Bailen.

batien el blat i l'ordi i ell anava allà a fer bales de palla. Era pinyonaire, collia i venia pinyons... Van bombardejar i ell va morir gangrenat⁴¹. Deien que des de l'altre carrer el sentien cridar. La meva iaia va morir al cap de poc, de la pena de veure'l d'aquella manera. Recordo la meva mare que plorava perquè tots dos van morir amb poc temps de diferència. Va morir a casa seva (al carrer Comte d'Urgell). No he sentit mai que el portessin a l'hospital, no ho crec. Jo recordo l'enterro de l'avi, de la gent que va venir, en el menjador aquell i em va quedar una coseta dins... Està enterrat al cementiri de Mollet.

Al meu sogre, el Miquel Montsant, el van ferir als Quatre Cantons, el van portar a l'hospital de Sant Pau i el van enterrar a Mollet.

q) JAUME BOIX PUJOL

Entrevista: 5 d'agost de 2008

Jo vaig viure els dos bombardejos, tant l'un com l'altre. El del 38, que és quan va caure la bomba als Quatre Cantons, jo tenia 7 anys. Aquell dia, cap al tard, estava a casa del Pere Costa, un carnisser que vivia al núm. 50 del carrer Berenguer III; en deien ca l'Adela. Allà no ens va passar res.

El segon bombardeig el vaig viure en detall. Era el 25 de gener de 1939. Jo tenia 8 anys i en sentir el xivarri dels avions, perquè feien un soroll molt fort, se'm va acudir pujar les escales i anar al terrat per veure'ls. Aquí al costat de casa⁴², el que era llavors un magatzem de construcció, a cal Pagès, hi havia emplaçades dues metralladores antiaèries, i hi anàvem a jugar amb els nanus de la colla: eren de quatre canons cadascuna i estaven al pati. Jo, en sentir els avions, pujo cap a dalt del terrat i veig una formació de set o vuit avions que venien de Barcelona i anaven cap a Granollers; vaig sentir les metralladores d'aquí al costat com disparaven unes ràfegues terribles, feien un soroll tremendo i dos avions dels que anaven a la formació –ho vaig veure perfectament– es van desfer de la formació i van girar en direcció cap a nosaltres (els altres van continuar en direcció a Granollers). Entre el soroll de les metralladores i els avions que vaig veure que venien cap aquí, jo baixo escales avall corrent i vaig tenir el temps just d'arribar al portal de baix del menjador de casa quan van esclatar una sèrie de bombes; jo vaig anar a parar a sota el bufet, tot ple de vidres, tots els vidres de la casa trencats i les cortines que tenia la meva mare penjades em van caure a sobre. El meu pare no hi era, havia hagut de marxar. El meu avi era a dalt, amb la meva germana a coll, mirant per la finestra i va quedar com hipnotitzat quan va veure que la teulada de l'escorxador se n'anava enlaire. A la meva germana se li van clavar els vidres a la cara, tota la vida va

41. Va morir el 30 de gener, 5 dies després del bombardeig, segons Registre Civil de Mollet (MAS).

42. C/Berenguer III, cantonada c/Riera.

portar el senyal. Clar, en sentir el soroll dels avions, l'avi s'havia acostat a la finestra a veure què passava. A l'avi se li va clavar algun vidre a la cara, però poca cosa.

Bombes en van tirar bastantes, perquè una teulada de l'escorxadador va anar a terra. Allà hi havia les pedres de l'església que havien guardat després de tirar-la a terra i amb les explosions, totes les pedres van voleiar pertot arreu. Unes bombes van caure a la riera i van deixar aquest carrer (Berenguer III) i el nostre pati ple de fang, com un fang negre, potser per les clavegueres i la riera, no sé... em va quedar gravat allò tot ple de fang, tot el carrer i el pati de casa... Jo recordo el fang i els vidres de tota la casa trencats, no en va quedar ni un de sencer.

Nosaltres vam córrer de seguida cap a la farmàcia amb la meva germana i mentre pujàvem amunt es va tornar a sentir soroll d'avions; llavors, el d'una botiga de queviures molt coneguda que es deien Castells, com que passàvem per allà, amb la meva germana plena de sang, perquè era una ferida molt aparatosa, en sentir els avions, ens van dir: "Entreu, entreu!" i vam entrar cap al fons: al pati tenien una mena de garatge ple de matalassos, els havien anat posant a les parets, al sostre, a tot arreu. Hi havia cases que se'ls feien ells, els refugis. S'ho havien fet perquè quan hi havia bombardeig, sortien de la casa i anaven a refugiar-se allà. És clar, en cas de caure, els haurien caigut a sobre els matalassos i els envans, però mai l'estructura d'una casa; suposo que ells volien marxar de l'estructura de la casa, que hauria estat terrible. Aquest espai era com un garatge amb uns envans i folrat de matalassos. Vam estar allà una estona i no es va sentir cap més bomba i llavors vam continuar cap a la farmàcia a curar la meva germana. No recordo si funcionava dispensari, però com que el meu avi va veure que era un tall, profund, però res més, se li va acudir anar a la farmàcia.

Hi va haver ferits i un mort segur. Va ser entrant a la boca del refugi de can Fàbregas, aquí al costat. Jo recordo el refugi aquell, amb la paret a terra; la boca d'entrada era com un envà de totxo i allò va anar a terra; hi va haver un mort, una persona que anava al refugi i que va morir a l'intentar entrar, però no sóc conscient dels altres morts que hi va haver. Sí que recordo que va passar un carro tirat per un cavall i hi portaven una persona morta, no sé si era aquesta del refugi o no; de la zona de la riera, segur, perquè quan van haver acabat els bombardejos, tothom va sortir al carrer i vaig veure que passava aquest carro, i aquestes coses, queden... era ben mort, però semblava com si es bellugués, amb el moviment del carro, i els meus avis recordo que van dir: "Mira és mort, és mort!"

L'endemà vam sortir i a la riera on havien caigut les bombes hi havia dos o tres forats tremendos. Els sots devien fer uns dos metres de fons amb un embut i les pedres de l'església, que estaven totes estirades (jo recordo que hi

anàvem a jugar amb els amics, a guerres, és clar), la bomba les va repartir. Jo crec que en van tirar sis o set.

No sé què hauria passat si aquestes metralladores d'aquí al costat de casa no haguessin actuat, perquè els avions anaven cap a Granollers, però en metral·lar-los, dos van girar, van fer la maniobra i van respondre. Les bombes que van caure a l'escorxadó anaven contra aquest objectiu, però allà no en va caure cap, de bomba i en canvi van caure pels voltants.

Al refugi de Can Fàbregas hi entràvem sempre per una boca de Berenguer, no recordo si hi havia altres entrades. Nosaltres, quan hi entràvem, era una mica perdedor, hi anàvem amb espelmes i anàvem seguint pels diferents passadissos. Era una mica laberíntic, perquè ells ho tenien com a magatzem, ja formava part de la fàbrica, encara hi ha de ser.

Quan bombardejaven Barcelona solia ser de nit. Jo recordo aquells focos que buscaven els avions i des del terrat ho vèiem, però no anàvem al refugi. El que fèiem de vegades era posar-nos a sota el llit, però al refugi de can Fàbregas, que és el que ens tocava a nosaltres, no hi havíem anat mai. A l'escola, a ca la Barcala ens feien fer uns bastonets i quan sonava la sirena, tots ens posàvem a sota la taula, les mateixes taules del col·legi, amb el bastó a la boca. A Mollet només vam tenir dos bombardejors, però a Barcelona bombardejaven cada dos per tres, vèiem els focos des del terrat de casa i se sentia el soroll. Els últims dies van ser molt durs.

Balcó de l'antic bar la Nau, que resultà danyat per la bomba que va caure al davant de l'entrada al refugi de Can Fàbregas, on matà una persona. Foto: Glòria Arimon.

r) JOAQUIM BERNIAL ARBOIX

Entrevista: 5 d'agost de 2008

Nascut el 13 d'abril de 1925.

Quan van bombardejar, jo i un company veníem de buscar vi de la masia de can Ros. Quan érem a la riera Seca vam sentir els bombarders i vam córrer per tirar-nos a terra, en un rec buit. Eren uns junkers que encara recordo bé, amb molt de soroll.

Van caure vuit o deu bombes. Al camp d'en Bassa van matar en Ramon Padró, l'home de cal Canari. I un altre home va morir quan intentava entrar al refugi de Can Fàbregas. Jo hi havia estat. S'hi entrava pel carrer Berenguer III, no recordo cap altra entrada. Hi cabia molta gent, però jo només hi havia anat a veure'l, no quan van bombardejar. Al costat del Museu Abelló, on hi havia el bar La Nau, encara hi ha un senyal de la metralla, que va partir el ferro de la barana del balcó.

A la que van marxar els bombarders, els homes de les metralladores que estaven als ciments Pagès, van fugir cap a França.

*ENTREVISTES REALITZADES PER MONTSE ERAS TRIAS I PUBLICADES
A CONTRAPUNT EL 25-4-2008*

s) MARIA TUGAS PARERA

Nascuda el 1922, era una adolescent que havia sortit a buscar llet a una vaqueria i, després, havia quedat amb la seva mare a Can Batlle (a l'actual carrer Barcelona), on anaven a buscar l'oli de racionament. Mentre hi esperava la mare, els llums es van apagar i va començar a sentir les sirenes que alertaven de perill de bombardeig. "Llavors ja senties els avions que anaven passant i la gent, desesperada, corria cap a tots costats". La Maria va agafar els pots de llet i va passar pel pont de la Mandra cap al costat de cal Codina i, des d'allà, es va dirigir cap als Quatre Cantons per anar cap a casa. Vivia al carrer de la Plana (abans carrer de la Gavineteta) i, si hagués sigut de dia, hauria passat pels camps, però va triar la carretera perquè hi havia alguna llum. Quan passava per la barberia de Cal Puig (a Berenguer III), va sortir la mestressa i li va dir: "On vas desgraciada? Vine amb mi cap als camps que ens amagarem on podem". Llavors va tirar enrere i va entrar a casa uns familiars. "Allà vaig sentir el rebombori de les bombes. Un vidre d'una finestra de dalt d'una porta es va trencar en mil bocins i de poc que no em cauen a sobre", explica. Mentrestant, la seva mare va començar a témer per ella. "El meu germà va anar als Quatre Cantons i amb un encenedor anava il·luminant la cara de les víctimes per veure si jo hi era", recorda.

Les bombes havien caigut a la carretera, on "va quedar un sot impressionant" i a la casa de la cantonada. "Aquella bomba va matar la noia de Cal Tòful,

Maria Tugas, que va patir el bombardeig dels Quatre Cantons. Foto: Montse Eras.

que duia el seu fill en braços i miraculosament ell va sobreviure”. La Maria també va estar de sort: “Sempre li vaig agrair a la mestressa de la barberia que em salvés la vida”.

t) TERESA CASADO FERNÁNDEZ

Nascuda el 1910, relata què li va passar a la seva mare.

A la mare de la Teresa li va tocar el rebre als Quatre Cantons. Hi havia anat a comprar a la bodega i l'atac aeri la va sorprendre a dins de la botiga. La metralla li va tocar la cama. La Teresa era a casa, al carrer dels Fems (actual carrer Portugal) i encara no sabia què havia passat, quan la mare va arribar-hi ferida. “Jo només feia que córrer per buscar un metge”, però era difícil. Finalment, la van portar a l'Hospital de Sant Pau, on va passar per tres operacions per salvar-la d'una amputació. Fins al maig, la Teresa va estar anant cada dia a Barcelona per portar-li un termos de brou, que li donaven a algunes de les cases benestants on la seva mare feia de bugadera, com la del sastre Novelles.

El terror dels bombardeigs no es va acabar amb l'ensurt de la mare ferida. En un dels viatges a l'hospital amb l'autobús que sortia de La Marineta, “de cop el cotxe es va parar a Montcada i el conductor va cridar ‘l'aviació’”. Tots van sortir esperitats de l'autocar i van córrer cap a les vinyes. “Una mitja se'm va enganxar en un cep i em vaig quedar allà, espantada”. En tornar, el vehicle no arrancava i van haver d'arribar a Mollet a peu. A la parada del bus de Barcelona, a la plaça Tetuan, també s'havia endut algun espant i, en sentir el soroll dels motors dels avions, s'havia refugiat al metro.

Molts dels ciutadans que van viure els bombardejos, però, no van entrar mai a un refugi. Teresa Casado narra com "les sirenes sonaven massa sovint i sortia de casa, perquè davant hi havia un tros d'hort i m'anava a amagar a sota un figuera. Havia sentit a dir que hi havia refugis, però jo no hi vaig ser mai. Potser algú en tenia de particular... però no havia sentit cap espai on pogués anar-hi qualsevol".

Altres buscaven alternatives. La Maria Tugas s'havia amagat amb la seva família sota la via del tren del Calderí. "Era un clavegueram molt estret, només hi cabia una persona estirada. Un dia hi vam dormir tota la família en filera".

Teresa Casado, filla de Pilar Fernandez, coneguda com la "Negrita", ferida al bombardeig dels Quatre Cantons. Foto: Montse Eras.

Fonts

Arxiu Històric Municipal de l'Ajuntament de Mollet del Vallès

Bibliografia

DIVERSOS. *Guerra i postguerra (1936-1950)*. Diputació de Barcelona i Institut Municipal de Cultura, Igualada, 2005.

MIRET, M.T. *La Biblioteca de la Memòria. Una experiència de fonts orals a la Biblioteca Central d'Igualada*, Igualada, 2001.

SUÀREZ, M.A. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000, 369 pàg. (Vicenç Plantada; 4).

Webgrafia (disponible el desembre de 2008)

<http://www.archiviodiari.it/spagnolo.html>

<http://cultura.gencat.net/cpcptc/ridec/docs/amp.pdf>

<http://www.bcn.es/cultura/metroforum/Sessio6Comunicat2.htm>

<http://www.museugranollers.org/index.php>

Agraïments

Tant la M. Àngels Suárez com jo agraïm especialment a Joan Garriga que hagi compartit amb nosaltres els documents que tenia i els que ha trobat de nou. També fem extensiu el nostre agraïment a David Gesalí, Montserrat Salvador (Projecte del cost humà de la Guerra Civil al Vallès Oriental), Jordi Oliva (Centre d'Història Contemporània de Catalunya) i Xavier Pérez (Centre d'Estudis de Sant Fost). Dels molletans i les molletanes, a més de totes les persones que surten entrevistades en aquest article, cal afegir-hi la Pilar Molins, el Josep Fortuny, en Joan Busquets, i l'Enric i la Francisca Busquets, en Ramon Maynou, en Joaquim Cuní, l'Albert Ciffone, el Jordi Sampedro, el Josep M. Ferré, l'Esteve Maspons, la Isabel García Torné, en Josep Sandoval, el Salvi Safont, en Josep Serra, la Mercè Bastida, la Carmeta Font, l'Imma Camuñas (Serveis territorials de l'Ajuntament) i el personal de l'Arxiu Municipal.

Els bombardejos vistos des de Gallecs

Glòria Campoy Collado i Judith Ansó Ros

Historiadores

Aquest article forma part del treball elaborat per les dues autores guanyadores de la VII Beca de Recerca Premi Vicenç Plantada, extret dels dietaris de Joan Ros Herrero, que es preveu publicar properament. El text es basa en la documentació personal d'aquest veí de Gallecs, que, amb les nombroses anotacions i documents que va deixar, ha permès reconstruir la vida de Gallecs i dels voltants, amb el rerefons de la història social i política d'una part del segle XX.

Atès que tractem els bombardejos, ens ha semblat interessant demanar-los un avanç d'aquest capítol¹.

Durant el conflicte, els bombardejos van ser una constant. “L'espectacle” que es veia a l'aire, sobretot sobre Barcelona, i la por que sentien les persones que caiguessin les bombes a prop, o a sobre seu, feia que fos un dels temes més comentats en el moment. Això fa que Joan Ros Herrero anoti tots els bombardeigs tant propers, com dels voltants, així com els de Barcelona, que des de casa seva podia veure força bé.

Explica Neus Ros que quan sentien el “retronar” dels bombarders, sortien corrents cap al bosc, per temor que la casa els caigués a sobre: “La mare ens feia córrer cap al bosc; sent jo tant petita, recordo el soroll perfectament”.

El primer bombardeig que Joan Ros anota és el de Barcelona, el 13 de febrer de 1937; el 13 de març del mateix any descriu el que veu a sobre Badalona i Sabadell. Destaca els bombardeigs sobre Barcelona del 29 de maig i del 25, 27, 28, 29, 30 i 31 de juliol de 1937. A vegades posa fins i tot les hores:

“29 de setembre de 1937. Bombardegen 5 vegades Barcelona: a les 3, a les 7 a la 1, a les 5 i a les 6”

Igual que els dies 7 i 8 de desembre del mateix any i l'11 de gener i el 5 de març de 1938. Hi ha cops que descriu la intensitat:

“19 de gener de 1938. Bombardeig, és el més gros fins ara. 25 de gener

1. Nota de la redacció.

de 1938. Tornen a bombardejar Barcelona dues vegades. Al vespre es veu una claror molt forta al cantó Nord”.

Altres cops anota el nombre d'avions que hi van:

“1 d'octubre de 1937. Bombardeig. A les 4 de la tarda bombardegen 9 avions en 3 grups”.

Pel que fa a detonacions a llocs relativament a prop, trobem el cas de Santiga:

“30 de desembre de 1937. Bombardegen Santiga, 8 o 9 bombes;”

També de Granollers: “31 de maig de 1938. Bombardeig a Granollers”, però no comenta res més, malgrat que va ser molt greu, ja que sols anota allò que observa. Tenim referència també del cas de Badalona: “6 de juny de 1938. Bombardeig a Badalona explota un dipòsit d'olis pesants”.

Pel que fa al bombardeig de Mollet del 8 de gener de 1938:

“8 de gener. Bombardegen a Barcelona, Mollet, Gallechs i Plegamans a les 6 del vespre. Anar a veure on han caigut les bombes, no han fet mal”.

En Joan sempre explicava als seus néts l'itinerari de l'avió i on havien caigut les bombes, una de les quals fou a darrera de casa seva, al bosc de Can Jornet Xic, i una altra a prop de Can Xalet, el que demostra que els fets el van impressionar molt, però en els seus escrits no té comentaris. El dia abans d'aquest bombardeig na Neus Ros caigué del carro, i restà més de vint-i-quatre hores sense sentit. Quan va esdevenir el pas del bombarder, en Joan i la Montserrat no sabien si agafar la nena i córrer al bosc o quedar-se a casa; decidiren la segona opció i la bomba justament aquell dia caigué al bosc. A Mollet, la repercussió fou nefasta: una bomba caigué als Quatre Cantons i perderen la vida set persones en aquell dia i vuit en els dies posteriors a conseqüència del bombardeig. Dos dies després, Joan Ros parla de l'enterrament de les víctimes:

“10 de gener. Anar a enterro dels morts a causa de les bombes del dissabte al vespre a Mollet”.

Quan el front s'acosta, també anota aquests bombardeigs:

“24 de gener de 1939. Bombardegen al cantó de Sabadell. 26 de gener de 1939. Fer les botifarres. Bombardegen a la riera de Caldes. Adéu República”.

En aquest última nota parla de com bombardegen la via del Calderí i fa un comentari al·lusiú a la República, ja que devia veure que el front estava a prop... El darrer cop que anota, el dia 27 era quan el front passava per Gallecs:

“27 de gener. Dia de moltes bombes d'avió i de canons d'artilleria...”

EL PAS DEL FRONT

Gallecs fou escenari del pas del front i dels darrers intercanvis de trets entre els dos bàndols. En Joan Ros narra quan el front s'acostava, parla dels bombardeigs que ell veu al cantó de Sabadell el 24 de gener, però no parla dels bombardeigs de Mollet del 25 de gener; aquell dia sols parla de matar el porc. (Suposem que aquells dies de forta activitat bèl·lica, no es devia moure de casa, i des d'allà la vista és direcció sud-oest, cosa que li permetia observar-ho).

El dia 26 es bombardeja al llarg de la Riera de Caldes i l'exèrcit republicà passa per Gallecs, travessant la carena de Can Traïdor per diferents indrets: per la carretera Sabadell- Granollers, pel camí de Can Traïdor i pel camí de Can Jornet cap a la Torre de Malla. Sabem, per fonts orals, que l'Estat Major Republicà, el 25 i 26, passa la nit a Can Cruz. També altres comandaments estigueren a Can Jornet. Portaven una cabra i la van cuinar en una caldera d'en Jaume Torras. Maria Pascual Ros, filla de Can Mulà, explicà que els comandaments de les tropes republicanes els van fer marxar de casa seva (recordem que la carretera de Granollers passa per davant de Can Mulà); part de la família anà a Can Beira i l'altra a Ca l'Estany i a ella la portaren a Can Sardà; estigueren fora dos dies. Quan tornaren, hi havia una granada a vora de la llar de foc i escopetes a l'era. Recorda que tot era brut i ple de paràsits.

El dia 26, quan passaren els darrers homes de l'Exèrcit Republicà, Joan escriu: *"Adéu República"*, manifestant el seu ànim.

El dia 27 anota:

"Arriben els feixistes a Mollet i tota la serra de Can Traïdor"

mentre que els republicans estaven a la serra de Can Cònsol. Aquest dia recorda Maria Ros que el passaren tancats a la quadra i al vespre veien els llums al llarg de tota la serra; un foc tocava l'altre. Fou un jorn de molta por:

"Dia de moltes bombes d'avió i de canons d'artilleria, passen els obusos enlaire per tots cantons, en cauen molts però no han fet mal. Bombes d'avió n'han caigut 6 o 7 sense fer mal".

La Maria Ros també recorda que un obús es clavà en un marge al camp del davant de Can Salvi. Al finalitzar el dia, esdevingué un fet anecdòtic.

"Ve un soldat feixista a comprar 2 gallines per 20 cèntims. Veig els primers cèntims de Franco".

Al dia següent passa el gruix de les tropes feixistes.

"Passen les forces del Franco. Paren un canó d'artilleria al camp de les tres punxes i tiren 6 canonades."

El dia 29 Joan escriu:

"Passen més de 100.000 soldats per Mollet, aquí ha quedat quiet, sense passar ningú".

LA POSTGUERRA

El 21 de febrer de 1936, Joan Ros havia escrit: “Franco ve a Barcelona” .

El 23 i 24 de febrer: “Pagar els plats trencats. Traginar sorra per l’ajuntament”.

El 28 de febrer de 1940: “Una pareja de guàrdies civils destrossen una bomba al bosc de Can Beira amb 6 tirs de fusell”.

El 28 de març: “Presentar les fulles de la Depuració a la Falange”.

Annex

Els obusos de can Salvi

Glòria Arimon i Ventura

Salvi Safont

Entrevista: 29-7-08

“El meu pare ens havia explicat que en temps de la guerra, havia caigut una bomba en un camp de blat i no va explotar. Deia que la portava un avió del tipus *junker* que venia del Montseny per anar a bombardejar Barcelona, però va ser interceptat per dos caces republicans; llavors es va desviar una mica i va descarregar dues bombes a Gallecs, que van caure, sense explotar, al nostre camp. Nosaltres havíem intentat trobar-la, amb pics i pales, però sense èxit.

L’Institut Català del Sòl (INCASOL) a mitjan 2008 va enviar un equip de tècnics amb aparells de detecció d’explosius i van trobar un objecte enterrat aproximadament a un metre i mig de terra. Calculaven que podia fer uns 50 cm de dimensió, un pes de 50 Kg i una cabuda de 70 litres. El 25 d’octubre de 2008, aquests tècnics van desenterrar-lo. Van començar a trobar restes a poc més d’un metre de profunditat i finalment, van trobar l’objecte”.

Segons l’informe de l’INCASOL, es tractava d’un obús enterrat a 1,70 metres, de 164 mm de calibre. Els tècnics el van neutralitzar i buidar en la forma reglamentària. Creuen que va anar a parar allà arran del foc creuat entre els nacionals que s’estaven a la serra de Sentmenat i Polinyà i els republicans que eren al Coll de la Manya.

El 25 d'octubre de 2008 es va desenterrar un obús caigut el gener de 1939 al camp de can Salvi. Imatges cedides per Salvi Safont.

Els refugis durant la guerra civil a Mollet

Glòria Arimon i Ventura

periodista i filòloga

objectiu d'aquest article és ampliar les informacions que fins ara teníem, aportades per M. Àngels Suárez i Montse Eras en treballs anteriors. Tanmateix, no és un tema tancat, ja que sabem d'altres recerques que s'estan duent a terme, a banda dels documents que hi ha a l'Arxiu Municipal, l'estudi dels quals encara no s'ha exhaurit.

La construcció de refugis a Mollet, tal com s'ha afirmat, plantejava alguns problemes, entre d'altres: la manca de diners, la manca de mà d'obra i l'existència d'una capa d'aigua a poca profunditat, que complicava molt la construcció. El setembre de 1938, l'arquitecte municipal J. Garcia Alcañiz, elabora un plànol¹ dels possibles refugis, per encàrrec de la Junta de Defensa Passiva local. El plànol marca dotze espais que anomena "centres de gran concurrència" que coincideixen amb fàbriques, escoles i llocs d'esbarjo.

1. Fàbrica de Can Fàbregas
2. Escoles del c/Lluís Duran
3. El Tabaran
4. L'Ateneu
5. Fàbrica de Can Mulà
6. Cal Medir
7. Acadèmia Mollet
8. Col·legis Nous
9. Ajuntament (Prat de la Riba)
10. Fàbrica del Cotó (Jaume I/S.Llorenç)
11. Fàbrica de les "Moles" (F.Ferran/Raf. Casanovas)
12. Farinera Moretó

El nombre de refugis previstos construir és de 32 i formen una xarxa que abasta tota la població².

1. Arxiu Històric Municipal
2. En aquells moments hi havia uns 7.500 habitants, sumant-hi refugiats i transeünts - Llibre de sortides de l'Ajuntament, 26-2-1938. Segons el Padró de 1936 els habitants eren 6.219. L'any 1940 havien baixat a 6.142 habitants. (Arxiu Municipal)

Aprofitant l'existència dels soterranis, els més grans que consten al plànol són el de Can Fàbregas i Can Mulà, amb cinc boques d'entrada cadascun. També se'n projecta un altre gran que recorria Can Pacià i Portugal (llavors Cases Noves), amb cinc boques: una a Can Pacià/Gaietà Ventalló, una altra al principi de Portugal, una altra a Tajo, una altra a Sol i una altra a Valentí Almirall.

Al bell mig del poble, a la plaça de Prat de la Riba, hi havia projectat un altre refugi: una boca començava a cal Fabré i pujava amunt cap a l'església; d'allà sortien dos braços: l'un anava en direcció a cal Mayol i l'altre donava la volta al campanar i acabava al c/ Pere Ramon.

Però a la pràctica, l'Ajuntament, vistes les dificultats, cap al final de la guerra decideix fer rases, més ràpides de construir i més barates, tot i que no representen el mateix tipus de protecció; la majoria es van fer a les escoles i al voltant del campanar; en tenim constància perquè un mes després de l'entrada de les tropes franquistes, el 27 de gener de 1939, la Brigada d'obres municipal s'encarrega de tancar-les.

Durant la setmana del 20 al 25 de febrer de 1939, peons de les brigades municipals d'obres treballen per cobrir les rases de les escoles (6 dies) i del campanar (4 dies)³.

Data	Concepte	Nombre de peons
20 febrer	Tapar zanjias escuelas	4
21 febrer	Tapar zanjias escuelas	6
22 febrer	Tapar zanjias escuelas	4
22 febrer	Tapar zanjias campanar	3
23 febrer	Cobrir zanjias escuelas	6
23 febrer	Cobrir refugis campanar de terra	6
24 febrer	Tapar zanjias refugi escoles	3
24 febrer	Tapar zanjias refugi campanar	2
25 febrer	Tapar zanjias refugi escoles	3
25 febrer	Tapar zanjias refugi campanar	4

Algunes famílies i empreses se'n van construir pel seu compte, de manera artesanal; també es van aprofitar soterranis ja construïts per amagar-se, com els de les fàbriques tèxtils (Can Mulà, Can Fàbregas...), les caves Vila-rosal, mines d'aigua o senzillament, clavegueres o petits túnels a les vies del tren.

Al carrer de Jaume I, molts veïns de la banda dels números imparells, aprofitant el desnivell en el terreny, s'hi van construir refugis: tenim constància de l'existència de refugis als números 59, 81, 101, 123, 151 a 153, 155 al 161 i segurament n'hi va haver molts més.

3. Lliurament d'obres públiques núm. 13. Brigades d'obres de l'Ajuntament. Jornals efectuats la setmana del 19 al 25 de febrer de 1939. Pressupost 1939, capítol XI, article 6. Obres públiques. Vies públiques. (Imprès en català)

REFUGIS SUBTERRANIS DELS QUALS TENIM CONSTÀNCIA, CLASSIFICATS PER
ORDRE ALFABÈTIC DE CARRERS

ALSINA

Número 38-40. “A casa en teníem un. El va fer el meu pare, cap ensota, amb escales, un refugi particular perquè hi cabéssim tots quatre, l’avi... i els veïns, que es feien molt. Quan sentíem els avions, tots cap allà i el dia que van tirar la bomba a la Riera Seca, aquell dia sí que estàvem junts i vam tenir temps d’entrar-hi, perquè hi havia un trosset, de casa al refugi (al pati); altres vegades, quan sentíem un avió, ni teníem temps, d’arribar-hi. I el meu pare era a la vinya, allà al cementiri. N’hi cabíem cinc o sis. Era petitet, cadascú se l’havia fet... per si un cas”. (R. Anglada)

BERENGUER III

Soterrani de la fàbrica de cal Fàbregas. “Al refugi de can Fàbregas hi entràvem sempre per una boca de Berenguer, no recordo si hi havia altres entrades. Era una mica perdedor, hi anàvem amb espelmes i anàvem seguint pels diferents passadissos, una mica laberíntic, perquè ells ho tenien com a magatzem, ja formava part de la fàbrica. Encara hi ha de ser”. (Jaume Boix) “Un home va morir quan intentava entrar al refugi de can Fàbregas el 25 de gener del 39. Jo hi havia estat. S’hi entrava pel carrer Berenguer III, no recordo cap altra entrada. Hi cabia molta gent, però jo només hi havia anat a veure’l, no quan van bombardejar”. (Joaquim Bernal).

CAN FILOSA-CAL VILARÓ

“Al terreny de cal Vilaró, per sota la carretera i cap allà, hi havia un refugi⁽⁴⁾. Jo m’imagino que va anar a mitges entre cal Filosa i cal Vilaró (aquesta casa encara existeix). Potser feia uns 15 metres ben bé, i només tenia una entrada. Jo, de petit, hi havia anat a jugar”. (Santi Valldeoriola). N’hi havia un al carrer Bailén⁵ i quan van fer obres es veia que n’era un, però en pla particular (Pere Lluís).

CAN MULA

“A més dels refugis particulars també es feien servir com a refugis la mina d’aigua que hi havia a can Mula”. (M. Àngels. Suárez)

4. El que ara és una cantonada de la plaça de Martí i Pol, just on comença el carrer Bailen.
5. Plaça de Martí i Pol, entre Enric Morera i Vicenç Fonolleda. Sembla que podria ser el mateix.

CASTELAO

Número 13. “Hi havia un marge molt alt i aquell marge tenia un refugi; ara hi ha un garatge, al costat d’una botigueta, quan s’acaba la paret del Fonolleda. Entre el garatge i la botigueta hi havia el refugi. Era d’una amplada d’un metre i una fondària d’uns 5 metres.” (S. Valldeoriola)

COMTE D’URGELL

Cal Pinyonaire. “A casa meva hi havia una mina d’aigua i en temps de la guerra es feia servir de refugi.” (Montserrat Tura).

GAIETÀ VENTALLÓ

“Al fons de la casa del carrer Gaietà Ventalló núm. 3, abans propietat de la família Guanyabens, on hi ha l’actual cuina de cal Marfà, hi havia un pati, i al fons, al costat d’una font que hi havia, existia l’entrada a un refugi que anava cap a sota de l’actual carrer Sant Oleguer.” (Joan Daví i Mayol)

JAUME I

- núm. 59, rasa al pati de Cal Pau recader feta per Joan Castells. Aleshores no hi havia tanques separant els patis; es pot considerar compartit. (Jaume Noró).
- núm. 98 hi havia les caves Vila-rosal, que s’utilitzaven com a refugi. “Les caves Vila-rosal també van servir de refugi a alguns veïns”. (P. Lluís).
- núm. 81, on la família Maspons tenia una lleteria (abans havia estat la casa pairal de Vicenç Plantada. “S’accedia a la galeria per un soterrani; deien que era una mina, però era un refugi. Jo ho havia vist. Ho van tapar amb obra”. (Esteve Maspons).
- núm. 101, Francesc Fradera va construir uns 16,8 metres lineals subterranis, ara tapats sota l’habitatge. El 7 de juny de 1939 va entrar una instància “pidiendo a este Ayuntamiento permiso para instalación de obra en un refugio hecho interinamente en tiempo de la pasada guerra y ante posible peligro de aberias en su vivienda”⁶.
- núm. 123 “en van construir un aprofitant el desnivell del terreny, que compartien amb els veïns; tenia dues boques i a dintre hi havia un espai ample; el refugi feia un cercle i amb la mateixa terra van fer-hi bancs per seure i tenia llum i tot”. (Alfonso Gallego)
- núm. 151 se’n va construir un expressament; l’enderrocament de la casa que hi havia va deixar al descobert les entrades que accedien a dos túnels

6. Registre d’entrades núm. 552 adreçada al departament de Governació, del 7-6-1939

d'escapada de poca llargada, ja que els edificis del costat havien tallat el traçat. El recorregut era en forma de L i els passadissos tenien una amplada de 67 cm. Els murs disposaven d'alguns entrants que, segurament, devien servir per emmagatzemar aliments, a més de petits solcs on es col·locaven les llànties d'oli per il·luminar-se. Ara l'edifici ja no existeix (Montse Eras).

- entre els núm. 155-161 hi havia quatre finques que estaven al catàleg de 1987, però a la revisió del POUM es van descatalogar. Quan es va construir el nou edifici, a la banda de darrera van trobar un forat o pou fet d'obra, que es va tancar. Els propietaris segons el padró de 1940 (B-11-9824/2.4.2) eren Salvador Puig i Teresa Pujadas Falguera (exp. obres empresa Roncary 401/02, aprovat el 2003). "Pujant per Jaume I, a l'esquerra hi havia un conjunt de quatre cases molt maques que havien sigut del meu pare, el Salvador Puig, i les tenia llogades. A la banda del darrera, com que hi havia un marge molt alt, hi havia els refugis. Eren petits, de pocs metres quadrats. Com ho van fer, no ho sé." (Josep Puig)

LLUÍS DURAN

Núm. 124. Ramon Prat entra una instància a l'Ajuntament el 9 de juny de 1939, ja acabada la guerra "denunciando la existencia de refugio que amenaza ruina"⁷

MIGDIA

Núm. 48, Enric Busquets i Joaquim Vallcorba construïren un refugi on tenien l'hort. (Judith Ansó)

SABADELL

"Després del bombardeig dels Quatre Cantons, vam anar a casa d'una tia i més endavant a casa d'una altra, la Maria, a la barriada de Santa Rosa, al carrer Sabadell, en una casa de pagès que tenien terres i horts. Allà hi havia refugis, n'havia vist un" (Vicenç Vallcorba).

VIA DEL TREN

La Maria Tugas s'havia amagat amb la seva família sota la via del tren del Calderí. "Era un clavegueram molt estret, només hi cabia una persona estirada. Un dia hi vam dormir tota la família en filera". (Montse Eras)

7. Registre d'entrades de l'Ajuntament. 9-6-1939.

Annex

Entrevista a Josep Busquets Sisó

Judith Ansó Ros

*Historiadora*⁸

Nascut el gener del 1934 (en el moment de l'entrevista tenia 74 anys) és fill de Can Feliuans, del carrer Migdia i ara viu on era casa de la seva dona, al carrer Santa Rosa.

El seu pare Enric Busquets i el seu cosí Joaquim Vallcorba construïren un refugi al carrer del Migdia, número 48, més o menys a la meitat del carrer, on abans tenien l'hort. El refugi tenia uns 15 metres de llarg i un metre o metre i mig d'ample. Hi havia dues sortides a cada banda, tal com es recomanava a l'època, perquè si queies a prop d'una sortida, no entrés la metralla. Van fer un forat allargat i cobert amb felipes del tren i a sobre hi van posar uralites.

Ell anava als Col·legis Nous i els obligaven a portar lligat al coll un tronquet amb un cordill; quan hi havia amenaça de bombardeig, els el feien posar a la boca i mossegar-lo. Quan sentien acostar-se els bombardeigs, s'hi refugiaven ells (els de Can Feliuans, els de Ca n'Emilio i els de Can Drapaire).

Els seus sogres també tenien un petit refugi al pati; devia fer un metre i mig d'alt per metre per metre i mig. En una ampliació que feren a la casa, es va poder veure l'entrada. Hi havia una escala de fusta per baixar-hi, que es va podrir feia poc.

També recorda el refugi que hi havia a Can Fàbregas, fins ara es podia veure on començaven les escales, des de fora.

En Josep Busquets recorda que caigué una bomba on hi havia la volta del Calderí (on girava). La bomba va fer un gran forat i hi anà a veure-ho amb el seu pare.

L'any 1939, quan entraren els nacionals, algunes cases van ser obligades a allotjar tropes. A la casa que viu, que era dels seus sogres, en Jaume Vilardell i na Carmeta, allotjaren soldats italians i recorda que duïen sabates amb claus i ratllaren el terra.

8. Entrevista feta el 27 de juny del 2008

Fonts

ARIMON, G. Fonts orals recollides a les entrevistes publicades en aquest mateix número de *Notes 24*.

Arxiu Històric Municipal de l'Ajuntament de Mollet del Vallès.

Bibliografia

SUÀREZ, M.A. (2000). *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000. 369 p. (Vicenç Plantada; 4).

ERAS, M. "Els refugis antiaeris a la guerra civil a Mollet" *Notes*, 2002, vol. 21, pàg. 107 a 113.

ERAS, M. "Les petjades dels bombardejos" *Contrapunt*, 9 de maig de 2008, pàg. 14.

Miscel·lània

Anotacions sobre aficionats molletans a l'arqueologia i museística els anys quaranta

Josep M. Suñé Arbussà

Catedràtic jubilat de la Universitat de Barcelona

“AMIGOS DE LA CULTURA”

L'any 1940 estudiàvem tercer de batxillerat a l'Acadèmia Viñas, Acadèmia Mollet, Maria Soldevila Prat, Jaume Fonolleda Aspert, Francisco García Bellsolà i jo mateix Josep M. Suñé Arbussà. Entre altres matèries estudiàvem Història i dintre d'ella, naturalment, Prehistòria. No sé de qui va ser la idea però el cert es que decidírem constituir-nos en una associació d'amics per dedicar-nos a localitzar i guardar restes antigues que denominàrem “Amigos de la cultura”, tot amb caràcter d'aficionats, sense cap base oficial.

Una de les activitats fou una sèrie de visites al costat del “matadero” municipal, més avall del col·legi de les monges, on s'havien amuntegat restes de l'església derruïda durant la revolta de 1936 i amb el degut permís verbal de l'ajuntament, retiràrem algunes de les restes que tenien quelcom de remarcable, com per exemple bases de columnes procedents de pilars, un fragment d'imatge esculpit i pintat tal vegada d'una clau de volta, un marbre negre suport d'un altar amb dues volutes de costat i diferent grandària. Ho guardàvem al pati de casa, al carrer llavors José Antonio i després Llibertat, d'on varen desaparèixer al construir-se l'edifici de pisos als números 11 i 13, força anys després, quan jo vivia a Granada.

Fèiem excursions. A Cabanyes, en runes, però encara amb la teulada que anys després desapareixeria abans de la restauració total que se'n feu. Pel camí trobàrem una pedra de molí, ben segur ibèrica o romana, que ens emportàrem amb els germans Soldevila.

Un parell d'anys després, Fonolleda es traslladava a viure a Barcelona, el 1944 acabàvem el batxillerat i cadascú empenia el seu camí; per això acordàrem el març de 1948 desfer el grup i donar el que havíem recollit al Centre Parroquial que havia començat a funcionar, i els demanàrem un local per les restes de l'església, que no s'aconseguí.

LA SECCIÓ EXCURSIONISTA DEL CENTRE PARROQUIAL

El Centre Parroquial de Mollet del Vallès s'inaugurava oficialment amb les representacions de *Els Pastorets* el desembre de 1945, però ja feia més d'un any que, amb l'arribada de Mn. Joan Borràs com a vicari de la parròquia, començava a haver-hi activitat a l'edifici que fins la inauguració de la nova església era l'únic lloc de culte a la població (a més de la capella del col·legi de monges).

Va organitzar-se, a part d'altres activitats, un grup d'excursionisme en el qual recordo, entre els més assidus, Ramon Coch (dels mobles Coch del carrer Barcelona), germans Enric i Arcadi Viñas (de l'Acadèmia), Jaume Montsant, Josep Ribot, Alcoberro, Àngel del Campo. Es pot dir que jo era el cap de colla. Els festius en què no hi havia altra activitat al Centre, ens passejàvem per les muntanyes de Sant Fost, Martorelles i Montornès, i ens centràvem especialment en el turó de Sant Miquel on hi ha les restes d'un castell, concretament una torre, i al peu en direcció sud, en una planura, restes d'un poblat ibèric.

D'excursions, podríem dir-ne extraordinàries, recordo: dels anys quaranta, una amb bicicleta amb els germans Viñas i Ramon Coch al dolmen de can Gol, a la Roca, i voltants; a can Taió, de Mogoda, dirigits per Mn. Daniel Monserdà en nombrós grup; a Palau-solità i Plegamans, dirigits per Mn. Joan Borràs, amb visita a les runes dels templeis a Palau-solità; Argentona i Mata-

Jaume Fonolleda, Maria Soldevila, Fco. García Bellsolà, Josep M. Suñé. Davant de casa Soldevila. Després de la reunió en què s'acorda cedir les pertinences de "Amigos de la cultura" al Centre Parroquial de Mollet. Gener de 1948.

ró, també amb Mn. Joan, un nombrós grup en bicicleta i alguns amb el tren per trobar-nos allà; a Tagamanent amb Josep Carol, de cal Campaner, per visitar uns sepulcres antropomòrfics excavats a la roca; de l'elenc dramàtic a Vilanova i Sitges, on recollírem petxines i dues estrelles de mar (1951).

EL MUSEU

Al Centre, amb tot el que s'anava recollint a les excursions i amb els nombrosos donatius que es rebien, s'inicià un museu. El *Frente de Juventudes*, que era a la plaça d'Espanya, davant l'entrada principal de l'església, va fer donació d'un armari-vitrina de dues portes, d'uns dos metres d'amplada i dos d'alçada, amb quatre potes i diversos prestatges. S'hi guardava tot; recordo entre el que anomenàvem secció de **ciències naturals**: unes banyes de cérvol; aus dissecades, entre altres garsa grollera, puput i niu (germans Faure), aligot, pigot i becadell (Ramon Careta), òliba (Pere Saborit), esparver i llangardaix (Francesc Negre); els animals que ens lliuraven els dissecava Pere Saborit que vivia a l'Altra Banda del Besòs, o sia a Martorelles de Baix, més enllà de la fàbrica de bicicletes, i ho pagava el Centre.

Era força important la col·lecció **numismàtica** en la qual guardàvem monedes i medalles, amb una aportació de 33 peces dels "Amigos de la cultura", constantment incrementada per socis anònims i d'altres amb nom com Joan Tiffon (9 monedes i 4 papers moneda), Ma Dolors Fuster (5 de Pèrsia), Miquel Rabassó (diverses franceses), rector de Martorelles (4 de Barcelona), Josep Carol (medalla de Lleó XIII de 1854), brigada municipal d'obres (2 medalles, una moneda de bronze i una creueta, trobat al carrer Sant Oleguer al fer obres), Joaquim Bernial (bitllet de 1.000 marcs), Joan Giralt (bitllet de 25 pesetes de 1928), Martí Pou (24 medalles i monedes, una de Cervantes i una altra argentina commemorativa), Mercè Ricart (medalla mariana antiga), Francesc Mas (medalla de bronze de 1746), Josep Cemeli (medalla de plata de Venècia), Joan Castells (medalla de les festes de la Mercè de 1909), J.P.R. (paper moneda), Marià Martí (medalla anglesa de 1852). Precisament durant la Festa Major de 1952 va presentar-se una exposició de monedes i medalles a la nova sala habilitada al pis del Centre (SEMBRA núm. 32, juliol de 1952).

La col·lecció de **minerals i fòssils** era important. Ja els "Amigos de la cultura" havien donat 5 fòssils l'any 1948, els germans Viñas diversos fragments d'estalagmites procedents de Mallorca; Jordi Sardà alguns minerals, Jordi Casamiquela petxines i cargols marins procedents d'Àfrica; un anònim, diversos procedents de Lleida, tots el 1950; l'any següent, Josep Carol un mineral, Ramon Coch diversos fòssils procedents de Gandesa; el 1951, Jaume Oliveras unes pedres calcàries de Begur, Josep M. Parera una pedra amb fòssils, Francesc Aguilar de Centelles diversos fòssils. Menció apart mereix el Dr. Ba-

Gener 1948. Visita al Museu de Granollers. El Pati. Mercè Fernandez, ?, ?, Marià? Fernández, Mercè Soldevila, Mercè Suñé, Josep M. Suñé, Enric Viñas.

taller, sacerdot i professor del Seminari de Barcelona a qui visitàrem al Seminari amb Mn. Joan (havia estat ajudant del Dr. Bataller en la seva època de seminarista) que a part d'ensenyar-nos el seu museu, va donar-nos una gran ostra fòssil i més tard ens visità al Centre per portar-nos diferents fòssils i encoratjar-nos en la tasca.

Entre el que podríem considerar com a *diversos* recordo: dues pistoles de les de pedra foguera que ens havien regalat per a l'atrezzo de l'elenc teatral i que es guardaven al museu; uns fragments escultòrics en pedra blanca procedents de la província de Lleida donats per Josep Carol i la peça tal vegada més interessant del museu, una talla antiga de Verge sobre fusta, molt rudimentària, que no recordo qui ens la va regalar.

EXCURSIONS A LES MUNTANYES DE SANT FOST, MARTORELLES I MONTORNÈS

De finals de març i d'abril de 1948 tinc anotades les primeres visites al turó de Sant Miquel, sobre Montornès, que després es repetiria amb molta freqüència. Hi pujàvem pel dret després de passar Can Girona. Una de les primeres vegades, d'unes runes passat Can Girona, recollírem dos ferros rovellats, un d'ells procedent d'una frontissa. A meitat de la pujada hi trobàrem un petit naixement d'aigua i al costat fragments de ceràmica (abans i després també) i una pedra de sílex blanc, gairebé esfèrica, allisada pels dos

pols, probablement utilitzada per amassar, que recollírem. Arribats al cim, a la part sud de la torre, hi havia un tros més pla amb restes de murs que corresponien al poblament ibèric; es notava que algú hi havia rastrejat, no diré excavat perquè no semblava important, però en una part orientada a l'est, per sobre d'un camí, hi cercàrem superficialment en diferents ocasions i hi trobàrem molta ceràmica ibèrica, algunes nanses i brocs, fusaioles, alguns fragments de ceràmica pintada grega, de romana, broc de càntir amb forma de cap d'animal, punta de llança metàl·lica, sivella metàl·lica i altres fragments metàl·lics no identificables, tot el metàl·lic molt deteriorat, etc. Tot el que recollíem s'incorporava a l'incipient museu.

Per guardar-ho i exposar-ho, vam habilitar una caixa de fusta de vins o similar, amb una tapa de vidre amb frontisses que es situà a la paret al costat de l'armari i que es dedicà sols als objectes prehistòrics i protohistòrics, entre els que hi figurava, a més del recollit en les excursions comentades, una destal de pedra negra polida que donà l'Acadèmia Mollet i una punta de fletxa tallada de sílex rosat de donant anònim, i també ceràmica ibèrica pintada procedent de poblats dels segles V a III aC dels límits entre Lleida i Aragó, que ens portà Josep Carol.

ALTRES FETS RELACIONATS

Esmentar que ja el 1948 es constituí una *Junta de la Secció Excursionista del Centre Parroquial* que es començava a reunir el 26 de març integrada per: Joan Llobet, president accidental; Jordi Erra, secretari; Andreu Basolí, tresorer; Suñé i Coch, vocals; també hi assistien Soldevila, els germans Viñas i Vicens Torrents.

L'agost de 1951 ens visitava el Sr. Estrada, arqueòleg de Granollers (director del Museu) amb qui em trobava a l'estació de França, per acompanyar-me a una visita excursió a Cabanyes. A peu ens dirigírem per la carretera de la Roca, direcció a Barcelona, fins al trencall que portava a Cabanyes; passat el primer bosquet hi havia unes vinyes avui abandonades i a mà esquerra avui una central elèctrica. Sols passat el bosquet i abans de l'actual central elèctrica, pujàrem una mica per un corriol o rec sec que separava el bosc de la vinya i, un tros més amunt, m'ensenyava uns quants fragments de tègula romana, digué que procedents d'un assentament romà; vaig prendre bona nota i dies després hi anàvem a recollir-ne alguns fragments que portàvem al Centre (anys després hi he tornat sense saber trobar-hi ja cap resta). Seguint el camí cap a Cabanyes pel costat de la vinya, al final, va ensenyar-me les restes, em deia, d'un forn romà; tampoc he sabut retrobar-lo en posterior visita passats molts anys. Ja prop de can Torrents Vell m'ensenyava un marge on es veien fragments de ceràmica, digué neolítica, i en recolliren alguns, un d'ells de ceràmica

negra amb incisions, d'un coll o broc de gerreta. Arribàrem a l'ermita de Cabanyes en runes i tornàrem a l'estació.

Mesos després, el Sr. Estrada em convidava a una reunió d'arqueòlegs a casa del Baró d'Esponellà, que era el comissari provincial o delegat d'excavacions, a Barcelona. Fou molt interessant conèixer l'entusiasme de persones amb gran afecció per dedicar-se desinteressadament a l'arqueologia.

ESCRITS A SEMBRA QUE FAN REFERÈNCIA AL MUSEU

En el número 22 de SEMBRA, de setembre de 1951, publicava un article titulat "Museu", en el qual comentava que el 8 de desembre de 1947, aprofitant l'avinentsa de la inauguració de la Biblioteca del Centre Parroquial, s'havia exposat una part seleccionada de les existències del Museu a l'armari que havia estat donat pel *Frente de Juventudes* i explicava que s'havia distribuït en dues seccions, la de Ciències Naturals i la d'Història i la darrera, en subseccions d'arqueologia, principalment formada per les aportacions de la secció excursionista, i la numismàtica amb medalles religioses i commemoratives i amb monedes, aquesta amb més de 500 peces. Acabava amb les següents paraules:

"Fins aquí l'esbós de lo que tenim, que, en tot i ésser molt, no és prou: ens falta el principal, un local suficientment espaiós, moblat amb gust, que ompli les necessitats que una tal instal·lació requereix. Ara la Junta Directiva del Centre té en projecte unes reformes que sembla seran una momentània solució en quan a lloc; llavors faltará decorar-ho i moblar-ho, per lo que es nomenará una comissió d'entesos per portar-ho a terme. Esperem que amb l'entusiasme d'alguns i l'ajut de tots es converteixi en realitat aquest somni daurat de dotar a Mollet d'un Museu de la talla que la categoria de la Vila requereix".

En el primer número extraordinari de SEMBRA, el 25, de desembre del mateix 1951, hi publicava el treball "Pre i Protohistòria de Mollet" tot recollint notícies de Vicenç Plantada i d'especialistes com Font i Sagué, Pericot i Almagro, i acabava amb un prec als lectors (cal reconèixer que amb poc èxit):

"Com a seqüència d'aquest esbós, que si més no haurà estat llegit amb curiositat per la major part d'assidus lectors de SEMBRA, he de fer un prec i és el de que si un indici apareix, en nostre terme i veïns, d'aquests primers moradors, no el deixem perdre. Al fer pous, desmunts de terres o fonaments, al llaurar un camp, es freqüent l'aparició d'ossos, terrissa, pedres treballades que es veu tot seguit ésser impossible siguin productes de la naturalesa; en aquests casos un avís a qualsevol membre del Centre i passarem a visitar-ho, sens que això

1948. Fent excavacions a Castellruf. Foto feta per Santiago Soldevila.
El de la dreta és Josep M. Suñé.

hagi de portar-vos cap entrebanc ans el contrari, la satisfacció d'unir vostre nom al dels que treballem per la reconstrucció del passat molletà”.

El darrer escrit sobre el tema el publicava en el número 74 de SEMBRA, d'1 de febrer de 1956, titulat “¿Qué necesita nuestro Mollet?”, en l'etapa “castellana” de la nostra revista, amb un apartat dedicat a “Museo” que crec interessant reproduir íntegrament pels que no el coneguim o no els sigui de fàcil abast:

“Quizás una de las notas más agradables y que dan mejor idea del adelanto de un pueblo es la posesión de su Museo. Pocas son las poblaciones de vitalidad artística que no dispongan de ‘su’ museo. Granollers nos dio ejemplo después de la guerra civil. Olot tiene dos aparte del Parroquial, Bañolas los suyos y, sin ir tan lejos, lo tienen Cardedeu, Rubí, Moyá, etc. Precisamente la prestigiosa entidad barcelonesa ‘Amigos de los Museos’ ha empezado una campaña de revalorización de estos museos locales, presentando en La Virreina un selecto conjunto de piezas pertenecientes a los mismos. Ha sido una agradable sorpresa para los entendidos y aficionados barceloneses y un estímulo para los entusiastas que han dedicado su afición, su tiempo y hasta su dinero a conservar lo que legaron nuestros antepasados. Mollet puede y debe tener su Museo. Para ello precisa un local, un buen local y nada más que un buen local. Lo demás lo conseguiría con muy poco dinero un Patronato cuidadosamente elegido.

Permítasenos un sueño más y expongamos un proyecto:

Museo y Biblioteca podrían ocupar un mismo edificio si ese se encontrase en el centro de la población y deberían ocupar distinto si el edificio para museo se construyese en el soñado parque municipal. Si lo del parque se considera inasequible ya no lo es tanto la compra de un edificio o adquisición de un terreno céntrico y construcción del edificio adecuado. Granollers adquirió uno magnífico de tres plantas. Mollet debería hacerlo también sin importar ni mucho menos el exceso momentáneo de espacio. Un edificio de esta índole permitiría la instalación en la planta baja de la biblioteca, Archivo, sala de exposiciones y dependencias (secretaría, taller de reparaciones, acaso sala de actos,...) y en la o en las plantas superiores, mejor dos que una, el Museo que por ser municipal debería abarcar todas las ramas museísticas dedicando especial atención a lo local. La adquisición de un edificio céntrico que reúna tales condiciones y libre de inquilinos es seguramente difícil. Hallar un terreno y construirlo de planta acaso no lo sea a pesar de la escasez y precio de los terrenos. Una superficie de 8 x 25 metros, 200 metros cuadrados o unos 5.000 palmos cuadrados a 7 pesetas (y ya es buen precio) hace un total de 35.000 pesetas. Sinceramente creemos que con 250 a 300.000 pesetas podría hacerse algo que se admiraría, sería el orgullo de nuestro querido Mollet. Y acaso bien orientado, podría hacerse realidad el sueño con menos escollos de los que a primera vista parecen surgir”.

Acabava amb les següents paraules:

“Es muy de elogiar la actuación de diversas entidades molletenses que con pocos medios pero con mucha afición han creado sus bibliotecas. A la vanguardia de todas se coloca nuestro Centro Parroquial con las periódicas manifestaciones artísticas que se dan cita en la sala de exposiciones y con la paciente recogida de objetos para su futuro museo. Con la ayuda de Dios tan anhelado proyecto será una realidad pero siempre su extensión se verá retrasada por la necesidad de espacio vital para actividades de mayor interés o más propias del Centro. Un Museo municipal sería la solución”.

HAN PASSAT MÉS DE CINQUANTA ANYS

Des d'aquells anys quaranta han passat més de cinquanta anys, tota una vida. Cal reconèixer que molt és el que s'ha fet: avui Mollet gaudeix d'una bona biblioteca, d'un arxiu modèlic i d'un museu, l'Abelló, extraordinari. Darrerament, fins s'han fet unes recerques arqueològiques, una d'elles, gràcies

a la demolició d'un edifici a la plaça de l'antic ajuntament, que ens hauria agradat que s'hagués restaurat i conservat ja que ben poc resta del Mollet d'aquella època.

Però no n'hi ha prou. S'hauria de promoure i promocionar un grup d'amants de la història de Mollet que aconseguís la creació d'un Museu d'història de Mollet, amb seccions de prehistòria, protohistòria i història de Mollet, on es recollís, guardés i estudiés tot el que encara es pugui trobar que il·lustri algun aspecte de la història de Mollet, des d'objectes, estris de treball, etc., és a dir, tot allò que escapa als límits de l'Arxiu, però que és representatiu del passat de Mollet. Al número 22 de *Notes* es publica un interessant treball sobre la vinya i el vi a Mollet; es podria trobar alguna ampolla dels caves elaborats, encara que fos buida, dels cubs o altres estris utilitzats en la seva elaboració? I de l'important passat en el ram de la pell, podria rescatar-se quelcom? I de la fabricació de teixits? I dels pendons o banderes d'entitats desaparegudes que ben segur algú conserva? I dels rètols d'establiments o carrers?

Faria falta un edifici i aquí caldria la intervenció de l'Ajuntament; tal vegada l'antic edifici de l'ajuntament podria dedicar-s'hi ja que la seva localització és immillorable.

Una vegada més, m'agradaria insistir: què va fer-se de les col·leccions del Centre Parroquial quan va enderrocar-se no fa tant temps? Els llibres o part d'ells, són a la Biblioteca municipal? (hi figuraven exemplars molt valuosos com la *Història de Catalunya* de Rovira i Virgili en edició primera o la major part de la col·lecció *Bernat Metge*). I els objectes del Museu? Em costa creure que tot es va perdre o llançar. Tal vegada encara som a temps de recobrar-ne quelcom com a aportació inicial al futur *Museu d'Història de Mollet*.

L'església de Santa Maria l'Antiga o Santiga (1983-2009): una història per recuperar

Ernesto Vilàs Galindo

Llicenciat en història

1. ANTECEDENTS

Aquest document va néixer a finals de l'estiu de l'any 2008 amb la finalitat de documentar, exposar, descriure i argumentar els valors històrics i arquitectònics de l'església de Santa Maria l'Antiga o Santiga i el seu conjunt parroquial. L'objectiu de tal recull d'informació era sol·licitar del Ple de l'Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda la declaració de bé cultural d'interès local (BCIL) per a aquest monument. Aquesta declaració correspon als plens municipals en aquelles localitats de més de 5.000 habitants, tal com estableix l'article 17 de la Llei 9/1993 de 30 de setembre, del patrimoni cultural català. L'esforç realitzat per explicar Santiga va reeixir i el Ple consistorial va declarar Santiga, per unanimitat, bé cultural d'interès local (BCIL) el 25 de setembre de 2008. Aquesta declaració significa una revalorització de l'església de Santiga i el seu conjunt parroquial dins de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya.

L'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, el gestiona la Secció d'Inventari del Patrimoni Cultural Immoble de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural. Es va iniciar l'any 1982 i des d'aleshores s'ha perfilat fins a assolir una visió força completa del patrimoni construït monumental d'arreu de Catalunya. S'hi inclouen edificis i construccions d'interès artístic, arquitectònic o històric, sectors i elements d'edificis, elements arquitectònics aïllats, petits conjunts d'interès històric artístic, tant de caràcter monumental com popular i tradicional. L'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya forma part de l'Inventari del Patrimoni Cultural Català, definit per l'esmentada Llei 9/1993.

Aquesta llei vetlla per l'elaboració i el manteniment de l'Inventari, que ha de permetre l'estudi i la difusió de tots els béns que l'integren, i defineix l'accés de la ciutadania a les dades contingudes a l'Inventari. Dins de l'Inventari, hi

tenen cabuda les tres categories de protecció que estableix l'esmentada Llei 9/1993: els béns culturals d'interès nacional (BCIN); els béns catalogats o els béns culturals d'interès local (BCIL) i la resta de béns integrants de l'ampli concepte de patrimoni cultural que defineix la llei.

Al costat del conjunt parroquial de Santiga s'aixeca el castell de Santiga i el seu entorn, inclòs en l'inventari de béns d'interès cultural del patrimoni històric espanyol, segons la Llei 16/1985 que recollia l'antic decret de 1949 que li atorga la consideració de Bé cultural d'interès nacional per part del *Ministerio de Educación*.¹ El nucli sencer de Santiga està inclòs en la relació de *Paisatges, edificis i monuments d'interès artístic i cultural* del Pla comarcal de Sabadell i té un Pla especial de protecció.

Més enllà de catalogacions tècniques, Santiga és per a la ciutadania perpetua un espai simbòlic on perviu, encara, la Santa Perpètua rural de llunyà record. Les activitats culturals que acollia l'entorn com l'Aplec de la Sardana, la Festa de l'Arbre, el Concurs de Pintura organitzat pels Amics de Santiga, la festivitat de Santa Prisca, etc. havien atorgat a l'indret la categoria de signe d'identitat de Santa Perpètua, signe que perilla des de 1999 en què l'església és tancada al públic. Quan l'any 2002 una part de la coberta de la nau gòtica va esfondrar-se l'evidència va manifestar-se amb tota cruessa. El deteriorament físic de l'església és també el símbol del decandiment de l'espai.

El Pla especial de Santa Perpètua de Mogoda ha resultat un reflex de considerar el patrimoni arquitectònic com un conjunt específic que forma part del patrimoni cultural de qualsevol poble o ciutat. El conjunt de Santa Maria l'Antiga dins del patrimoni perpetuenc esdevé un espai que aplega valors arquitectònics de gran importància, a més de constituir una referència dins de la memòria col·lectiva de la nostra comunitat. En ambdós casos el conjunt monumental de Santiga és un senyal d'identitat de la comunitat a recuperar. Cal, però, explicar què és Santiga i això farem a continuació.

2. MARC GEOGRÀFIC I CONTEXT HISTÒRIC

Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental) acull dins del seu terme municipal el paratge de Santiga, antiga vila rural agregada l'any 1847 al poble². Situada a dos quilòmetres del nucli urbà de Santa Perpètua, direcció Sabadell (B-140), trobem la vall de Santiga entre la serra de la Salut i la de Polinyà, al bell mig de la plana vallesana agroforestal ubicada entre el riu Ripoll i la riera de Caldes, i fa d'eix connector de les serralades Litoral i Prelitoral.

1. BOE núm. 1949

2. Per saber més de la història de l'agregació: Ernesto Vilàs Galindo, *Agregacions al segle XIX. El cas de Santiga, 1836-1847*. Dins de revista *Notes* del Centre d'Estudis Molletans, vol. 18, pàg. 67-78, Mollet del Vallès, 2003.

Aquesta orografia emmarca l'estructura de la seva conca, les aigües pluvials de la qual transcorren per la riera de Santiga o de Canalies. Envoltada de zones industrials, encara conserva, però, la seva morfologia d'estructura agrícola original.

Poques vegades els topònims són tan descriptius respecte a l'origen del lloc que denominen. L'ocupació humana de Santiga és molt antiga, les restes de període prehistòric són molt abundants. S'han recuperat restes de ceràmica del neolític antic (VI–V mil·lenni aC), del bronze final (II–I mil·lenni aC) i l'enterrament del ferroibèric (segles VI–V aC) d'un jove guerrer ibèric inhumat amb armes i bagatges (llança, fletxes, espasa) que fa sospitar als especialistes de l'existència d'un poblat ibèric a l'entorn de Santiga.

Les darreres prospeccions arqueològiques han posat en valor les restes d'una vil·la romana sota l'edifici de la rectoria localitzada pels membres del Grup Pro Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda als anys vuitanta i exposada de manera afeccionada. La Sala de Troballes Fermí Vinyals, com es denomina aquest espai explicatiu, a més de les restes romanes, conserva eines del camp i l'ara o altar d'una església paleocristiana. L'existència d'aquesta ara feia preveure l'existència d'una església paleocristiana construïda sobre les restes de la zona sagrada d'una vil·la romana. Les excavacions a l'interior de l'església realitzades aquest estiu del 2008 no han trobat rastre d'aquesta construcció religiosa del segle VII–VIII. Al seu lloc hi ha l'església preromànica que sembla que ser va ser construïda directament sobre l'estructura de la vila romana. Aquestes troballes actualitzen la hipòtesi de l'historiador perpetuenc Fermí Vinyals que suposava l'existència d'un assentament romà de nom *Canalis* compartint el territori de Santiga amb l'antiga *Arragonem*, actual Sabadell. L'abundància d'aigua procedent de la riera de Canalies (ara de Santiga) hauria permès a aquests romans santiguencs abastir de productes de l'horta els ciutadans d'Arragonem, especialitzats en els conreus de secà per a abastiment de la metròpoli romana.³

3. EL NUCLI HISTÒRIC DE SANTIGA

El safareig, que rep les aigües d'una mina d'aigua construïda al segle XIX encara existent, el castell de Santiga i l'església amb el seu conjunt parroquial, configuren la plaça de Santiga, centre d'aquest espai. A la plaça, completen el paisatge un magnífic lledoner a prop del safareig, l'olivera al centre i un vell plataner al costat. El nucli de Santiga es dividia en dos barris que tenien la riera com a frontera natural, el barri de dalt i el de baix. Del primer era l'església, el castell, can Rectoret, can Barnola, i un grapat de masies més, moltes desapa-

3. Vinyals, Fermí: *Notes de la història de Santiga, petit poble del Vallès*. Grup Pro Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda. Santa Perpètua de Mogoda, 1984, pàg. 33-38.

regudes avui dia. Del segon, can Sabau, Torreferrussa, can Maiol i can Llobet, entre d'altres.

El safareig, el mur dels sentiments i el campanar de Santiga. Cada any, els Amics de Santiga homenatgen un poeta català i deixen una peça de ceràmica adherida al mur de darrera del cementiri per a record de futures generacions. Fotografia: Josep Ponsa.

3.1. EL CASTELL DE SANTIGA

El castell de Santiga és una masia fortificada de planta quadrada amb tres crugies i de tres pisos d'alçada, envoltada d'un mur amb un portal adovellat d'accés. Les parets de càrrega són de còdols i sorra, té voltes en planta baixa i bigues de fusta en planta i pis. La coberta és a quatre aigües, de teula àrab. L'edifici està envoltat a les façanes nord, est i oest d'edificis auxiliars a nivell de planta baixa i planta pis, a excepció de la façana principal on se situa un petit jardí. Aquesta façana té una composició simètrica amb un portal adovellat d'accés a planta baixa i finestra a banda i banda, tres balcons a planta pis i un seguit de finestres amb arc de mig punt a la planta de golfes. Són especialment destacables el portal adovellat del mur d'accés al jardí d'on penja un escut d'armes amb les ensenyes de les cases nobiliàries dels Salbà, els Vallgornera, els Vallseca i els Sentmenat. El portal adovellat que dona accés a la masia també té força interès⁴.

4. *Pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic de Santa Perpètua de Mogoda, PEPPASPM*. Text refós al novembre de 1996. Fitxa de catàleg núm. 29.

L'origen del castell i els seus habitants també és força antic. L'indret apareix a la documentació des del segle X i, des dels temps medievals, els senyors i propietaris anaren configurant una gran propietat única. Els cavallers de Santiga no són tan coneguts com els Mogoda, però no eren menys importants en el món medieval. Arnal Geribert d'Antiga (XII) a més de Santiga tenia propietats per diferents llocs del Vallès i era un dels nobles que seguia el comte de Barcelona. Ell va fortificar la masia atorgant-li la funció militar defensiva. Marimon de Plegamans (XIII), propietari de Santiga per via hereditària, formava part d'una influent família nobiliària com a llocstinents reials. Al segle XIV els propietaris eren els Sentmenat, no menys importants que els anteriors. Aquests obligaven els pagesos de les masies dels seus territoris a netejar el fossar del castell amb les seves eines, malgrat que la seva funció de defensa no existís⁵.

Una altra vegada per via hereditària, Santiga va a parar a mans d'un "Gran-de de España", Miquel de Salbà i Vallseca, que es transformaria en el propietari de les millors terres, els millors boscos i els drets d'aigües. Amb el seu fill, primer marquès de Vilanant, la propietat de Santiga va entrar en els circuits dels grans títols nobiliaris a escala estatal, inversionistes absentistes residents a Barcelona o Madrid, segons les seves ocupacions. El primer marquès de Vilanant, Miquel Salbà i Vallgornera (1613-1684) per exemple, va ser regent de la tresoreria de la Generalitat, col·laborador directe del lloctinent de Catalunya, Joan Josep d'Aústria; comissionat per fixar les noves fronteres amb França a conseqüència del Tractat dels Pirineus, que aconseguí rescatar per a Catalunya l'enclau de Llúvia, i virrei de Mallorca. Generació rere generació acumularen títols i propietats: vescomte de Joc, marquès de Rupit, baró d'Orcau, comte d'Aranda i, finalment, comte de Hajar, una de les grans famílies nobiliàries d'Aragó.

Pedro Fadrique Fernàndez de Hajar tenia tants títols i privilegis com deutes; per tant, el 1802 va vendre Santiga a Jaume Mas, català resident a Madrid. El patrimoni de Santiga va tornar a Catalunya amb Jaume Mas però ell va ser també un propietari absentista i va mantenir el sistema d'administrador dels nobles que el van precedir. Aquesta estructura de la propietat va impedir el creixement urbà al voltant de la sagrera, de l'església com va ser normal en la majoria dels pobles entre els s. XVII i XVIII. La manca de creixement va mantenir la població de Santiga en uns nivells molts baixos de manera que quan el govern de Madrid va decidir agregar els pobles petits als seus veïns més grans, no van poder resistir.

5. Canyameres, Esteve: *Masos, masies i masovers*. Edició a càrrec de l'Ajuntament de Santa Perpètua en premsa. Va ser Pere el Cerimoniós qui va retirar la consideració de *termenat* al castell de Santiga, enviant a aixoplugar-se de les violències de l'època als habitants de Santa Perpètua, Polinyà i Santiga, primer a Caldes de Montbui i després a Sabadell.

Actualment al paratge de Santiga, hi conviu una estructura quasi aturada en el temps amb el castell; les cases construïdes entre els segles XVI i XVII, a davant i a ponent del castell per als treballadors; l'hostal que també era del senyor; la casa rectoral i l'església, al costat de les naus industrials dels polígons del segle XX i XXI que caracteritzen l'economia de Santa Perpètua de Mogoda actual.

Imatge actual del Castell de Mogoda. Fotografia: Josep Ponsa.

3.2. L'ESGLÉSIA DE SANTA MÀRIA L'ANTIGA O SANTIGA

La primera cita documental de l'església de Santa Maria data de l'any 983. L'església degué ser modificada o refeta al llarg del segle XII, ja que l'any 1193 torna a ser consagrada. Les contínues actuacions sobre l'edifici són una característica del temple santiguenc, de manera que els successius moments històrics hi tenen reflex. Segons l'estat actual del coneixement, podem determinar els següents períodes d'evolució constructiva⁶:

1. **Època romana (s. I-V dC).** Aquesta fase s'ha pogut determinar per un paviment d'*opus signinum* localitzat a l'actual campanar i la recent troballa, sota la nau central, de les restes d'una vil·la romana de grans dimensions.

2. **Època altmedieval (s. IX-X).** Es pot relacionar amb aquesta fase una església preromànica, de la qual s'han localitzat dos murs que podrien molt ben ser els de l'*ecclesiola* citada als documents del s. X.

6. Álvarez, Bruna.

3. **Època romànica (s. XI).** És el moment de construcció de l'església romànica d'una sola nau, amb un absis semicircular, al damunt de l'edifici preromànic.

4. **Època tardoromànica (s. XII-XIII).** El temple s'amplia amb la construcció d'una capella lateral amb absis semicircular al sud, i el campanar exempt de planta quadrada, conservat actualment, al mur de tramuntana.

5. **Època baixmedieval (s. XIII-XIV).** Ampliació de la capella lateral sud fins arribar als peus de la nau principal. En aquest moment s'obren els tres arcs de mig punt, per tal de comunicar les dues naus.

6. **Època moderna (s. XVI-XVIII).** Al segle XVI es reforma la nau principal amb la construcció de l'absis trapezoïdal actual i la porta de l'entrada oest, en ús encara i marcada amb l'any de modificació al llindar: 1574. Als segles XVII-XVIII correspon el sobrealçament del campanar, la construcció de la capella del Sant Crist i la volta de canó amb guix de la nau lateral sud.

En època moderna, també es van adossar a la façana posterior (est) i a la lateral (nord) la casa rectoral, que connecta directament amb la part posterior de l'església a través d'un pati i la casa de dues plantes on era l'hostal, adossat a la paret del nord.

Les actuals actuacions arqueològiques que s'estan desenvolupant permetran acotar amb més precisió aquesta cronologia. Per exemple, el període romà està demostrant una gran potència arqueològica. S'han trobat importants restes d'una vil·la romana erigida el segle I dC i habitada fins al VII. Els visigots, que l'haurien trobada abandonada, la van usar com habitacle tal com demostra l'existència de dues llars de foc i un parell de sitges on guardaven el gra. En un principi, les restes semblaven correspondre a un absis paleocristià del segle VII però una millor observació ha pogut precisar que es tractava d'una església carolíngia dels segles IX i X que l'haurien aixecat aprofitant les parets de la vil·la romana. Més endavant, al segle XI, es va construir l'ermita romànica, de la qual s'ha destapat l'absis.

3.3. L'ENTORN AGROFORESTAL

L'any 1975 la Universitat Autònoma de Barcelona realitzava un dels primers estudis sobre l'anomenat Paratge d'interès natural de l'àmbit de Santiga. Aquest estudi feia un inventari de la vegetació prioritària de la zona i un disseny d'itineraris d'educació ambiental, destacant els hàbitats de la zona, especialment la vegetació de ribera, molt frondosa en aquells moments. Aquesta abundant vegetació de ribera que en alguns trams cobreix entre un 50 i 75 % del terreny⁷, és un important refugi de fauna.

7. Daranas, Joan; Imbernón, Noelia: *Fauna III ocells*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda. Quadern d'educació ambiental núm. 6, Santa Perpètua de Mogoda, abril de 2003. Pàg. 25.

La vegetació de ribera de la riera de Canyameres i el camí rural que discorre paral·lel a la riera, proporcionen a la zona un caràcter natural, apareixen espècies arbòries com saücs, desmais, àlbers, oms, alzines, roures⁸... tot i que també es pot esbrinar que no tota la vegetació és típica de ribera, ben al contrari, apareixen plantacions de plataners i de pollancrecs que estaven destinats a l'explotació forestal. La major naturalitat la conserva en el tram de la riera on existia la font dels Joncs, font avui dia coberta de graves i vegetació.

Aigües amunt, a l'alçada del pont que passa cap a can Barnola, es recull l'aigua de la riera i es canalitza amb una mina que desemboca en el safareig de la plaça de Santiga. La mina rega l'horticultura de la zona basada en el conreu de la mongeta del ganxet (típica del Vallès). El farratge és, no obstant, la base de les explotacions agrícoles de la zona, cultiu que resulta un hàbitat adient per a petits vertebrats i els seus depredadors, les rapinyaires fàcilment visibles al cel santiguenc.

El curs fluvial, la varietat de vegetació de ribera i la composició del mosaic agrícola de la zona li confereixen una importància cabdal com a corredor ecològic i paisatgístic. Cal esmentar que la proximitat a nuclis de població (Santa Perpètua de Mogoda, 2 Km, Sabadell, 6 Km, Barberà del Vallès, 1 Km.) li atorga un marcat accent antropitzat i per tant parlem dels espais periurbans de la conurbació de Barcelona.

Aquest mosaic agroforestal s'ha protegit des del punt de vista urbanístic en el Pla general municipal de Santa Perpètua de Mogoda amb la qualificació de sòl no urbanitzable de valor ecològic paisatgístic d'ús dominantment agrícola

Paisatge de Santiga. Fotografia: Josep Ponsa.

8. Martínez, Teresa; Ricart, Joan: *L'arbrat urbà, Santa Perpètua de Mogoda, itinerari per a fer en bicicleta*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, Quadern d'educació ambiental núm. 1. Santa Perpètua de Mogoda, pàg. 7 i 14, entre d'altres.

i amb el Pla especial d'ordenació i protecció del medi rural de l'Àrea de Santiga, aprovat el 22 de juny de 1999.

El manteniment de la màxima naturalitat compatible amb l'ús social i patrimonial de la zona i els parcs periurbans és el repte a aconseguir per a tots els municipis de la segona corona metropolitana de Barcelona, on el procés d'urbanització és accelerat.

4. DESCRIPCIÓ DEL CONJUNT MONUMENTAL DE SANTIGA

El conjunt edificat de Santa Maria l'Antiga o Santiga es compon de l'església més les construccions dels edificis parroquials que hi són adossats, configurant una estructura tancada de forma quadrangular amb un pati al mig⁹. L'accés principal al temple i el cementiri adjacent a l'església a la banda de ponent i l'hort o terreny annex a la banda de migjorn, acaben de configurar el conjunt monumental. A l'extrem sud-oest del sector, entre ambdós espais exteriors, s'identifiquen les ruïnes d'una petita construcció que actualment no forma part del conjunt cedit a l'Ajuntament.

Les construccions que envolten l'església configuren dues crugies o cossos, clarament diferenciats, que arrenquen d'una primitiva estructura ubicada a l'extrem nord-est del conjunt, diametralment oposada a l'església i identificada com les restes d'una antiga torre de guaita dels s. IX-X. Una estança construïda a la banda sud, entre el cos que defineix la banda est i l'absis de la nau lateral de l'església, acaba de definir l'espai clos del conjunt¹⁰.

Aquest nucli disposa de tres entrades actualment en funcionament. Des de la plaça de Santiga, es disposa de dos accessos: un que dóna directament al pati, des del qual s'accedeix a totes les dependències i un altre que accedeix a la planta baixa del cos o ala de tramuntana. La tercera entrada la configura l'accés principal a l'església des del camí que es dirigeix a Can Trompeta. A l'hort o terreny annex, s'hi accedeix des del pati a través d'una porta ubicada a la banda sud i des de l'entrada principal de l'església, vorejant-la pel seu extrem sud-oest.

L'església de Santa Maria l'Antiga està composta per una nau principal i una nau lateral totalment comunicades a través de tres arcs de mig punt. El campanar i una capella lateral de construcció posterior, bastits a la seva banda de tramuntana, acaben de definir el conjunt de culte del complex.

Les dues ales o cossos construïts a l'entorn de l'església, disposen de planta baixa i un pis amb cobertes a dues aigües. Des del pati, una escala dóna accés a la planta primera de l'ala est. L'espai entre el campanar, la capella i l'ala de

9. Plànol annex al final del document

10. Costa Trost, Margarita: *Rehabilitació del conjunt històric de Santa Maria l'Antiga. Memòria de la intervenció. Pla director*. Document de treball, inèdit. Juny del 2008

tramuntana, és ocupat per la sagristia, des de la qual s'accedeix directament a l'església a través del campanar i al pati a través d'un petit espai obert, on hi ha construïda una escaleta que accedeix a la planta primera del cos construït a la banda nord. Un antic pou ocupa l'angle sud-est del pati.

Actualment a Santa Maria l'Antiga no s'hi celebra eucaristia a causa del seu malmès estat de conservació que la fa totalment insegura per a la seva utilització. La planta baixa de cos edificat a la banda de llevant era ocupat per la Sala de treballs Fermí Vinyals, creada pel Grup Pro Arqueologia i Història. A través d'una escala construïda en l'angle nord-est del pati, s'accedeix a la seva planta primera on hi havia la rectoria i, més recentment, l'habitatge dels masovers que tenien cura del conjunt. La planta baixa del cos que dóna a la plaça de Santiga, és ocupada per l'entrada i diversos magatzems. La petita escala construïda al costat del campanar, abans esmentada, dóna accés a la seva planta primera, actualment ocupada també per magatzem, en aquest cas, de l'Associació d'Amics de Santiga que manté viva l'activitat cultural a l'indret.

La primitiva estructura bastida a l'extrem nord-est del complex, testimoni de Santiga en període romà, es pot visitar des de la Sala de treballs Fermí Vinyals en planta baixa i està ocupada per la cuina de la rectoria a la seva planta superior.

Tota aquesta estructura que embolcalla l'església de Santiga, abans que rectoria, va ser un important hostel que donava servei al camí reial que anava de Granollers a Sabadell.

Un inusual Santiga nevat on es pot apreciar l'entrada a la rectoria i l'hostal.
Fotografia: Josep Ponsa.

5. DESCRIPCIÓ DE L'ESGLÉSIA DE SANTIGA

L'església de Santa Maria l'Antiga ocupa un espai central en aquest conjunt monumental. Castell i església configuraren durant segles la personalitat del poble de Santiga. Tota aquesta evolució ens ha deixat un edifici de dues naus encapçalades cadascuna per un absis. La solució de la coberta és diferent a cadascuna d'aquestes naus. La de tramuntana es cobreix amb una volta de canó engendrada per un arc apuntat. La coberta de la nau de migdia adopta també dues tècniques constructives diferents: el tram que va de l'absis fins a quasi la meitat de la nau és resolt amb una volta per aresta, i el tram que queda fins als peus de la nau, amb una volta de mig punt. L'edifici té adossat al mur de tramuntana un cos de planta quadrada que forma la torre del campanar.

La nau de tramuntana és la més ampla i és capçada per un absis de planta trapezoïdal, el qual és cobert per una volta de guixeria. La nau situada a migdia és capçada per un absis semicircular cobert per una volta de quart d'esfera. Aquests absis es carreguen en les respectives naus directament, sense cap reclau que els faci d'intermediari. La volta de la nau de tramuntana havia estat reforçada per dos arcs torals, dels quals només en queda un de sencer, el situat més a ponent; de l'altre en queda només el pilar que hi ha adossat al mur de tramuntana. Totes dues naus es comuniquen a través de tres arcades sostingudes per trossos de mur que fan la funció de pilars.

L'accés a l'interior de la capella es fa per una porta situada al mur de ponent de la nau de tramuntana, oberta o modificada l'any 1574, segons un gravat en el llindar. Existeixen dues portes en el mur de tramuntana; una amb arc de mig punt, fet amb dovelles molt ben cairejades i de mida mitjana i situada a un nivell molt més alt que el nivell de terra de l'església. L'altra, amb arc rebaixat, dóna accés al campanar i a la rectoria. La nau de tramuntana era il·luminada almenys per una finestra de doble esqueixada situada en el mur de migdia, sobre una de les arcades que comuniquen amb la nau de migdia. La il·luminació de la nau de migdia, que encara perdura, es fa mitjançant quatre finestres, tres d'una sola esqueixada, que són situades en el mur de migdia, i la quarta, situada en el mur de ponent, que és una bonica finestra germinada molt tardana.

A l'interior es van repicar alguns fragments del revestiment i va quedar al descobert l'aparell dels murs de la nau de tramuntana que, bàsicament, és el general de tot l'edifici, fet amb pedra de paredar de mida mitjana disposat en filades horitzontals més o menys uniformes. Les pedres mostren un treball poc acurat, tot just el necessari per deixar més o menys plana la cara vista. Les pilastres dels arcs torals són fetes de grossos carreus ben treballats. Un d'aquests carreus presenta un treball d'acabat a base d'un picat d'escoda en forma d'espiga¹¹.

11. Lobo, Ricardo.

Detall de la porta modificada el 1574.
Fotografia: Josep Ponsa.

Rosetó de la volta del cor renaixentista.
Fotografia: Josep Ponsa.

Destaquen a l'interior certs elements ornamentals com el manteniment de pintures murals a l'absis de la capella de Sant Joan, a la nau de migdia, d'estil barroc; el cor renaixentista decorat amb quatre elegants figures dels evangelistes i un rosetó a la clau de volta amb la imatge de la mare de Déu de l'Heura. Element important en una església és la pica beneitera que a Santiga és del s. XVI.

Exteriorment només és possible veure el mur de migdia, l'absis de la nau de migdia i el campanar. El mur de migdia, igual que l'absis, presenta un parament llis sense cap mena de decoració i és rematat per una cornisa llisa de bisell dret. Els arcs de les finestres que s'obren a aquest mur són fets d'un sol bloc de pedra, d'on es va tallar l'arc.

Ornamentalment, de l'exterior caldria destacar la portalada renaixentista encapçalada per una capelleta amb la imatge de la Mare de Déu i les tres creus que simbolitzen el calvari al capdamunt de la façana, un calvari barroc. El pati del cementiri conserva un comunidor per tal de fer fora els mals esperits, del segle XVI i un petit conjunt de nínxols de finals del s. XIX, principis del XX, molt probablement dels primers que es van construir.

6. CONCLUSIONS

Pocs indrets de Santa Perpètua de Mogoda contenen l'encant del temps aturat com Santiga i el seu entorn, encant que ha inspirat molts pintors de paisatges. El crític d'art sabadellenc Joan Mates deia del seu conciudadà i pintor insigne Joan Vila-Puig que "mirava el paisatge amb ulls de pagès"¹². Vila-

12. Colita; Sánchez, J.L.; Ricarts, J.: *Temps enrera, portes endins*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, Santa Perpètua, abril de 1993, pàgs. 79-89.

El calvari barroc i el campanar. Fotografia: Josep Ponsa.

Puig va saber retratar la bucòlica nostàlgia del món rural que a Santiga ha sobreviscut, miraculosament, a tocar dels polígons industrials.

Santiga era un poble amb personalitat pròpia en el qual el castell i l'església eren l'epicentre de l'activitat. El castell de Santiga, com ja s'ha explicat, està catalogat com a Bé cultural d'interès nacional i és una propietat privada que representa l'evolució del poder privat, nobiliari en aquest cas. L'església, recentment cedida per la Parròquia a l'Ajuntament, és l'espai on ha evolucionat la religiositat popular.

La història va dotar Santa Maria l'Antiga i els seus habitants de forta personalitat com ho demostra la resistència a la seva agregació a Santa Perpètua de Mogoda.¹³ La necessitat de simplificar l'estructura de l'Estat va conduir els dirigents espanyols a unir els nuclis de població petits als més grans. En el cas de Santiga van considerar que per relació històrica i econòmica Santa Perpètua era el més idoni. S'hi van resistir, però. El 1837 varen constituir una comissió antiagregació que va presentar la instància al Govern Civil argumentant l'antiguitat del poble i la impossibilitat que un règim alliberador com era el sorgit de la revolució de 1812 els eliminés, a banda de tot un seguit de dificultats orogràfiques que van inventar directament com que el Besòs separava ambdues poblacions dificultant-ne la comunicació. Les gestions i protestes del

13. Vilàs Galindo, E.: *Agregacions al segle XIX. El cas de Santiga.* (...). Pàgs. 67-78.

veïnat no van donar fruit i el desembre de 1847 el *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona* recollia la definitiva declaració d'agregació.

Malgrat tot, la forta personalitat de Santiga s'ha imposat amb el temps i l'indret és un dels més estimats pels perpetuencs i perpetuenques com demostra la quantitat d'activitats culturals que acull, encara que el seu actual delicat estat de conservació les limiti força. La plaça continua configurant i dotant de personalitat el que va ser nucli rural. A l'est de la plaça s'erigeix l'església amb les dues naus descrites, reforçada, dins del seu clos, per unes cases cap a la riera que són la rectoria i l'antic hostel, un jardí a migdia i l'antic cementiri a la porta principal. Història, patrimoni i medi natural es conjuguen a Santiga en harmonia.

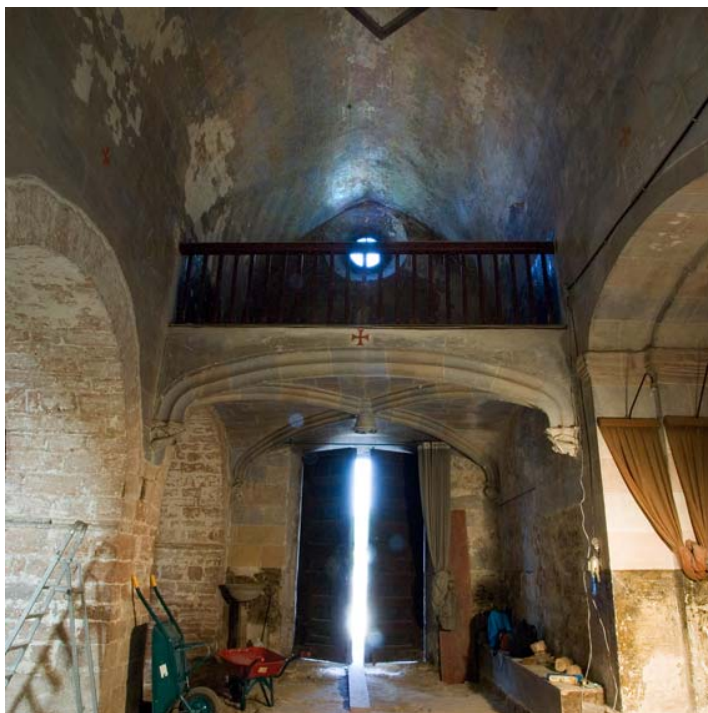
Ubicada al bell mig dels Vasos Apolinars que connectaven Granollers i Sabadell en època romana, abundant en aigua; la posició de Santiga i els seus recursos dotaren l'indret d'una privilegiada situació en mig d'un eix de comunicacions important que va permetre desenvolupar-se al màxim a la vil·la romana. En època medieval, el camí reial va substituir la via romana i l'hostal propietat del castell va adquirir notorietat en una via que continuava sent nuclear en aquest eix de comunicacions del Vallès.

Els valors arquitectònics queden patents davant del fet que els successius moments històrics i les seves estructures arquitectòniques representatives es van superposant harmoniosament de manera que el conjunt és un veritable manual d'arquitectura. Des de la vil·la romana fins als nínxols del cementiri de finals del XIX, els diferents moments constructius tenen reflex i poden ser llegits a les pedres o als diferents elements ornamentals que encara conserva el seu interior i exterior; recordem-ho: capella gòtica de Sant Joan amb pintures barroques, el cor elegantment decorat en la seva volta de clau, la pica beneïda del s. XVI, la portalada renaixentista, les tres creus del calvari que coronen la façana principal... Tot plegat explica l'evolució de la història de l'indret i del seu veïnatge.

El paratge de Santiga ha estat preservat de l'expansió urbana de la segona corona metropolitana de Barcelona de manera que ha conservat un espai agroforestal al voltant de l'eix de la riera de Santiga. Activitats agrícoles, abundant vegetació de ribera, important refugi de fauna; dins d'aquest entorn s'aixeca el conjunt monumental de Santiga, dotant l'indret d'un innegable valor mediambiental. La protecció i el manteniment de la màxima naturalitat, compatible amb l'ús social de la zona i els parcs periurbans, ha de ser un objectiu comú per a tots els municipis de la segona corona metropolitana de Barcelona.

La preservació de l'espai necessita, però del màxim suport de la societat civil. En aquest camí de recuperació, la Parròquia de Santa Perpètua va signar un conveni de cessió d'ús a favor de l'Ajuntament el passat 22 de febrer de 2008. Amb aquest gest va desencallar-se un problema important arrossegat d'anys anteriors: la manca d'entesa entre institucions. Salvat aquest obstacle,

Detall del cor renaixentista i les excavacions. Fotografia: Josep Ponsa.

cal cercar la col·laboració extensa per poder assumir l'elevat cost de la recuperació d'aquest patrimoni de tots els perpetuencs. Generalitat i Ajuntament ja han fet les primeres passes sufragant les excavacions arqueològiques i l'avantprojecte tècnic. Ara és el moment de la societat civil amb el lideratge de l'important empresariat perpetuenc. Les prop de 1.400 empreses radicades a Santa Perpètua de Mogoda tenen l'oportunitat d'exercir el patrocini empresarial, entès com un exercici de responsabilitat social corporativa, duta a terme per empreses amb consciència social, amb consciència dels seus deures davant de la seva comunitat. Una empresa del segle XXI ha de tenir present que el patrocini cultural és, també, un mecanisme de comunicació excel·lent amb els seus diferents públics, alhora que és un exercici de responsabilitat social¹⁴.

Amb tots aquests elements, finalment Santiga ha de tornar a esdevenir aquell espai simbòlic per a tota la ciutadania perpetuenc i oferir els seus encantaments naturals i històrics a les poblacions veïnes, conservant i reforçant la seva funció de pulmó verd del Vallès i de pal de paller del patrimoni local.

14. Clotas i Cierca, Pere: *El patrocini empresarial*. LID Editorial Empresarial, Barcelona, 2008, pàg. 25-26.

Bibliografia

- ÁLVAREZ, B. *Santa Maria de Santiga. Fase inicial del seu estudi històric arqueològic*. L'Ordit, anuari del Centre de Recerques i Estudis Mogoda, núm. 2 (edició en premsa desembre de 2008).
- Boletin Oficial del Estado, núm. 125 de 5 de maig de 1949. Decreto de protecció de los castillos de España.
- CANYAMERES, E. *Els masos de Santa Perpètua de Mogoda Santiga (del s. XI al XX)*, 2005. Treball de recerca inèdit, en premsa.
- COLITA; SÁNCHEZ, J.L.; RICART, J. *Temps enrera, portes endins*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, Sta. Perpètua, 1993.
- COSTA TROST, M. *Rehabilitació del conjunt històric de Santa Maria l'Antiga. Memòria de la intervenció. Pla director*. (document de treball inèdit, 2008).
- CLOTAS I CIERCO, P. *El Patrocinii empresarial*. LID Editorial Empresarial, Barcelona, 2008.
- DARANAS, J; IMBERNÓN, N. *Fauna III ocells*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda. Quadern d'educació ambiental núm. 6, Santa Perpètua, abril de 2003.
- DARANAS, J; EGEEA, C. *La biodiversitat natural i urbana*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda. Quadern de sostenibilitat núm. 2, Santa Perpètua, abril de 2007.
- Grup Pro Arqueologia i Història de Santa Perpètua: *Fulls d'Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda*. Grup pro Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda, Aj. de Sta. Perpètua de Mogoda, 1982, Sta. Perpètua de Mogoda.
- MARTÍNEZ, T RICART, J. *L'arbrat urbà, Santa Perpètua de Mogoda, itinerari per a fer en bicicleta*. Ajuntament de Sta. Perpètua de Mogoda, Quadern d'educació ambiental núm.1. Sta. Perpètua, juny de 1993.
- LOBO, R. *Projecte bàsic i executiu restauració. Fase I església de Santiga*. Memòria, la Seu d'Urgell, 2005.
- RICART, J.; AYMERICH, L.; DÍEZ, M.; VILÀS, E. *El que sabem del segle XX. Història de Santa Perpètua de Mogoda, 1900-1979*. Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda, Santa Perpètua, 1999, vol. 1 i 2.
- Pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic de Santa Perpètua de Mogoda (PEPPAS-PM). Text refós novembre de 1996. Fitxa de catalogació núm. 29.
- VILAGINÉS, J. *Cavallers, pagesos i templers. Santa Perpètua de Mogoda a l'edat mitjana (s. X-XIII)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Ajuntament de Santa Perpètua de Mogoda. Sta. Perpètua de Mogoda, 2007.
- VILÀS, E. *Agregacions al segle XIX. El cas de Santiga, 1836-1847*. Revista Notes del Centre d'Estudis Molletans, vol 18, pàg.67-78, Mollet del Vallès, 2003.
- VINYALS, F. *Notes de la història de Santiga, petit poble del Vallès*. Grup Pro Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda. Sta. Perpètua de Mogoda 1984.

Brossa i Mollet¹

Oriol Fort i Marrugat

Antic regidor de l'Ajuntament de Mollet

Permeteu-me, en primer lloc, que celebri i agraeixi al Casal Cultural i a l'Espai Escènic Brossa, l'organització, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, d'aquesta Setmana de Màgia. Em sembla plenament encertat que aquest 2008, ens recordem especialment del Joan, del poeta Joan Brossa que, com un mag escapista, se'ns va escapolar quan albiràvem un camí de possibilitats entre Mollet i ell, i quan podia gaudir del reconeixement que tard i insuficientment li anaven, li anàvem fent.

Dolorosament, però potser sortosament, el camí de les nostres vides no el marquem totalment nosaltres. La màgia, la pitjor de les màgies, la *dama de l'alba* de Salvador Espriu, acaba fent que el nostre més particular espectacle finalitzi, quasi sempre, excessivament abans d'hora. És el cas del Joan. Li quedaven molts poemes i molt números per a crear, per a representar.

Deixeu-me, també, que agraeixi al Casal Cultural haver-me convidat per parlar-vos de la relació entre Brossa i Mollet. De ben segur que no sóc la persona més indicada –en podrien parlar més i millor Josep Masats, Josep Fèlix Bentz o la Glòria Arimon– per això, les meves paraules no seran ni volen ser *ex cathedra*. Caldrà aprofundir en una relació –Brossa i Mollet– de la qual només us en faré un tast. Les branques d'aquest arbre són més nombroses i diverses, més plenes d'empelts, del que m'esperava.

Malgrat tot, val la pena, si més no, recordar aquella relació, fer saber que va existir. Una relació, que va ser fructífera i afectuosa, i que marcà profundament diversos moments culturals de la ciutat; i, a alguns, ens deixà una empremta inesborrable.

Permeteu-me, també, que saludi públicament, com a reconeixement, algunes persones que aprecio especialment. Vull enviar una abraçada plena de dolçor a la Pepa Llopis, la dona del Brossa; una altra plena de respecte i d'afecte al mestre Joan Abelló, introductor de Brossa a Mollet; i, finalment, una altra

1. Aquest text és la transcripció de la conferència pronunciada el dia 1 de juliol de 2008 en el marc de la Jornada de Màgia "Recordant Joan Brossa", organitzada pel Casal Cultural de Mollet del Vallès.

plena d'admiració a Jesús Julve, *Hausson*, mestre de mestres en l'art de la Màgia, gerent de l'Espai Escènic Brossa, amic del poeta màgic i mag, i persona essencial en la promoció i extensió del coneixement de la relació entre Brossa i la màgia. També voldria saludar, ara, tot veient-lo a Hermann Bonnín, director artístic de l'esmentat Espai Brossa.

Deixeu-me fer-vos, encara a mode d'introducció, una reflexió sobre els pobles i la seva gent, sobre els amics dels pobles...

Tots nosaltres, i així també els pobles, som el nostre entorn més immediat i les nostres relacions, els nostres amics. Sovint ho oblidem; Mollet no ho recorda prou.

Mollet ha tingut dos grans amics. Dues extraordinàries persones que ens han estimat. Dos éssers irrepetibles que ens han deixat que els acollíssim: Joan Brossa i Miquel Martí i Pol. Fixeu-vos-hi bé: dos dels gegants més humils de la nostra cultura. L'un i l'altre van copsar un element de trobada amb nosaltres: la senzillesa.

La nostra ciutat no pot ventar-se ni de pedres heroiques ni de nobles dau-rats; però pot enorgullir-se del seu treball, de les seves arrels pageses, de la seva voluntat de ser, d'això que n'hem dit *molletanisme*. Potser això ens va apropar a aquelles personalitats culturals i socials tan humanes. Avui parlarem de Brossa; potser un dia hi haurà temps de parlar del Miquel.

Brossa al seu estudi amb una A a la mà

Joan Abelló amb Joan Brossa.

Aquests amics, aquestes relacions també conformen una ciutat; formen part de nosaltres mateixos de la nostra història, de com anem essent. No ho oblidem.

La relació de Mollet amb Joan Brossa es fonamenta en tres pilars: l'amistat amb Joan Abelló; les Jornades Internacionals de Màgia amb motiu de les Olimpíades Culturals dels Jocs Olímpics de Barcelona '92, dels quals Mollet en va ser subseu; i el mural de la nova Casa de la Vila. Quasi cinquanta anys de relació que ens uneixen.

Per començar a parlar de la relació a través de Joan Abelló, deixeu-me fer-vos un comentari. Aquesta relació comença als anys quaranta. Brossa, en aquells moments, devia ser un poeta perseguit i maleït, especialment maleït, probablement pels uns –els qui no podien fer altra cosa que maleir-lo– i per d'altres, que tot i haver-lo de considerar dels seus, potser els resultava excessivament incòmode. I Abelló començava a demostrar, amb atreviment, la seva capacitat d'apropar-se a les avantguardes, de tots tipus. De manera heterodoxa i eclèctica: des de *Dau al Set* (amb Cuixart, Ponç i Tàpies com a pintors; Brossa com a poeta i Arnau Puig com a ideòleg) a Dalí, Picasso, Miró... per citar-ne alguns dels més propers. Tots tenim els nostres pols oposats que s'estimen ferventment.

Ens diu Arnau Puig, en el catàleg de l'exposició *Dau al Set*² celebrada al

2. AAVV (2007). *Dau al Set*. Catàleg de l'exposició. Mollet del Vallès: Fundació Municipal Joan Abelló - Ajuntament de Mollet del Vallès

Museu Abelló l'any passat, que Abelló es trobava a gust entre els artistes que entenen “l'activitat artística com una acció lúdica, que plau per ella mateixa, al marge de les utilitzacions posteriors que se'n puguin fer”. És a dir, una posició conceptual força allunyada del Dau al Set, ideologitzat i compromès.

Però Abelló fomenta la seva relació amb aquest món, amb el món del Dau al Set, tot i no compartir-ne pas els seus valors o principis, però sí la seva capacitat de recerca, de trobar nous camins tècnics i expressius. Abelló entén el seu valor i s'hi apropa; amb Brossa d'una manera destacada ja que, des dels quaranta, comparteixen cafès, col·leccionisme i intercanvis tot trobant-se a Balmes/Travessera, a Barcelona; Abelló hi vivia i Brossa hi tenia l'estudi.

Ens en podrien parlar abastament l'esposa, la Paquita, i de temps més propers, les filles d'Abelló, la Marta i la Maria del Mar, ja que compartiren moltes vetllades al pis barceloní d'Abelló; a més de les vetllades subversivament culturals a la Casa Abelló: és el que més tard, el 1976, es convertirà en el Club d'Art Abelló.

D'aquestes activitats a Mollet n' existeixen nombrosos testimonis gràfics i fins i tot sonors, que algun dia caldrà analitzar a fons i donar-ho a conèixer. Us diré com a curiositat que un d'aquests testimonis gràfics (present en el llibre de Pedro Voltes³ *Joan Abelló. El cielo y la tierra*), ens mostra una vetllada de l'11 de juny de 1981, en la qual un molt jove *Hausson* treu ben discretament el cap, en mig d'una munió de convidats.

Els dos principals biògrafs d'Abelló, Josep Fèlix Bentz, fins fa poc conservador del Museu Abelló, i el nostre escriptor Josep Masats, ressenyen en els seus llibres *Abelló*⁴ i *Les arrels d'Abelló*⁵, respectivament, aquestes trobades i, especialment, l'estrena, poc abans que Abelló es traslladés a Anglaterra, d'una obra de Joan Brossa titulada *Aquí en el bosc*, el 1962, amb una cinquantena d'espectadors, i amb la participació, entre d'altres, en l'obra o en el col·loqui de Núria Feliu, el psiquiatra professor Joan Obiols, els crítics Cirici Pellicer i Santos Torroella, etc. També ens en parla amb detall la Glòria Arimon, en els seu treball al llibre *Brossa a Mollet*⁶, editat amb motiu de la inauguració de la nova Casa de la Vila.

Masats cita, en el llibre abans esmentat, *Les arrels d'Abelló* (un llibre imprescindible per a conèixer Abelló en primera persona) una acció teatral amb motiu dels molt celebrats “25 años de Paz”; devia ser l'any 1964. Segons les notes de Masats, l'acte, protagonitzat especialment per Brossa i Pere Portabella, i segons sembla enregistrat en cinta magnetofònica, va ser una apoteosi

3. Voltes, Pedro (2000). *Joan Abelló. El cielo y la tierra*. Barcelona: Editorial Mediterránea

4. Bentz Oliver, José F. (1998). *Abelló*. Sabadell: Editorial AUSA

5. Masats, Josep (2001). *Les arrels d'Abelló*. Barcelona: Editorial Mediterránea

6. AAVV (2003). *Brossa a Mollet*. Mollet del Vallès: Fundació Municipal Joan Abelló – Ajuntament de Mollet del Vallès

politicoescolològica de primera magnitud; probablement només descriptible públicament amb paraules “políticament correctes”.

Potser a Mollet hi tenim algun dels assistents, de la *Penya de 10 a 12*, en Jaume Boix, en Rafael Gómez, l'Enric Mogas, en Joan Garreta, etc. per a fer-nos-ho reviure. El que és ben cert, és que el “sereno” els va advertir del fet que tots acabarien a la presó. Sortosament, el “sereno” no va fer el *partie* que corresponia, d'acord amb la magnitud de l'acte no autoritzat adequadament.

Del 1980 hi ha un testimoni gràfic de Brossa a la Casa Abelló; no és el darrer. Com us avançava abans parlant de Hausson, el juny de 1981 Abelló organitza a la Casa Museu una reunió d'artistes i escriptors, amb el compositor Mestres Cuadreny, l'actriu Montserrat Carulla, la directora de la Fundació Miró, Rosa Maria Malet, els pintors Ràfols Casamada, Gastó, Tere Vilamatas, el crític Corredor Matheos i Joan Brossa, “quien –diu Josep Fèlix Bentz– presentó al ilusionista Hausson que sorprendió a los asistentes con sus juegos malabares”.

El 10 de desembre de 1992 amb motiu de la celebració del 70è aniversari de Joan Abelló i, més concretament, en un col·loqui titulat “Abelló, pintor i col·leccionista”, Brossa i Abelló dialoguen públicament al Centre Cultural La Marineta de Mollet, potser per darrera vegada sobre les seves vivències compartides. També hi van participar Josep Masats i Joaquim Molas.

Deixem aquí aquest apartat que, com podeu veure, dona per molt i no es tracta d'allargar-ho massa. D'altra banda, com he dit abans, tot això està molt documentat en la bibliografia d'Abelló i en els catàlegs de les exposicions d'Abelló o d'alguna altra del Museu.

La segona base de la relació entre Brossa i Mollet és més efímera, però de ben segur, emotiva i enriquidora.

Mollet, pel fet de tenir en el seu terme municipal les instal·lacions de l'Escola de Policia de Catalunya, va ser nomenada subseu olímpica dels Jocs Olímpics i Paralímpics de Barcelona'92. Totes les proves de Tir Olímpic i Paralímpic s'hi van celebrar.

A Barcelona els Jocs Olímpics anaven acompanyats de l'Olimpíada Cultural. A Mollet vam acordar que l'Olimpíada Cultural, que se celebraria els anys 91 i 92, la dedicaríem a la màgia. Així fou; i tots els barris en pogueren gaudir.

I va aparèixer Brossa.

El paper de Brossa a les primeres Jornades Internacionals de Màgia va ser, sobretot, de suport. La seva presència al dinar amb la premsa a Barcelona, va donar un toc de versemblança en la qualitat, que ens va ajudar molt. En aquest acte, Brossa va afirmar que ja era hora que el món de la prestidigitació pugés de categoria. El programa era molt bo, però sempre va molt bé que una autoritat tan singular de la màgia com Brossa ens hi acompanyés. La Capsa Màgica amb la programació, i El Rei de la Màgia, el vell establiment del carrer Princesa,

Cartell de les II Jornades Internacionals de Màgia

de Barcelona, amb una exposició de material per a la màgia, en garantien la qualitat.

En les segones Jornades, el 1992, el juny, Brossa ja hi va jugar un paper més destacat: penso que, en convertir-les en un homenatge al gran Li Chang, Brossa es va sentir molt motivat. Hi va col·laborar en tres línies: la primera, de nou, per la seva presència emblemàtica; la segona, en facilitar-nos una exposició *–Frègoli/Brossa Brossa/Frègoli–* amb material i documents de la seva propietat sobre el gran mag Frègoli; i, finalment, perquè Brossa va dissenyar el cartell de les segones Jornades, amb un poema visual protagonitzat per un Mefisto certament encantador, que no sembla tenir res a veure amb el diable a qui el Dr. Faust ven l'ànima, segons l'obra de Goethe.

Permeteu-me que, més enllà dels moments inoblidable viscuts al seu costat (tendre i emotiu quan va fer aparèixer monedes de les orelles d'un munt d'assistents a un acte de Màgia de prop celebrat al bar del Teatre Municipal Can Gomà), permeteu-me que us llegeixi uns quants textos breus de premsa o de la documentació d'aquestes jornades. En reflecteixen el seu esperit i el paper de Brossa.

Isidre Vallès al catàleg de l'exposició de Frègoli, diu de Brossa: "El poeta de la màgia, de la prestidigitació, de la pantomima i de l'il·lusionisme"

L'Avui, de 31 de maig de 1992: "En aquesta edició destaca, entre altres esdeveniments i a més de l'homenatge a Li Chang, mestre dels mags catalans, l'apadrinament de les jornades per part del poeta Joan Brossa, que ha estat l'autor del cartell anunciador".

El Observador, de 6 de juny de 1992 "Según Joan Brossa, diseñador del cartel y columna vertebral de estas jornadas, la magia es un arte muy ligado a la poesía, ya que ambas juegan a transmutar la realidad cotidiana para buscar otras dimensiones del alma".

El País, el 14 de juny de 1992: "Joan Brossa se quejó que muchas veces la magia sea considerado un espectáculo de primera comunión".

I finalment, en aquest apartat de les segones Jornades Internacionals de Màgia, uns paraules que Brossa va escriure en el catàleg de la seva exposició sobre el seu admirat Leopold Frègoli, el transformista més mític de la història de la màgia. Diu:

"no sembla pas que en escena
hi hagi un sol actor, sinó realment
tots els personatges consignats al programa,
tan ràpid és l'interval entre les sortides
i les entrades de Frègoli
i fulminant la seva metamorfosi"

Sempre he pensat que Brossa, no podent ser Frègoli, va decidir ser el nostre més gran transformista intel·lectual.

En aquestes jornades també hi apareix Hausson, de manera destacada a la Gala d'inici, en dos espectacles i en una sessió "golfa". No cito Hausson perquè sí; vull insistir en la seva estreta vinculació amb Brossa. En la programació de l'actual Setmana de Màgia el podrem gaudir com a historiador de la màgia, com a mag amb *Poemància*, espectacle creat conjuntament amb Joan Brossa, i com a mestre de cerimònies a la Gran Gala de dissabte.

I ja per acabar, un vol ras per sobre de la seva col·laboració més visible i, esperem més perdurable en el temps. Dic això de perdurable, tot esperant i tenint el convenciment que cap govern de l'Ajuntament de Mollet tindrà l'ocurrència de modificar el mural per a convertir-lo en el suport d'antenes de telefonia mòbil, com no sé pas qui va fer a Badalona (per cert, la terra de Li Chang) amb una destrossada transformació amb metàstasi de la maqueta d'una obra brossiana titulada *On es bada l'ona*. La maqueta és al terrat de l'Institut Pau Gargallo; "l'antena" és visible des de l'autopista anomenada Pota nord.⁷

7. Es poden veure fotografies de les dues peces a Giralt-Miracle, D; Bordons, G. (2006). *Itineraris brossians*. Barcelona: Fundació Joan Brossa

Els contactes per aquesta darrera col·laboració de Brossa amb Mollet van iniciar-se el 3 de juny de 1998. L'elecció de Brossa per a la creació del mural va ser presa en consideració a la seva idiosincràsia personal, artística i social; per la seva imaginació iconoclasta que el feia idoni per a crear una imatge que representés la nostra ciutat com a poble senzill, treballador, modern però arrelat, i orgullós tant de la seva llarga història de poble pagès, com de la seva realitat actual de ciutat industrial i de serveis, plena de pluralitat cultural, de convivència cívica i de confiança en un futur millor.

Calia un artista que davant les grans mesures del mural que es proposava, –375m², en una façana exterior– fes possible que la grandiositat no ens portés ni a la magnificència ni a la grandiloqüència; tot el contrari, calia aconseguir un artista que omplís d'art senzill i, ensems, profund aquell espai privilegiat de la ciutat. Brossa era el creador idoni.

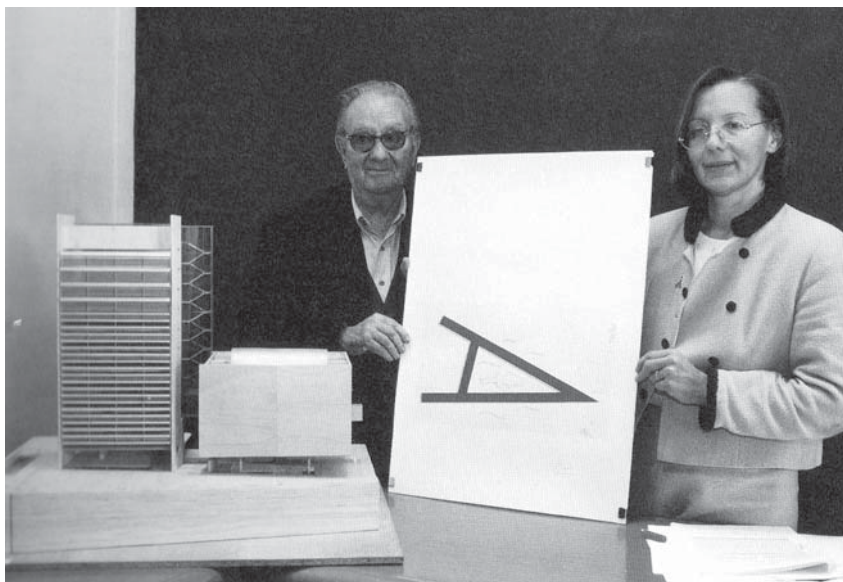
Quan amb l'alcaldesa, Montserrat Tura, vam visitar per primera vegada el seu estudi al Guinardó de Barcelona –un estudi increïblement desordenat, segons el criteri usual, però no pas el criteri del poeta– no confiàvem pas massa que ens acceptés l'encàrrec. Pensàvem que un artista de la seva categoria havia d'estar molt enfeinat –com així era– i que potser no consideraria amb prioritat dedicar el seu esforç creatiu a una petita ciutat del Vallès. Tot i això, li ho vam explicar amb tot l'entusiasme que sentíem, doncs aconseguir-ho – creïem– representaria assolir un honor històric i una gran fita cultural per al nostre poble.

Ben pocs dies després ens trucava per a dir-nos que ja tenia la idea. Vam passar, doncs, de no saber si ens acceptaria l'encàrrec a concertar ràpidament una entrevista per veure el fruit de la seva creativitat.

Haig de dir que la primera impressió va ser dura, xocant, desorientadora, com tantes obres de Brossa; ens costava de veure aquella immensa **A** inclinada sobre un mural que sempre havíem vist buit en els plànols i que, de cop i volta, Brossa ens l'omplia amb història, amb color i amb tot un seguit d'al·legories a l'entorn d'aquesta primera lletra de l'abecedari, tan usada en la poesia de Brossa. Ens l'omplia, certament, de poesia seguint aquella acció tan brossiana i tan culturalment revolucionària d'escampar la poesia –les seves lletres– pertot arreu.

Però la proposta de Brossa no va ser la primera sorpresa. Abans ens havia emocionat i il·lusionat l'acceptació del nostre encàrrec; l'amabilitat, l'acollida i la predisposició, que ens va mostrar en tot moment a l'alcaldesa, Montserrat Tura, i a mi mateix a l'hora d'anar parlant del projecte: el perquè, el com i el quan. Un procés creatiu viscut intensament i ple de moments de privilegi al costat d'un home excepcional...

A partir d'aquell moment va venir tot el treball de realització de la idea, d'adaptació a les possibilitats constructives de l'edifici, de plasmació en docu-

Joan Brossa i Montserrat Tura mostrant el projecte de mural

ments que haurien de fer possible tenir un original de l'artista i uns documents tècnics. Brossa ens donava el seu vistiplau definitiu el 14 de desembre, de nou en el seu estudi, desordenat, a peu dret, amb ben poc espai per a obrir plànols, per a ensenyar documents antics –les fotos de la portada de l'església gòtica, el document segellat de nomenament dels càrrecs municipals de 1771–, per a prendre notes dels seus suggeriments sobre la forma –“ha de ser una **A** com cal”, ens deia– les mides, el volum i el color de la **A** –“color de sang coagulada”–, en digué el poeta.

Tot això passava en un estudi on, malgrat aquestes condicions físiques, Brossa sempre sabia omplir d'escalfor humana, de contacte, d'humanitat; sabia com fer per tal que, si ell volia –i amb nosaltres va voler– no et sentissis estrany sinó, tot el contrari, a casa d'un vell i estimat conegut. Un estudi on el 29 d'octubre del 98 em dedicava el catàleg d'una exposició seva amb un afectuós text que acabava amb l'expressió *SEMPRE*, i la seva signatura capgirada “perquè així s'hi hauran de fixar”, em va dir.

El 21 de desembre de 1998 a la una del migdia, en un acte senzill, afectuós però solemne, ens signava l'original d'una obra d'art històrica: l'immens poema corpori que presideix el nou ajuntament, la nova Casa de la Vila i que, a partir d'aquell moment es convertí en un nou símbol de la nostra ciutat, un símbol que, de la mà creativa de Brossa uneix, mitjançant la **A**, la modernitat de la nova Casa de la Vila amb la història representada per un moll en baix

relleu extret de l'escut civil de l'arquitrav de la façana de l'antiga església gòtica de 1498 (aleshores feia 500 anys de la seva construcció), i acompanyat, el moll, per les onades d'un segell del Comú de Mollet, de 1771.

Brossa ens signava i lliurava un mural amb la presència distingida de la **A** que tant estimava. Aquella **A** reclinada com a expressió d'humilitat; aquella **A** primera lletra de l'abecedari, porta d'entrada a la cultura; aquella **A** d'Ajuntament, primera institució de la ciutat; aquella **A** de l'afecte que va dir que sentia per la nostra ciutat; aquella **A** que tant estimava Brossa perquè, deia, era el símbol més humà. "Sembla un cos amb les dues cames", ens comentava, concloent les explicacions que tots volíem sobre el seu mural i que ell insistia que no calien, que era una obra oberta, com totes les seves i que les significacions podien ser totes aquelles que nosaltres volguéssim.

Així, unint tota aquesta simbologia, Brossa ens deia, ens diu, que l'Ajuntament, assentat sobre la història i la tradició, cal que s'aplegui amb el poble amb afecte, i contribueixi al seu creixement cultural i, així, a la seva llibertat.

Mai no ens va passar pel cap que el seu darrer acte oficial, que la darrera signatura d'una obra seva es faria a la sala de plens del nostre antic ajuntament, just una setmana abans de l'accident que el va allunyar per sempre de tots nosaltres.

*Ara les llàgrimes d'afecte
escampen la tinta,
i el dibuix –atzarós–
em commou.
Enllà, tot fou delit.*

La mort de Joan Brossa, el 30 de desembre de 1998, nou dies després de fer-nos a mans la proposta definitiva de mural, va trencar tot un munt de possibilitats que se'ns obrien amb Brossa i per Brossa; va barrar el camí que ens portava a viure plegats l'inesgotable plaer de la creació artística intel·ligent i revolucionària d'un home que mai no va deixar de ser fidel a les seves conviccions més profundes.

Joan Brossa, el poeta heterodox, iconoclasta, provocador, rebel; el gran creador de la poesia visual, dels poemes objecte; el gran innovador del llenguatge poètic, del llenguatge dels artistes gràfics i de la dramaturgia; aquell home que deia que la màgia era l'únic lloc on les persones intel·ligents es deixaven enganyar; el fundador de Dau al Set, conjuntament amb Ponç, Tàpies, Cuixart, Tharrats i Puig; Joan Brossa, ha deixat, certament, senyals indelebles a Mollet.

El poeta que va beure en les arrels obreres, republicanes i catalanistes d'abans de la nostra Guerra Civil i que ens va servir de pont entre aquella tradició

El mural finalitzat.

política, social i cultural i el ressorgiment cultural, cívic i nacional de Catalunya malgrat la duresa política, cultural i social de la dictadura cruel del general Franco; Joan Brossa, va establir amb Mollet una vinculació que ja serà viva per sempre; un vincle que unirà indistriablement la nostra ciutat i, especialment, la nostra primera institució, amb la creació poètica brossiana.

Unes setmanes després de la seva mort, el 23 de gener de 1999, al Teatre Can Gomà es representava un espectacle ben republicà “No passaran”. El vam convertir en un homenatge a Brossa. Col·lectivament, tot els espectadors vam llegir el seu poema “L’u de maig”. Encara emociona pensar-hi.

I el ple de l’Ajuntament, el 28 de gener de 1999, amb aquestes paraules “Hem cregut que aquests sentiments ciutadans d’afectivitat i de tristesa podien esdevenir homenatge permanent atorgant a Joan Brossa el nom d’un carrer de la ciutat”, amb aquestes paraules, acordava, per unanimitat donar el seu nom a un carrer que hi és i no hi és, un carrer ple de màgia, un carrer que cal trobar, un carrer que no veus i el tens al costat: el carrer Joan Brossa. Sabeu on és? No us ho diré; cerqueu-lo! Ja veureu que aquell carrer que no és carrer, és el més adequat per a una persona que tant estimava la màgia, que és i no és.

Volgudament, el 9 de novembre de 2002, vam fer coincidir l’exposició *JOAN BROSSA Poemes visuals – Poemes objecte*, al Museu Abelló, i la inauguració

de la nova seu de la Casa de la Vila de Mollet del Vallès, amb l'immesurable mural creat per Joan Brossa.

I aquell dia també fou presentat un llibre –el citava abans– titulat *Brossa a Mollet*, amb escrits institucionals, de l'alcaldessa; descriptiu del procés de creació del poema corpori, del regidor de Cultura; d'anàlisi crítica, d'Arnau Puig; i de relació entre Brossa i Abelló, de Glòria Arimon. És, amb seguretat, el document que millor explica la raó del mural.

Amb tot això, vam voler fer-li, a Joan Brossa, un homenatge que la nostra ciutat frisava per retre-li, després de totes aquestes diverses col·laboracions que va tenir amb nosaltres i, especialment, després del magnífic llegat que es havia deixat amb la seva obra monumental.

El mural i, amb ell, Brossa, ja és present per sempre a la ciutat; n'hem d'estar orgullosos! Però, un mural no és un mur; un mural de Brossa és un mirall. En aquest mirall, Mollet hi ha de trobar la seva millor imatge.

Que així sigui!

Els amfibis de Gallecs: una situació difícil

Daniel Aranda i Salvachua

Naturalista i educador ambiental

DRAG (Defensa de Rèptils i Amfibis de Gallecs)

El recentment finalitzat any 2008, declarat Any de la Granota, ha acollit la celebració d'actes arreu del món per tal de divulgar i donar a conèixer la greu problemàtica dels amfibis a nivell planetari. Malgrat que no és un problema nou –ja fa molts anys que es coneix– la situació ha esdevingut tan extrema, que es calcula que en els propers decennis poden arribar a desaparèixer prop del 50% de les més de 5.500 espècies d'amfibis existents. La contaminació, la pèrdua d'hàbitats i el canvi climàtic són els principals factors que duen en aquesta extinció en massa d'aquest grup tan antic d'éssers vius.

Va ser fa més de 400 milions d'anys, durant el període Devonià, que els amfibis van començar a colonitzar els ambients terrestres a partir d'un grup de peixos d'aigües dolces, convertint-se en els primers vertebrats terrestres. D'aleshores ençà, han suportat molts i profunds canvis en la fesomia i característiques de la Terra al llarg de la seva història evolutiva, resistint a una dotzena d'extincions massives a nivell planetari. A diferència però, de la possible (i més que probable) extinció actual que ha donat peu a la declaració de l'Any de la Granota, aquestes extincions eren conseqüència de canvis planetaris que trigaven segles i mil·lennis a esdevenir, que tant provocaven la desaparició de moltes línies evolutives (a tall d'exemple els trilòbits o els coneguts dinosaures) com donaven peu a l'adaptació i aparició de moltes altres.

Malgrat que la gran majoria de les prop de 5.500 espècies es troben en regions de climes tropicals –a causa dels requeriments fisiològics del grup–, arreu dels Països Catalans habiten prop d'una vintena d'espècies d'amfibis entre anurs (granotes i gripaus) i urodels (salamandres i tritons), que són en gran mesura totalment desconeguts per la majoria de la gent, com ho demostra l'escassetat de noms populars específics com *tòtil*, *ofegabous* o *reineta*, ja que la major part són amb adjectius als noms de granota i de gripau, com la *granota pintada* o el *gripau corredor*.

Els amfibis, estretament vinculats amb els rèptils tant cultural com científicament –la ciència que els estudia plegats s’anomena *herpetologia*–, a casa nostra, a diferència d’altres cultures, ha esdevingut un grup força desconegut i fins i tot envoltat de mites i supersticions en la seva major part negatives, com per exemple la suposada ceguera o calvície com a resultat d’una escopinada verinosa d’un gripau, la seva relació amb pocions de bruixes o dites populars desafortunades com la que diu “*Déu va fer la granota i el Dimoni el gripau*”, que no ha ajudat gens en la seva preservació.

Deixant de banda qüestions molt subjectives pel que fa a l’estètica particular d’aquest conjunt d’animals, el cert és que aquests factors culturals han contribuït decisivament en una manca de conscienciació i estima vers aquests, a diferència dels ocells o dels grans mamífers, que ha conduït a una omissió i manca de respecte vers les necessitats vitals d’aquest grup de fauna, en qüestions com la gestió de les aigües, la planificació territorial, els usos agrícoles o la legislació sobre fauna protegida, fins a dates molt properes. Si fins i tot en Vicenç Plantada va elaborar alguna història divulgativa sobre les virtuts d’amfibis i rèptils per l’agricultor, en una societat encara fortament marcada per un caràcter rural, com era el Vallès a principis del segle XX, què podem esperar de la nostra, marcadament urbanita?

Per aconseguir revertir en part la situació de fort declivi dels amfibis cal implementar mesures urgents a diferents nivells, contemplant aquest grup de fauna amb la mateixa, o més, prioritat que reben determinades espècies molt mediatitzades i populars (àligues, cigonyes, linx, óssos, llúdrigues...), però que en treballar sobre uns dels primers estrats de la cadena alimentària, les millores que s’aconsegueixin sobre aquest grup revertiran molt positivament sobre tota la resta.

Tots coneixem com si convisquessin amb nosaltres, les vides completes de lleons, nyus, cocodrils, taurons, foques i óssos polars, retransmeses fins a la societat a documentals del C33 o de *La2*. Les classes de preescolar de molts centres educatius encara duen noms tan *nostres* com la dels tigres, els cangurs o els dofins, o quan preguntes a qualsevol infant de primària o secundària sobre els rèptils, citen a cocodrils, pitons o cobres. Així doncs, veient aquest panorama, una de les mesures urgents a implementar és la del coneixement, la divulgació, l’educació. Si no coneixem el que tenim més a la vora, com volem plantejar que ho respectin i protegeixin? És difícil. Per tant, la divulgació és un dels eixos prioritaris per tal d’encetar la reversió de la situació, i cal posar-s’hi de manera seriosa i ferma, que ja fem tard.

El nostre país ja va ser pioner a nivell estatal, ara fa 30 anys, amb la creació de la Societat Catalana d’Herpetologia, la qual va celebrar les seves XI Jornades Herpetològiques Catalanes a Parets l’any 2007, on una de les seves principals motivacions és la divulgació del món dels amfibis i els rèptils de casa

nostra, així com treballar per a la seva preservació. Des de llavors, altres entitats s'han creat amb finalitats semblants, com el CRARC a Masquefa, el CRT de l'Albera, la Fundació Emys a La Selva, o Spiranthes a Castellbisbal. Malgrat aquests esforços arreu del territori, l'abast dels seus diferents treballs ha transcendit sobretot a nivell local, que no pas a l'opinió pública en general, amb la notable excepció de les tortugues terrestres autòctones. És doncs en aquest context, que un grup de persones preocupades per la situació dels amfibis i els rèptils a nivell local, decidim crear el DRAG Defensa de Rèptils i Amfibis de Gallecs l'any 2006 (<http://dragnatura.org>), amb el principal objectiu d'educar a tots els nivells de la ciutadania sobre la rellevància dels rèptils i els amfibis de la nostra fauna. Des de la nostra creació hem realitzat diferents xerrades, exposicions, excursions i tallers dirigits tant a escolars com a adults, per tal que

Fig. 1. Relació de l'estat actual de les basses a Gallecs

- θ – Basses en funcionament amb reproducció d'amfibis
- ψ – Basses en funcionament sense reproducció d'amfibis
- o – Basses desaparegudes o abandonades

comencin a familiaritzar-se amb aquests animals, que perdin tabús i supersticions, i comencin a respectar-los. Paral·lelament treballem en col·laboració amb l'Escola de la Natura de Parets, gestionant i assessorant les instal·lacions destinades a l'estada d'aquesta fauna i amb el Consorci de l'Espai Natural de Gallecs en la restauració de diferents hàbitats per amfibis i rèptils, com són les basses i zones humides.

Un altre factor que ens va empènyer a crear el DRAG va ser la constatació, després d'anys d'observacions particulars, d'una progressiva davallada i en determinants cassos accelerada desaparició de les diferents espècies d'amfibis i rèptils de Gallecs (*Fig. 1*). Aquesta davallada no era únicament atribuïble als factors globals de la contaminació i del canvi climàtic, ja que l'espai de Gallecs havia patit pocs canvis, sobretot després de l'expropiació a inicis de la dècada dels 70, si més no a simple vista. Gratant una mica, però, es pot observar que malgrat que l'aparença de l'espai de Gallecs s'ha mantingut igual, és precisament des de l'expropiació que ha patit els canvis més determinants sobre la fauna herpetològica. Aquests factors han estat bàsicament l'abandonament i pèrdua de diferents punts d'aigua, imprescindibles per a la reproducció dels amfibis, i un canvi en la producció agrícola, ja que l'espai va esdevenir durant molts anys pràcticament un monocultiu cerealista, minvant molt la diversitat de fauna associada.

Centrant-nos tan sols en el principal factor limitant, els punts d'aigua, l'espai de Gallecs ha perdut la gran majoria en els darrers 20 anys (*Fig. 2*). L'evolució de les terres cap a un quasi monocultiu cerealístic, per la precarietat de les llicències renovables d'ús agrícola de durada semestral, va comportar la pèrdua de terres dedicades al regadiu, i en conseqüència, l'abandonament de les infraestructures hidràuliques lligades al reg, com els molins, mines, sèquies, pous i basses. Aquesta pèrdua de punts d'aigua, en un espai fortament antropitzat on, les masses d'aigua naturals queden restringides als torrents Caganell i Merdans, de cabal molt irregular i escàs, ha provocat la pràctica desaparició de la gran majoria d'amfibis; resten únicament amb bones poblacions les espècies d'hàbits reproductius més oportunistes, que utilitzen bassals de pluja o petits safarejos per a la posta, com el tòtil o el gripau corredor, i han minvat de forma alarmant aquelles espècies amb necessitats de punts d'aigua més estables, com la granota verda, la reineta o la salamandra.

Tenint en consideració que aquestes espècies en condicions naturals presenten una longevitat mitjana inferior als 8 anys pel que respecta als anurs, i d'entre 14 i 20 anys els urodels, ens trobem que les poblacions amb escassetat d'individus es troben al límit de la seva supervivència a l'espai de Gallecs com a tals poblacions, i que esperar més temps podria dur a l'extinció d'aquestes poblacions i caldria doncs plantejar mesures de reintroducció que, ara per ara, encara som a temps d'evitar.

De les basses que encara resten funcionals pel reg, només dues permeten la reproducció estable d'amfibis. La resta, o bé presenta algun individu aïllat de forma permanent, o bé es troben alterades d'alguna forma que impossibilita o dificulta en gran mesura la presència i reproducció dels amfibis, com per exemple la presència de peixos, sobretot carpes, tortugues exòtiques, aïllament asfàltic o metàl·lic de les parets, utilització de productes tòxics, o bé parets verticals inaccessibles per aquests animals, per citar alguns motius. Així doncs, les mesures correctores sobre aquestes basses per tal d'afavorir la presència i reproducció d'espècies d'amfibis són en la majoria dels casos mesures molt simples i de ràpida aplicació, com l'eliminació de la fauna exòtica (peixos i tortugues), situar rampes d'accés per a la fauna, o la prohibició (recordem que ens trobem en un espai d'interès natural) d'utilització de productes nocius per la fauna. Alhora, en col·laboració amb entitats conservacionistes com el DRAG, l'administració hauria d'encetar la recuperació i rehabilitació de totes les basses en desús –en alguna de les quals ja hem iniciat els treballs– per tal de crear una xarxa arreu del territori de Gallecs que permeti la presència estable i a llarg termini de les diferents espècies citades a l'espai, alhora que aquestes mateixes basses poden ser utilitzades novament per a usos de reg, tal com es feia antigament.

Diversos treballs encara en curs semblen apuntar cap al fet que la perdurabilitat de les poblacions d'amfibis a llarg termini, és a dir, la seva viabilitat biològica i genètica no depèn tant de grans masses d'aigua allunyades entre si, com de petits punts d'aigua disposats a mode de xarxa sobre el territori, permetent l'intercanvi genètic entre poblacions i la diversificació de refugis en cas de pèrdua d'algun d'aquests punts. Així doncs, si aconseguim de recuperar la gran majoria de la infraestructura hidràulica, que d'altra banda posseeix també un gran valor cultural i històric, en un lapse curt de temps, l'espai de Gallecs es pot convertir en un referent pel que fa a la preservació d'aquests animals i esdevenir un indret amb un fort potencial educatiu a nivell comarcal i nacional, que contribueixi a la divulgació, conscienciació i preservació dels amfibis i de tota la fauna associada als punts d'aigua.

Fig. 2. Relació d'espècies d'amfibis presents a Gallecs

<u>Anurs</u>		<u>Urodels</u>
Granota verda (1)	<i>Pelophylax perezi</i>	Salamandra (7) <i>Salamandra salamandra</i>
Reineta (2)	<i>Hyla meridionalis</i>	Tritó verd (8) <i>Triturus marmoratus</i>
Gripau corredor (3)	<i>Epidalea calamita</i>	
Gripau comú (4)	<i>Bufo bufo</i>	
Gripauet (5)	<i>Pelodytes punctatus</i>	
Tòtil (6)	<i>Alytes obstetricans</i>	

Granota verda. Fotografia: Daniel Aranda

Reineta. Fotografia: Daniel Moreno

Gripau corredor. Fotografia: Daniel Aranda

Gripau comú. Fotografia: Daniel Fernández

Grippauet. Fotografia: Daniel Moreno

Tòtil. Fotografia: Daniel Fernández

Salamandra. Fotografia: Daniel Fernàndez

Tritó verd. Fotografia: Daniel Fernàndez

La memòria de les plantes

Jordi Camprubí Amat ¹

Tècnic en arts plàstiques

Permeteu-me que no improvisi, que no m'arrisqui amb les mans buides, a enfrontar el pànic escènic de xerrar en públic. Llegeixo el que he escrit amb el cor. Llegeixo la música esfilagarsada d'uns pensaments, que s'han articulats en tres anys de xerrades amb la gent del camp de Gallecs.

Si hagués de posar un sub-sub-títol al llibre que avui es presenta, l'anomenaria "La memòria de les plantes". Ho faria pensant en les mans esqueixades del pagès que es lleva abans que el sol;

Pensant en l'enorme moble ple d'antics llibres, on s'amagaven uns manuscrits del mossèn erudit del segle XIX, que passejava per aquelles contrades amb les seves ulleres i el microscopi que el van apropar més a l'univers vegetal;

Pensant en les pomes amb tres confits clavats amb una agulla que es beneïen i venien a l'església, per Santa Maria;

En les trementinaires amb les faldilles farcides de manats de plantes medicinals;

En l'àvia melòmana especialitzada en el cant dels ocells, que encara es fa el pa;

Tot plegat fa pensar en la memòria d'un temps reclòs en l'oblit, en què les plantes conviuen amb nosaltres. Cessamí, romaní, alfàbrega, til·ler, saüc... Marina, Ciscu, Anna, Teresa, Joan...

* * *

Records, també, d'unes ferides fetes a la terra amb excuses de progrés, benestar i comoditat. Terreny trinxat, arrels perdudes.

Que en són de boniques les fotografies, els llibres, els enregistraments de tota mena; que en són d'interessants els estudis i els projectes; però de què serveixen quan arriben les excavadores?

1. Text llegit a la presentació del llibre: *Etnoteràica de Gallecs. Plantes i cultura popular al Baix Vallès* Col·lecció Vicenç Plantada, núm. 11, al Centre Cultural La Marineta (Mollet del Vallès), el 5 de juny de 2008.

Hi ha massa gent gris ajaguda als seus despatxos, amb por de caminar per la terra; amb por d'entrebancar-se amb els solcs dels camps; amb la por que l'aroma de la tarongina els recordi que s'estan equivocant. Amb la por de llevar-se un dia entenenent com és de difícil créixer sense arrels, aliè a l'olor embriagadora dels marges enfangats de plugim primaveral; aliè a la suor d'un hortolà que cau damunt l'aixada.

Hi ha massa gent gris expulsant a gent de casa seva; robant en el camp del veí en comptes de llaurar el propi. Directors d'una farsa que no interessa ningú i que cal desemascarar.

Uns quants aixafaterrossos resistents ens han demostrat que Gallecs no està eixugat ni acabat. Estan cansats però no es rendeixen. Segueixen insistint malgrat els voltors que sovint planegen damunt els camps.

Mai serà un temps perdut, recuperar la memòria de les plantes. Hi haurà una nit serena, estrellada sobre els horts farcits, abundosos.

Una nit en què el desert quedarà allunyat, en què tornarà la placidesa de prendre un gotet de licor de saüc amb una iaia plena de saviesa. Una nit a la fresca, amb el plaer dels instants sense temps, lluny de les oficines dels planificadors, àvids de beneficis que ens prometen una vida millor a canvi de robar-nos la que ja tenim.

* * *

I un bon dia, allà em vaig trobar, bussejant en una illa de camps, envoltada, isolada, poc protegida, recolzat al tronc d'un pi. En aquell moment em sentia dominat per una migdiada que es fa pregar, mentre em ressonaven llunyanes imatges del ball de Festa Major a l'envelat fet de canyes. Les melodies de l'acordió i la guitarra acompanyen el ball dels enamorats, quan és propera l'hora en què els dibuixos de dia es tornen taques de nit; s'apropava l'hora baixa en què s'adorm enroscada la flor de la xicòria i dimoniets entremaliats prenen licor de nous amb fadetes enjogassades.

Ja amb ulls rendits se'm va aparèixer un gran molí groc que xucla aigua per regar; s'alça com un far pels pagesos que naveguen pels conreus. En ple somni em torno insecte que deambula enmig de plantes desconegudes. Una baldufa gira que gira fins que cau, i del seu cordill penja un rellotge de butxaca de tic-tac incessant. Damunt d'aquest fons musical, un lliri orgullós m'espeta una frase... "Cap instant espera massa".

Les campanades de les cinc em van retornar sota l'arbre. No tenia ales, el temps no s'aturà però vaig relligar la baldufa que duia a la butxaca, la vaig llençar amb força i em vaig fer el propòsit d'agafar el relleu en la transmissió de coneixements antics. Embolicat en aquests pensaments, vaig alçar la vista per gaudir del campanar de pedres velles i més enllà, una agulla gegantina, metàl·lica, anacrònica emissora d'ones.

* * *

La recerca continuà. He tingut el privilegi de conèixer una gent que respecta la terra que trepitja. Molts d'ells són a l'altra banda d'un pont massa llarg; a l'altre costat es mantenen fidels a una manera d'entendre la vida propera a la mare, a la natura. Amb aquest llibre hem volgut posar una pedra més perquè no s'ensorri la comunicació amb uns portadors de la saviesa mil·lenària de l'ús de les plantes. Un granet de sorra per allunyar-nos de la ignorància d'allò natural.

No m'agradaria arribar a vell preguntant on són els mars de blat onejant amb el vent calorós de l'estiu; on són els marges farcits de colors vegetals; on són les ombres dels pollancre? Realment, en comptes d'un territori marcit, musti, moix, prefereixo un Gallecs "ben plantat".

* * *

Les llibretes de camp, quaderns de treball, dietaris i llibretes d'apunts dels investigadors, a poc a poc s'han convertit en un memoràndum en una maleta plena de massa records abandonats pel desús. Endreçats i sistematitzats en aquest document, en aquest llibre, que fóra bo que passés de mà en mà per revifar una cultura que se'n va.

Com també se'n van els nostres avis. Llavors plantades, germinades, crescudes i amb fruits, que un dia es marceixen, s'assequen i se'n van. S'enduen tota aquella ciència natural que no hem sabut aprendre d'ells. Amb ells s'evapora molta experiència desaprofitada.

Crec que hauríem de respectar més aquest pòsit de saviesa que ens deixen com a testament. Amb aquesta intenció, no oblidó totes les persones, les que hi són i les que no hi són... que ens han obert les portes de casa seva.

Pluges, inundacions i altres fenòmens meteorològics a Mollet del Vallès al llarg dels darrers 150 anys¹

Pere Emiliano i Estapé

Estudiant

El treball consta de dues parts, en la primera es dóna informació general sobre les inundacions, la conca del Besòs i el riu que li dóna nom. En la segona, hi ha una recopilació de les pluges, inundacions i altres fenòmens atmosfèrics severes que han afectat Mollet del Vallès al llarg dels darrers 150 anys.

1. GENERALITATS

Mollet del Vallès se situa en la zona climàtica mediterrània, que combina una sequera estival més o menys llarga amb una gran variabilitat interanual de precipitacions, uns estius calorosos i uns hiverns moderadament freds. A l'estiu, les temperatures oscil·len entre els 25°C i els 30°C, i a l'hivern, entre els 0°C i els 12°C, cosa que ens duu a unes temperatures mitjanes anuals que van dels 14°C als 18°C aproximadament. La mitjana de precipitacions se situa entre els 400 i els 700 litres per metre quadrat.

Una inundació és el procés que origina l'efecte de cobrir d'aigua un terreny que habitualment està sec. Els factors que poden causar inundacions són diversos: monsons, huracans, tsunamis, gotes fredes, etc. A la mediterrània, les gotes fredes són el principal factor que origina inundacions en aquesta àrea. La gota freda es produeix principalment després de l'estiu, entre setembre i octubre, quan el mar es troba a temperatures entre 22°C i 25°C, amb les quals es

1. Aquest article és un resum del treball guanyador del IX Premi Juvenil Vicenç Plantada. El treball de recerca va ser realitzat durant el curs 2007-2008, quan en Pere cursava batxillerat científic a l'Escola Sant Gervasi de Mollet del Vallès, sota la direcció de la tutora Mercè Tarragó i Vidal. En el moment de publicar el volum 24 de *Notes*, en Pere Emiliano i Estapé (Mollet del Vallès, 1990) estudia enginyeria química a la Universitat de Barcelona.

El carrer de Berenguer III després d'uns forts aiguats (fotografia: L'ABANS)

desprèn vapor d'aigua. Aleshores, amb l'arribada d'una borrasca o front fred, es produeix una situació d'inestabilitat que fa que el vapor d'aigua ascendeixi i, a poc a poc, es vagi condensant al trobar-se amb la zona freda. Ràpidament es formen fronts de tempestes que descarreguen una forta pluja, sovint acompanyada de llamps i de pedra.

Les inundacions es classifiquen en *fluvials*, quan són produïdes per les aigües desbordades d'un riu, que poden ser regulars o irregulars; *en mantell*, provocades per intenses precipitacions que es produeixen en poc temps; *costaneres* o *marítimes*, les quals són provocades per l'aigua del mar; i per *elevació del nivell freàtic* ocasionades per les aigües subterrànies. A més, les inundacions es poden dividir en ràpides o lentes.

Les inundacions es poden preveure, però és molt difícil evitar-les. Podem utilitzar diversos mètodes per intentar que no es produeixin o que els seus efectes siguin menors, però després de tractar el riu com ho hem fet aquests últims anys, és difícil poder-les evitar. A més, les inundacions solen ser dolentes per a nosaltres, però el que no sabem és que aquestes inundacions a les quals tenim tanta por, són fenòmens que ajuden el riu a regenerar i sanejar el seu fons.

Els mètodes de defensa contra inundacions es divideixen en estructurals i no estructurals. L'exemple més antic i més directe de mètode de defensa estructural són els dics, que actuen com a barrera que impedeix el pas de l'aigua. Altres exemples són el condicionament de la llera, la creació de noves lleres mitjançant la desviació del curs principal, l'emmagatzematge,

la laminació, etc. Els mètodes no estructurals se centren en una correcta planificació urbanística que, entre d'altres, garanteixi la preservació del sòl i la coberta vegetal.

La conca del Besòs té una superfície total de 1038 km² i està formada pel Besòs i cinc afluents principals: el Ripoll, la Riera de Caldes, el Mogent, el Congost i el Tenes. Un tret distintiu de la conca del Besòs és que el riu que li dóna nom té un recorregut molt curt ja que neix a la confluència, entre Montmeló i Montornès, del Congost i el Mogent. A més, té una estructura fluvial molt ramificada, ja que no hi ha un eix principal. La conca té un règim hídric clarament mediterrani. Al llarg i ample de la conca del Besòs es diferencien tres tipus de paisatges. Les capçaleres, encaixades a les muntanyes prelitorals i litorals constitueixen els paisatges més ben conservats, ja que han patit pocs processos de transformació. Els trams mitjans, que transcorren ja per la plana vallesana, estan més deteriorats. I, finalment, els trams baixos, com els que trobem a l'alçada de Mollet del Vallès, estan més degradats i tenen un caire urbà: han desaparegut els boscos de ribera i han estat substituïts per bardissars o herbassars; i la qualitat de l'aigua és força dolenta.

2. PLUGES, INUNDACIONS I ALTRES FENÒMENS METEOROLÒGICS SEVERS

S'han consultat tots els registres instrumentals disponibles que abasten els períodes següents: de 1884 a 1905, de 1954 a 1977 i de 1984 a 2006. S'han destacat les precipitacions que han produït inundacions, les precipitacions en forma de neu, les pedregades i altres fenòmens meteorològics severos, com ara tempestes amb gran aparell elèctric.

S'ha constatat que Mollet del Vallès ha patit tretze inundacions importants. La més llunyana cronològicament és la de juliol de 1886, que va inundar el carrer Vicenç Plantada. Durant la setmana del 16 al 20 d'abril de 1903 es va produir un temporal de pluges que va causar inundacions a diversos camps de conreu. A l'any 1954 es va produir una altra inundació que va afectar les indústries Tenería Moderna Franco-Española i Juan Fábregas Jorba e Hijo. Al setembre de 1962 es va produir la inundació més important de totes les que han afectat Mollet del Vallès, que s'explica amb més detall posteriorment. Al desembre de 1970 es va produir una inundació que va causar danys valorats en 656.987 pessetes, uns 4.000 euros aproximadament. L'any 1971 hi va haver una petita inundació al recinte de Can Magarola: un desbordament a la riera de Merdans al seu pas pel barri de Lourdes, tallant-ne l'accés. Hi va haver catorze carrers inundats fins a les voreres. La valoració dels danys del patrimoni municipal de Mollet del Vallès, després de 190 litres per metre quadrat, fou, segons els serveis tècnics, de 10.604.000 pessetes, és a dir, uns 64.000 dels actuals euros.

Estat en què va quedar el pont del Besòs després de les inundacions de 1962.
(fotografia: Montserrat i Núria Ros).

La majoria d'inundacions importants tenen lloc entre principis de setembre i finals de desembre; i de les tretze inundacions descrites, vuit han passat entre setembre i octubre. No totes les inundacions a Mollet del Vallès van ser per un desbordament del riu Besòs, sinó que també n'hi ha hagut per desbordaments de la riera dels Merdans (octubre de 1966) o del torrent Caganell (desembre de 1970).

La inundació de setembre de 1962, ha estat la més important en la història recent de Mollet del Vallès. La tempesta que va causar aquesta inundació va durar entre una hora i mitja i tres hores; va deixar fins a 163 litres per metre quadrat; i va arribar a una intensitat de sis litres per minut. Aquesta inundació va ser causada per una gota freda. La principal causa de la inundació no va ser la quantitat d'aigua caiguda sinó la forta intensitat de la precipitació. Aquesta inundació va causar molts danys econòmics i personals, encara que per sort, a la nostra població no vam haver de lamentar pèrdues personals. A Catalunya, els danys van ser més destacables, amb 815 pèrdues personals i 213 ferits. A nivell material, hi va haver pèrdues de 2.650 milions de pessetes, és a dir, uns 16 milions d'euros. A més, un 80% dels danys, van repercutir a la indústria i al comerç.

La majoria de precipitacions acompanyades de pedra han estat a la primavera, principalment al març, l'abril i el maig, amb alguna excepció. Una de les principals pedregades va ser la de juny de 1967. Les pedregades afecten sobretot l'agricultura, on ocasionen importants pèrdues econòmiques.

El carrer de Sant Vicenç després de la nevada de 1962.
Fotografia: Joan Galobardes.

L'avinguda de la Llibertat després de la nevada de 1962.
Fotografia: Joan Galobardes.

La rambla de Balmes després de la nevada de 1962.
Fotografia: Joan Galobardes.

En aquest mateix període, hi ha hagut vint-i-cinc nevades. Cal destacar la de febrer de 1887 amb un gruix de dos pams de neu, la de gener de 1960 amb 10 cm de gruix i la de desembre de 1962, que ha estat la més intensa registrada a Mollet del Vallès amb gruixos d'entre 70 i 100 cm. Aquest fenomen no ha estat tan temut a Mollet del Vallès com les inundacions, i sempre ha tingut un punt de bellesa sobre la nostra localitat. Aquestes nevades s'han distribuït en quatre mesos de l'any; gener, febrer, març i desembre. Per tant, les nevades a la nostra localitat es donen a l'hivern principalment, i en un petit percentatge, a entrades de la primavera. La majoria d'aquestes nevades han estat febles i no han causat problemes importants, a excepció de la de desembre de 1962.

He pogut observar que Mollet del Vallès no és una ciutat que pateixi sequeres. Com qualsevol localitat, ha patit les seves males èpoques en les quals ha faltat aigua, però no han estat temporades molt llargues ni seguides. A més, les principals èpoques de sequera van ser fa molts anys i actualment no en trobem. Durant aquests 150 anys aproximadament, podem trobar uns vuit casos de sequera importants a Mollet del Vallès. Les principals èpoques de sequera que hi ha hagut a Mollet del Vallès no han estat a l'estiu, sinó a l'hivern, quan ha plogut molt poc i ha fet passar als ciutadans primaveres amb problemes amb l'aigua. L'any més sec que podem trobar a la història de Mollet del Vallès és l'any 1958.

Altres fenòmens meteorològics severos que han afectat Mollet són les tempestes amb important aparell elèctric, com la d'octubre de 1960, que va provocar una avaria elèctrica important en un transformador de RENFE.

***El poder local a Mollet durant els primers anys del nou règim 1939-1945*¹**

Marta Figueras Sánchez i Adriana Díaz Trujillo

Estudiants

 El 127 de gener, el comandant militar Hilario Martínez Bustos va entrar a la ciutat de Mollet del Vallès. De seguida va nomenar Simeó Rabasa Singla per tal d'ocupar el càrrec d'alcalde i José Mora Miralles com a primer tinent d'alcalde. Com a regidors van ser nomenats: Enrique Guiu, Isidro Segura, Joaquín Mañosa, Armengol Joval, Andrés Estrada, José Gaspá, Juan Ventura, Ramon Pou, Timoteo Parera, Miguel Busquets, Jaime Paradell, Vicente Solá i Agustín Torrents. Amb l'entrada de les tropes nacionals, calia assignar qualsevol càrrec d'importància a la població, a gent amb afinitat al Règim. Es va crear també una Comissió d'informes i vigilància, que s'encarregava de l'elaboració d'informes polítics de diverses persones de la ciutat per tal de donar a conèixer el seu passat polític i facilitar així el control de possibles reaccionaris. Formaven part d'aquesta Comissió: Isidro Segura, Antonio Creus, Ramon Pou, Vicente Camp Tintó, José Ribas Falguera i Arcadio Viñas. Aquesta Comissió, per exemple, va ser l'encarregada d'elaborar l'informe polític que condemnaria a mort el que fou alcalde republicà Josep Fortuny. A finals del mes de febrer també es nomena una Comissió per classificar els sous dels funcionaris administratius i subalterns de l'Ajuntament. Els senyors Mora, Busquets i Ventura, juntament amb l'alcalde i l'assessor secretari de l'Ajuntament, proposaren al ple els sous per als funcionaris.

Es va establir una àmplia xarxa de persones per tal d'assegurar el domini franquista entre els ciutadans de Mollet, tot i que sovint fos mitjançant la repressió. A part dels càrrecs més propers a l'Ajuntament, també es van nomenar delegats de barri, els quals controlaven els residents a la seva zona per

1. Aquest treball va obtenir l'accèssit al IX Premi Juvenil Vicenç Plantada el juny de 2008 quan les dues autores cursaven 2n de Batxillerat Humanístic a l'Escola Sant Gervasi de Mollet. Ara, la Marta està fent 1r d'Història de l'Art a la UAB. L'Adriana serà a Àustria durant el primer semestre de 2009 en un programa del Servei de Voluntariat Europeu. El curs vinent començarà a fer Educació Social.

Campana de l'església destruïda.
L'ABANS, recull gràfic de Mollet del Vallès.

tal d'acreditar la situació políticossocial del barri, així com vetllar pel dret de la ciutadania. És el cas de persones com: Ilenna Angulo, José Oliet, Juan Martínez, Jaime Pi, José Torres, Juan Tugas, Miguel Oliguer Pons, Pedro Rabasa, Daniel Creus, José Giral, Marcelino Segalés, Ferran Mataró, Francisco Ros, Andrés Erra, Juan Coll, Pedro Prat, Domingo Ramos, Juan Duñó, Francisco Valldeoriola, José Serra, Martín Mas, Pedro Pujades o Jaime Gómez. Aquest sistema de vigilància que anava des de l'alcalde, passant pels regidors i comissions, fins als delegats de barri establia un gran control a la població i facilitava la identificació i repressió de qualsevol acte contrari al nou règim.

Amb el nou Ajuntament de 1939, es van crear diversos càrrecs per tal de consolidar el nou Règim. És el cas del càrrec d'interventor municipal. Rabasa va nomenar com a tal a Esteban Garreta Pous i en descriu així les funcions: "se le otorgan poderes de excepción que serán autorizados en cada caso para que en nombre de este Ayuntamiento pueda gestionar y autorizar con su firma, documentos que atañen a esta Corporación"². Es va nomenar també, per exemple, Vicente Solá Pujol com a gestor instructor per a la revisió i depuració del personal polític. Un altre dels càrrecs que es van crear és el de secretari col·legiat d'Administració Local de Catalunya. Aquest lloc el va ocupar, entre d'altres, Rafael Esteve Mulet. La seva funció era administrar tots els tràmits reglamentaris que les obligacions municipals imposaven. Tenia un sou fix anual de 9.000 pessetes, el mateix que rebia l'interventor municipal.

Tal com hem anat observant durant la recerca, els càrrecs de poder eren ocupats per gent amb un passat polític *net*, entenent *net* des del punt de vista dels nous governants: per afinitat amb el Règim, participació en el bàndol nacional a la Guerra Civil i, sobretot, cap mena d'implicació política durant l'època de la República. Aquest criteri el veiem clarament expressat a: "Se acuerda comunicar a Falange Española Tradicionalista y de las JONS de la localidad designe nombres de personas de plena confianza para regir las direcciones de los Sindicatos locales del nuevo Estado Nacional-Sindicalista, que habrán de ofrecerse a la Oficina de Delegación de Barcelona"³.

Més endavant, comencem a trobar les primeres dimissions de càrrecs de l'Ajuntament, sempre al·legades per motius de pretensió d'ascens dins de la xarxa política franquista. És el cas d'Arcadi Viñas, que dimiteix com a membre de la Comissió d'Informes políticossocials de l'Ajuntament pel fet d'haver estat nomenat *Jefe de las milicias de FET y de las JONS* local. Des de l'Ajuntament, però, se li demana que romangui en el seu càrrec fins que no li trobin un substitut i que, mentrestant, segueixi atenent les seves funcions. Un cas similar és el de Dionisio Escanilla: "Comunicándonos que habiendo sido nombrado

2. AHMMV Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 28.01.1939, p. 38-39.

3. Ple de 1937-1939, Op. cit. Acta de 03.03.1939, p. 45-50 (*Trabajo*).

por la CNS Delegación Provincial de Barcelona con carácter interino, Delegado local de la CNS le es imposible continuar con el cargo que desempeñaba a la Comisión de Informes, por lo que presenta su dimisión a dicho cargo”⁴.

A les actes de 1939 observem l’absència de l’alcalde Rabasa en períodes de temps significatius durant els quals fou substituït provisionalment per Agustí Torrents. Dins del propi Ajuntament es va crear un malestar ocasionat per aquesta mena de *duplicitat* d’alcalde que es donà. A l’acta del 6 de desembre de 1940, per exemple, el regidor Ventura va demanar a l’alcalde Rabasa que tornés a l’Ajuntament o que legalitzés la situació de l’alcalde en funcions Agustí Torrents. A aquesta petició, l’alcalde Rabasa va respondre tornant a exercir com a tal el 17 de desembre per solucionar temes pendents com el de la reconstrucció de l’església o del torrent Caganell. Dos mesos després, però, Agustí Torrents tornava a assumir el poder després que Rabasa demanés de marxar al·legant novament problemes de salut.

Amb la presa de poder del nou alcalde Pedro Careta Sans, també es fa una redistribució dels altres càrrecs de l’Ajuntament. Es nomena dipositari municipal el que seria alcalde més endavant, Ramon Negre Pou i es creen diverses comissions per tal d’organitzar millor l’Ajuntament. És el cas de la Comissió d’Hisenda, presidida per Jaime Fonolleda; la Comissió de Governació, per Juan Colom; la Comissió d’Obres, encapçalada per Juan Butjosa; la Comissió de Cultura, per Ramon Negre Pou; o la Comissió d’Abastiments, per Manuel Castelló.

A l’acta del 5 de febrer de 1943 es deixa constància del canvi quant a l’organització de les comissions per tal d’adoptar la nova estructuració del consistori. La Comissió d’Hisenda va passar a ser encapçalada per Jaime Fonolleda Millet, ajudat per Ramón Negre i José Giralt. El delegat de l’escorxador municipal va ser Manuel Castelló i el delegat d’assistència social, Daniel Creus Subirá. La Comissió de Governació va estar formada pel president Manuel Castelló, seguit de Jaime Ribas i José Estrada. La Comissió d’obres públiques va estar presidida per Juan Butjosa amb la col·laboració de Daniel Creus i, finalment, la Comissió de Cultura va estar encapçalada per Ramón Negre Pou junt amb José Giralt.

Amb l’entrada dels nacionals a l’Ajuntament, es van prendre una sèrie de mesures per tal de garantir la unió entre la línia política de Franco i les diverses ramificacions del poder. El febrer de 1939, poc després de la presa de Mollet, els regidors de la Comissió d’Hisenda i Economia (Miguel Busquets i Vicente Solá) van proposar que: “se establezca un impuesto municipal consistente en la obligación de reintegrar todos los documentos que se expidan al público en las oficinas municipales con un sello de *Ayuda a los Hospitales Pro-Combatientes*

4. AHMMV. Llibre d’entrades de març 1939 – juny 1939, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 26.04.1939, n° d’ordre 287

cuyo precio será de 0.50 ptas.⁵⁵ Amb aquest fet, s'imposava la col·laboració de la població amb la causa del Nou Règim, ja que no es proporcionava cap altra opció. Com a resultat d'aquesta campanya, només un mes i escaig després, trobem que es van destinar a *Frentes y Hospitales* un total de 5.000 pessetes provinents de 10.000 talons de 0.50 pessetes, els anteriorment citats segells d'ajuda als hospitals *Pro-Combatientes*.

A l'acta del 29 de març de 1939, es va organitzar la festa de celebració del final de la Guerra i la victòria dels nacionals. Aquesta festa va estar organitzada per l'Ajuntament, les FET-JONS i el clergat parroquial. Aquest tipus de festes commemoratives van esdevenir habituals en el nou Règim i van ser una eina més per inculcar la idea d'unitat espanyola. A mesura que anaven transcorrent els dies, s'anaven fent accions a favor de les FET-JONS i de la Guàrdia Civil espanyola, i qui en patia les conseqüències econòmiques negatives era el poble per tal d'afavorir la imatge del Nou Règim i l'esperit patriòtic espanyol amb símbols com les banderes nacionals. I per això es cridà tots els pobles del voltant de Mollet per assistir a l'acte i fins i tot per rebre ajudes econòmiques a l'hora de reconstruir també la *casa-cuartel* de la Guàrdia Civil al poble:

“Se acepta el ruego de la Comisión de Gobernación para que se comunica a los diferentes Municipios de la rodalia comarcal, y que corresponden al Puesto de la Comandancia de la G.C. para que ayuden al esfuerzo económico realizado por el ayuntamiento para la rehabilitación de la casa-cuartel. Asimismo hacerles constar aporten su ayuda económica a la adquisición de una bandera nacional”.⁶

Troblem com a curiositat, en una entrada del registre de 1939, la següent queixa del Governador Civil de la província: “se extraña no aparezca en la portada del programa el Escudo de España”⁷. Un altre exemple del punt fins al qual arribava aquesta voluntat d'unitat i patriotisme el trobem en un comunicat de part del *Jefe de la FET y de las JONS*: “Comunicándonos que al objeto de hacer acto de presencia a la triunfal llegada que el próximo día 14 efectuarán en Barcelona nuestro Ministro la Gobernación, todos los camaradas afiliados en esta FET y de las JONS vienen obligados a participar en ella en corporación”⁸.

5. A.H.M.M.V. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 02.02.1939, p. 39-40.
6. AHMMV Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1939-1940. Sig. 5885. Acta de 29.07.1939, p. 12-15.
7. AHMMV. Llibre d'entrades de juny 1939 – gener 1940, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 19.08.1939, n° d'ordre 1182.
8. AHMMV. Llibre d'entrades de març 1939 – juny 1939, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 12.06.1939, n° d'ordre 591.

El mes d'agost es pot comprovar com s'insisteix en la guarnició de banderes als carrers i les invitacions d'alts càrrecs, en aquest cas per a la celebració del 12 d'octubre, la verge del Pilar, dia d'orgull nacional espanyol, dia de la Hispanitat:

“Visto el escrito de 23 del corriente del Puesto de la Guardia Civil de esta población se acuerda hacer entrega de la Bandera Nacional, destinada al Cuartel local el día 12 de octubre Patrono del Benemerito cuerpo de la Guardia Civil Virgen del Pilar, haciendo extensivas las invitaciones correspondientes a las Autoridades Superiores del Instituto”.⁹

I com encara un mes abans segueixen els preparatius per a la data tan assenyalada com ho era pels edictes al règim:

“Se acuerda que con motivo de la conmemoración de la Fiesta de la Raza, y Patrona de España Nuestra Señora del Pilar, la fiesta se celebre además de la entrega de la Bandera de la casa Cuartel de la Guardia Civil en conjunto con la FET y de las JONS para festejar a la santísima Patona del Benemerito cuerpo de la Guardia Civil”.¹⁰

Mostra de l'obligatorietat d'aquestes celebracions commemoratives que s'anirien repetint posteriorment, la trobem en una entrada de l'11 d'abril de 1939 a l'Ajuntament en la qual el *Jefe de la FET y de las JONS* es dirigeix a la Comissió d'Hisenda de Mollet: “Pidiéndonos nota del gasto efectuado en la fiesta de la toma de Madrid y celebración del final de la guerra”¹¹. El mateix dia i des del mateix *Jefe* de FET-JONS, trobem una altra entrada: “Pidiendo al Ayuntamiento, que por medio de su pleno acuerden aportar lo que buenamente puedan para equipar a sus milicias”¹². És un clar exemple de la centralització que començava a imposar-se.

L'octubre de 1939 es va posar en marxa el procés de centralització de tots els segells i símbols representatius de l'organització local, com les plaques a l'entrada de l'edifici de l'Ajuntament, en els quals tot havia de constar en llengua espanyola o l'escut Nacional típic del règim franquista:

“Se acuerda el cambio de sello municipal por otro que vaya representado el Escudo Nacional en la parte superior y el local en menor tamaño todo en uno mismo como está ordenado por el Gobierno Civil de la provincia”.¹³

9. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1939-1940. Sig. 5885. Acta de 18.08.1939, p. 17.
10. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1939-1940. Sig. 5885. Acta de 29.09.1939, p. 27.
11. AHMMV. Llibre d'entrades de març 1939 – juny 1939, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 11.04.1939, n° d'ordre 221.
12. AHMMV. Llibre d'entrades de març 1939 – juny 1939, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 11.04.1939, n° d'ordre 220.
13. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1939-1940. Sig. 5885. Acta de 29.09.1939, p. 30.

Fotografia presa després de la destrucció de l'església.
L'ABANS, recull gràfic de Mollet del Vallès.

L'octubre de 1939 va estar dedicat a les celebracions de festes locals i nacionals, una d'elles, com ja hem esmentat, va ser la del dia de la Hispanitat, però una altra que també fou rellevant va ser la que s'aprovà al ple del 28 d'octubre. Mollet, després de patir molts problemes durant el govern local de la II República, a l'època franquista l'Ajuntament s'aferrà a les tradicions catòliques i eclesiàstiques, sobretot de cara als escolars que utilitzaren la religió cap a ells com a eina de control. En aquell ple es va debatre sobre la festivitat religiosa que se celebrà en commemoració als caiguts per tal de fomentar *el espíritu* als estudiants de les escoles:

“Se acuerda a proposición de la Presidencia asistir en el proximo domingo en corporación a la fiesta religiosa de recuerdo a los caídos y asimismo que los Señores Quim i Solà de la comisión de cultura, concurren al acto de patriotismo al recuerdo de la Gloriosa gesta que los caídos realizaron, para realzar el espíritu de los niños escolares”.¹⁴

S'acordà a finals d'any una proposta de l'Ajuntament franquista de Mollet, presidit per Simeó Rabasa, la formació de l'*Espíritu Nacional* de tots els ciutadans, incitant-los a afiliar-se a les FET-JONS. També que a aquesta mateixa

14. A.H.M.M.V. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1939-1940. Sig. 5885. Acta de 28.10.1939, p. 35.

organització se li concedís, a instància del president de l'entitat local i aprovada al ple per tots els regidors, una subvenció de 75 pessetes mensuals per incrementar el *soporte local* en benefici de *la raza por la patria*.

A principis de l'any 1940 es van començar a confeccionar les llistes d'allistament a l'exèrcit dels nascuts entre 1920 i 1925. Era de caràcter obligatori excepte si l'allistat fos declarat *inútil* per motius físics o psíquics. Entre els noms especificats en l'acta del 2 de gener de 1940, trobem alguns noms coneguts com: Enrique Negre Pou (1916) i germà del que serà alcalde Ramon Negre Pou; el futur alcalde Jacinto Maurell Saló (1916), el també futur alcalde Ramon Careta Pou (1917) o Joan Solé Tura al qual en l'acta del 24 del mateix mes se li concedeix una pròrroga.

El 20 de març de 1940 es va preparar la celebració del 1r aniversari de la victòria nacional. En l'acta corresponent a aquest dia es va nomenar Agustí Torrents i el funcionari Falguera per tal que representessin, seguint ordres de FET-JONS, la Comissió de festes encarregada de fer els preparatius. L'Ajuntament va subvencionar aquest acte amb 300 pessetes. Quant a despeses destinades a la commemoració de qualsevol gesta nacional, el consistori no va mostrar gaire resistència. En una acta del 20 de setembre de 1940, s'especifica que el cap local de FET *y de las JONS* va comunicar que s'havia de construir un monument per recordar tots els *màrtirs de la Pàtria*. Es va designar una Comissió especial formada per dos representants de l'Ajuntament, Mora i Estrada, i dos més pertanyents a FET els quals es van encarregar de triar el projecte del monument a aixecar així com la manera de subvencionar-lo.

En una acta del 17 de gener de 1941 trobem que, amb motiu del 2n aniversari de l'*Aliberación de Mollet* per part dels nacionals, es declara el dia 27 de gener festiu. És una mostra més de la voluntat de centralització franquista. Encara un any després, per la commemoració del mateix fet el 1943, el capellà demana una subvenció econòmica: "A comunicado del Reverendo sr. Cura Regente de la Parroquia de esta villa, solicitando ayuda económica para la fiesta de la bendición de las nuevas cuatro campanas que tuvo lugar el día de ayer, y a lo cual asistió el Ayuntamiento en Corporación, el Consistorio acuerda conceder la subvención de doscientas cincuenta pesetas que se harán efectivas del capítulo correspondiente del Presupuesto de gastos"¹⁵.

En la mateixa línia de commemoracions de fites i personatges de l'època franquista, trobem: "El propio Sr. Concejal [Giralt] pregunta qué se tiene proyectado con motivo de la Fiesta del Caudillo; contestándole la Presidencia que se engalarnarán los edificios públicos y se publicará un Bando ordenando al vecindario se engalane la población"¹⁶.

15. A.H.M.M.V. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1940-1943. Sig. 5886. Acta de 02.01.1942, p. 126.

16. A.H.M.M.V. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1940-1943. Sig. 5886. Acta de 10.07.1942, p. 169.

Entre els anys 1943 i 1944, durant els mesos d'estiu es tractà força la festivitat del 18 de juliol com a commemoració de la victòria nacional espanyola i aquests anys en especial, s'aprofundí en les ajudes econòmiques als *ex-Combatientes* de guerra. Tot i així, la condició que se'ls posava era l'assistència a tots els actes que feia l'Ajuntament i a les concentracions comarcals per així poder rebre la quantitat de 50 pessetes a canvi:

“A comunicado del delegado local de ExCombatientes, trasladando lo resuelto por la Delegación comarcal, de recabar del Ayuntamiento la cantidad de 50 pesetas ex-combatientes que concurra a la concentración comarcal y al banquete con motivo de la conmemoración del 18 de Julio, e interesando que se asigne una cantidad/prudencial a tal fin, que el ayuntamiento acuerda conceder la cantidad indicada de 50 pesetas.”¹⁷

D'altres accions que va dur a terme el nou Consistori van ser els retornaments de les propietats als seus *antics propietaris*¹⁸. Aquests retornaments eren duts a terme per la Comissió de Recuperació, la qual, entre d'altres, va prendre (*recuperar*) la casa del que va ser alcalde republicà Josep Fortuny. Durant el mes de febrer, es van tornar a repartir les cartilles de racionament, que perdurarien fins l'any 1952. Aquest any, però, només es va retirar el racionament dels aliments, de manera que va seguir funcionant quant a combustibles i primeres matèries. També, l'Ajuntament, per tal de garantir el control de la població va crear els *delegats de barri*, que eren els encarregats d'informar l'Alcaldia de qualsevol persona que fos sol·licitada i es trobés sota el *domini* del seu barri.

Una de les mesures de control més conegudes que es van fer va ser l'elaboració dels *informes polítics*. Aquests van esdevenir necessaris per fer qualsevol tipus d'acció legal o per treballar entre d'altres. A Mollet, en només un mes (de març a abril de 1939), l'Alcaldia va enviar cinquanta-quatre informes sociopolítics a la Guàrdia Civil, dels quals un 50% van ser acusats de ser *d'esquerres*, un 33% van ser catalogats com a adeptes al *Glorioso Movimiento Nacional* i el 17% restant, com a apolítics.

A Mollet i com a conseqüència dels informes polítics, es van dictar vuit sentències de mort de les quals se'n van acabar complint cinc. Entre els executats trobem Aguirre, carter de Mollet; Fortuny, alcalde de Mollet durant la Guerra Civil; Ventura, pagès; i Maynou, blanquer. Els procediments no es van allargar més de quatre mesos en cap dels casos. El cas que ha semblat tenir més rellevància amb el pas dels anys és el sonat afusellament del qui fou alcalde de Mollet Josep Fortuny.

17. A.H.M.M.V. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1943-1946. Sig. 5886. Acta de 6.07.1943, p. 27.

18. Entenem *antics propietaris* com aquells als quals l'Ajuntament republicà va treure les possessions.

Fortuny, com a alcalde i responsable primer de la població durant el període del seu mandat, va ser culpable de tots els esdeveniments ocorreguts durant la Guerra Civil. Se'l va acusar d'haver assassinat opositors de la República, de militar en un partit d'esquerres (en el seu cas ERC), de ser voluntari de l'exèrcit popular (es va incorporar a l'exèrcit de l'Aire tot i que no va arribar a anar al front), d'exercir càrrecs públics durant la República (va ser alcalde), de formar part del Comitè o seguir les seves ordres, de participar en els fets d'octubre de 1934 i de ser partícip de les incautacions. Tots aquests càrrecs eren totalment condemnats per la *Ley de Responsabilidades políticas* del 9 de febrer de 1939.¹⁹

Les decisions més importants que va prendre l'Ajuntament quant a control van ser les anomenades depuracions. En aquesta línia, trobem una cita que ordenava "que se abra expediente de la actuación para su depuración de cada uno de los funcionarios de este Ayuntamiento subalternos y administrativos desde la fecha 18 de Julio de 1936 al día 27 de Enero de 1939"²⁰. Es va demanar la depuració a partir de la data de l'alçament militar, ja que consideraven que fou aleshores quan l'Ajuntament començà a actuar de forma manifestament contrària al GMN. En una acta del 3 de març, s'informava que "a partir del próximo domingo día 5 quedan cesantes todos los funcionarios administrativos y subalternos, los que fueron de plantilla, los interinos eventuales, transitorios que vienen cobrando del Herario Municipal, tanto sea su ingreso anterior o posterior al 19 de Julio del 1936. Que se hará concurso para cubrir las vacantes producidas entre personas de ambos sexos comprendidas en la edad de 17 a 45 años, y que reúnan las condiciones imprescindibles de adicto a la Causa Nacional, acreditadas que no han pertenecido a partidos del llamamiento Frente Popular, acreditar aptitudes para el cargo que deseen concursar, contestar el interrogatorio que les señala en el expediente en tramitación, que pasen por el informe de la Comisión nombrada a estos efectos, que las solicitudes sean presentadas por escrito por todo el día 6 del corriente hasta las 12 horas, y que sea fijado el día de examen el día 9 del corriente fijando programa por una Junta de clasificación"²¹. En aquest comunicat es percep la clara intenció per part del poder local d'assegurar que, des de l'educació fins als càrrecs de l'Ajuntament, caiguessin en mans de gent favorable o, si més no, no contrària a la seva ideologia. Aquesta depuració i investigació política i social, no es va aturar només en els *sospitosos*, sinó que també hem trobat algun cas curiós

19. Segons consta a: SUÁREZ, M. Àngels. *La Segona República i la Guerra Civil*, Volum 4. Col·lecció Vicenç Plantada. Any 2000, Mollet del Vallès.

20. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 15.02.1939, p. 41.

21. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 03.03.1939, p. 45-50.

com per exemple, el del mateix alcalde Simeó Rabasa: “Intervienen el Jefe Local de FET y de las JONS sr. Segura y pide con la venia del Presidente D. Juan Freire Comandante Militar de la Plaza, que se retire por unos momentos el sr. Alcalde para interpelar algunas cuestiones que se cree de necesidad. Accedido a la Presidencia, ruega del sr. Alcalde, tenga la bondad de realizarlo Seguidamente se levanta el sr. Rabasa y se retira del Salón de Sesiones”²². El senyor Segura, un cop es va retirar l'alcalde, va preguntar als assistents la seva opinió sobre Rabasa. Tots els van defensar com a persona i van assegurar que era completament antimarxista i adepte al GMN. Van comentar al senyor Segura que els comentaris que li haguessin pogut arribar sobre l'alcalde Rabasa eren únicament fruit de l'ambició d'alguns per ocupar el seu càrrec. El senyor Viñas, per exemple, va dir: “Sirviendo al Alcalde, se sirve a España y al Caudillo que es el ofrecimiento más premiado que se puede conceder a su personalidad”²³. El rector, també present, va assegurar que l'alcalde Rabasa tenia tot el suport popular. Segurament, aquest fet responia a alguna ordre del *Jefe de FET y de las JONS* com la que trobem en el registre d'entrades: “Pidiéndonos informes de cada uno de los Consejeros, Alcaldes y Secretario. El número tanto por ciento de rojos de la localidad y fábricas y obreros sin trabajo y motivos porqué están sin trabajo”²⁴.

La gent, per tal d'evitar ser depurats o condemnats o per aconseguir rebaixes i absolucions en les seves condemnes, demanaven els avals. En el llibre de registre d'entrades trobem constants peticions de *certificados de bona conducta* i d'adhesió al GMN. Són avals que tenen diferents finalitats, de les més comunes: per treballar (de mestre o qualsevol mena de funcionari), per recuperar antics càrrecs, per presoners de guerra, per realitzar mudances o fer-se jubilat pensionista, entre d'altres. En la línia dels avals per recuperar antic càrrecs, trobem la següent entrada, de Joaquín Henrich: “Solicitando del Sr. Alcalde-Presidente de esta villa sea repuesto en el cargo de Secretario que había desempeñado desde el 1º de Marzo de 1936, y presentando además las garantías y testimonios que se citan, para el esclarecimiento de su conducta antes y después del Glorioso Movimiento Nacional, en el sentido religioso y en el sentido político”²⁵. Una altra de les peticions més habituals en aquest registre d'entrades de 1939, a part dels informes de bona conducta, són les recuperacions dels mobles que van ser expropiats amb les incautacions.

22. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 13.05.1939, p. 83.

23. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 13.05.1939, p. 85.

24. AHMMV. Llibre d'entrades de març 1939 – juny 1939, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 17.06.1939, n° d'ordre 927.

25. AHMMV. Llibre d'entrades de 1936 – març 1939, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718. Entrada de 02.03.1939, n° d'ordre 37.

Quinta del 1941, coneguda com a "Quinta del biberó", ja que tenien 17 anys.
L'ABANS.

La repressió i l'eliminació de qualsevol manifestació de la cultura catalana va ser una de les altres principals preocupacions del nou Règim. En una acta del 3 de març de 1939, poc més d'un mes després de la presa de Mollet per part dels nacionals, trobem la reclamació de la desaparició *urgent* dels noms amb significació roja en els noms dels carrers, així com que "el idioma Oficial Nacional de los letreros, propagandas, reclamos, etc."²⁶ sigui el castellà. És per això que no tornem a trobar referència al canvi dels noms de carrer fins l'acta del 26 de maig de 1939, en la qual es comunica definitivament que: "visto el escrito de la Comandancia Militar de Granollers, se acuerda sea ordenado por pregón la obligación inmediata del cambio de letreros y propaganda al idioma oficial español, con la imposición de multas correspondientes por haber sido ya anunciado en público, la mentada obligación"²⁷.

L'Església, durant la República, havia estat durament castigada i en això van trobar els ideòlegs del nou Règim un punt a favor. Franco va aprofitar aquesta rivalitat entre l'Església i els republicans, així com l'aparent religiositat de dretes, per tal de guanyar un aliat més. "A un oficio del Reverendo Cura

26. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 03.03.1939, p. 45-50.

27. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885. Acta de 26.05.1939, p. 89.

Regente de la Parroquia de esta villa, invitando a la solemne procesión que se celebrará el jueves próximo, Festividad del Corpus Christi, el Ayuntamiento acuerda asistir en Corporación a dicha manifestación de fe"²⁸.

Una de les primeres preocupacions durant el mandat de Rabasa va ser reconstruir l'església, així com fer el cobriment del torrent Caganell, que passava per l'actual Rambla de Mollet. Per tal de subvencionar les obres, l'alcalde va proposar un termini de dos anys perquè els consellers i tot aquell qui volgués col·laborés econòmicament dins de les seves possibilitats en la reconstrucció de l'església i el cobriment de torrent Caganell. Tot i que pugui semblar de caire voluntari, en les fonts orals hem trobat més d'un afectat que assegura que tots els veïns de Mollet van haver de pagar, d'una manera o d'una altra, aquestes obres; així com molta gent que va haver de col·laborar, ja fos econòmicament o amb vehicles o materials, en la reconstrucció de l'església.

Un fet curiós que podem trobar al llibre d'actes és la data d'inauguració d'aquestes dues obres del mandat de Rabasa, la qual coincideix, ja sigui per coincidència o amb algun tipus d'intenció darrera, amb els 10 anys de la proclamació de la II República.

Com a conclusió, doncs, trobem que a Mollet, igual que a la resta del territori català, els instruments de control per part dels ajuntaments a la postguerra varen ser utilitzats per eliminar l'obra del govern republicà, per exercir repressió i control sobre els ciutadans i els seus recursos i per imposar la ideologia dels vencedors de la guerra civil.

28. AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1940-1943. Sig. 5886. Acta de 06.06.1941, p. 108.

Fonts d'informació

Recursos d'Arxiu

- AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937. Sig. 5885.
- AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1937-1939. Sig. 5885.
- AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1939-1940. Sig. 5885.
- AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1940-1943. Sig. 5886.
- AHMMV. Llibre d'actes de l'Ajuntament, ple de 1943-1946. Sig. 5886.
- AHMMV. Llibre d'entrades de juny 1936 – gener 1940, caixa de 1936 – 1941. Sig. 2718.
- AHMMV. Llibre de sortides de març 1939 – juliol 1939, caixa 1934 – 1941. Sig. 2779.
- AHMMV. Llibre de sortides de juliol 1939 – gener 1940, caixa 1934 – 1941. Sig. 2779.

Recursos bibliogràfics

- BOTER de Palau, Ramon. *L'Abans, recull gràfic de Mollet del Vallès*. Editorial Efadós. Any 2002, Molins de Rei.
- CEM (CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS), Notes. *La gestió del territori del passadís prelitoral de Catalunya*, Volum 16. Fiveller. Any 2001, Mollet del Vallès:
- BERNAL, Dolors; CORBALÁN, Joan; LARDÍN, Antoni. *Els alcaldes de Mollet del Vallès: del 1939 fins el 2001*.
- CEM, Notes. Volum 5. Fiveller. Any 1991, Mollet del Vallès:
- BOSCH, Anna. *L'alcalde Fortuny*.
- GONZÁLEZ Gil, Pilar. *Treball inèdit del personal polític*. Any 1986, Mollet del Vallès.
- MARÍN, Martí. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Pagès editors. Any 2000, Lleida.
- SUÁREZ, Ma Àngels. *La Segona República i la Guerra Civil*, Volum 4. Col·lecció Vicenç Planteda. Any 2000, Mollet del Vallès.
- VALLS TABERNER, Fernando. "La Falsa Ruta". Any 1939, Barcelona. Publicat a LA VANGUARDIA, 15.02.1939.

Recursos fotogràfics

- BOTER de Palau, Ramon. *L'Abans, recull gràfic de Mollet del Vallès*. Editorial Efadós. Any 2002, Molins de Rei.

Recursos web

http://www.museugranollers.org/alcaldes/poblacions.php?id_poblacio=30

Monogràfic

Llibertat i seguretat a Mollet i Catalunya:
els reptes del nou mil·lenni

Presentació

Llibertat i seguretat a Mollet i Catalunya: els reptes del nou mil·lenni

La vocació del Centre d'Estudis Molletans de donar a conèixer la realitat molletana i del Baix Vallès en les múltiples variants del coneixement, ens va portar,enguany, a pensar en un tema de debat per a les Jornades de Tardor que sortia una mica dels plantejaments habituals d'aquesta trobada anual. No vam parlar de realitats tangibles o episodis històrics coneguts, sinó més aviat de conceptes, i conceptes tan bàsics com democràcia, llibertat, seguretat o drets públics.

Vam enfocar les jornades prenent com a base que en el nostre terme municipal hi ha ubicat l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya (ISPC), fins ara conegut com l'Escola de Policia de Catalunya. Ens va semblar que era un bon moment d'acostar aquesta institució al públic, perquè és important conèixer com es forma la policia de Catalunya que ens ha de garantir, als ciutadans, els nostres drets i les nostres llibertats en el marc democràtic de què ens hem dotat. I aquí també vam voler parlar de la Policia Municipal, perquè també n'és una part més, però una part també important com a garant d'aquests drets col·lectius.

Una altra novetat va ser que aquestes jornades vam organitzar-les conjuntament amb un altre servei municipal, el Centre d'Estudis per la Democràcia. L'element estructural del Centre d'Estudis per la Democràcia és el debat i els estudis al voltant de la democràcia, tal com pertoca a un servei que té per missió difondre el llegat polític i acadèmic de Jordi Solé Tura. I ho vam posar en joc amb l'element vertebrador del Centre d'Estudis Molletans, el coneixement de la nostra realitat, per contribuir a conèixer millor una institució que té molt a veure amb la democràcia i amb nosaltres, l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya.

Aquestes jornades van tenir lloc els dies 24 i 25 d'octubre de 2008. El dia 24 vam iniciar-les amb una visita a les instal·lacions de l'ISPC. Després va venir la conferència inaugural del Dr. Marc Carrillo, catedràtic de Dret Constitucional de la Universitat Pompeu Fabra, amb el títol "Llibertat i seguretat: conceptes antagònics?". A l'endemà, dissabte, les conferències van ser: "Els cossos de seguretat a Mollet del Vallès" a càrrec del Sr. Oriol Fort i Marrugat, exregidor de la Policia Municipal; "Polítiques públiques, seguretat i convivència a les ciutats del segle XXI," a càrrec del Sr. Carlos González Zorrilla, director de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya, i finalment, la Dra. Mercedes García Aran, catedràtica de Dret Penal de la Universitat Autònoma de Barcelona, va pronunciar la conferència "Llibertat i seguretat a la política penal actual".

L'experiència va ser molt positiva i el nivell de satisfacció de les persones participants en les jornades, tant en la visita a les instal·lacions de l'ISPC com en les conferències, va ser molt alt. Esperem que les conferències que oferim aquí transcrites puguin expressar fidelment la qualitat de les intervencions.

M. Rosa Boada

Coordinadora de les Jornades

Llibertat i seguretat, conceptes antagònics?

Marc Carrillo Lopez

*Catedràtic de Dret Constitucional i membre del Consell Assessor del
Centre d'Estudis per la Democràcia*

Bona tarda a tothom. Abans de tot voldria agrair la deferència que ha tingut el Centre d'Estudis Molletans i el Centre d'Estudis per a la Democràcia de convidar-me a expressar-me davant de vostès. Que no és la primera vegada, perquè de fet ja començo a ser quasi bé habitual a Mollet en temes diversos, la qual cosa, per raons molt diverses, em plau molt.

El Centre ha organitzat aquest seguit de conferències per donar a conèixer un dels temes centrals en la vida democràtica, com és la garantia de les llibertats i en quina mesura la llibertat de la persona pot entrar, a vegades, en conflicte amb la seguretat. I també, les mesures que per garantir la seguretat es poden prendre.

Sense més preàmbuls, cal sostenir que en un estat democràtic, en els nivells més diversos, el binomi entre la llibertat de la persona i la seguretat que requereix la persona per exercir els seus drets i llibertats és un binomi que s'ha de resoldre sempre amb cultura i amb lògica democràtica, la qual cosa significa que en cas de conflicte —i és un conflicte que pot donar-se sovint—, l'Estat, en cas de dubte —per bé que ha d'assegurar la llibertat de la persona i també la seva seguretat— sempre ha de resoldre el conflicte en favor de la llibertat de la persona. Aquesta és una de les senyes d'identitat d'un estat democràtic.

Anem a veure amb alguns casos concrets que formen part de la nostra vida quotidiana com a ciutadans de Mollet, de Barcelona, de Catalunya, d'Espanya i del món. I primer de tot, cal remarcar que en un estat democràtic, la violència no té cap mena de sentit i és moralment inadmissible. Si la violència és exercida amb finalitats

d'ordre polític, és obvi que l'Estat, que ostenta això que se'n diu el monopoli legal d'exercir la violència, és a dir, qui té la potestat d'obligar a fer o d'impedir determinades conductes (perquè som els ciutadans els que hem manat a l'Estat que asseguri les nostres llibertats i la nostra seguretat), és la instància competent que ha d'intervenir, si cal amb contundència, per preservar sobretot la llibertat de la persona i la seva seguretat davant d'activitats o accions de caràcter violent. Per tant, aquesta és una premissa indeclinable que s'ha de tenir molt en compte en la mesura en què llibertat i seguretat no poden ser, en lògica democràtica, conceptes antagònics. L'antagonisme es produeix quan algú practica la violència o quan algú defensa fórmules de govern autoritari o dictatorials. Per tant, sempre, la garantia de la seguretat s'ha de fer en la preservació i no en sacrifici de la llibertat.

Allò que acabo de dir podria semblar potser un pèl retòric, però miraré de salvar aquesta reticència amb exemples que aviat posaré. No oblidin que el que estic dient no s'ha inventat ara, sinó que forma part de les bases fonamentals de l'Estat liberal democràtic. Per això val la pena recordar algunes d'aquestes bases. Per exemple, la Constitució francesa actual incorpora la Declaració revolucionària de drets de l'home i del ciutadà que fou proclamada el 1789, ja fa més de dos-cents anys, i que encara avui és vigent. Aquesta cèlebre Declaració estableix en el seu article 16, que un país en el qual la divisió de poders no està assegurada i en el qual els drets i les llibertats no estan garantits, aquest país no disposa de Constitució. Per tant, Constitució, *a sensu contrari*, és aquella norma que assegura unes regles de joc basades en dos criteris: un, la garantia dels drets i les llibertats, perquè el ciutadà és un ciutadà i no és un súbdit davant de l'Estat; i dos, que l'Estat està articulat a través de la idea bàsica de la divisió de poders i que, en conseqüència, el poder no pot quedar concentrat en una sola institució: això seria sinònim de dictadura. Doncs bé, aquesta és la base essencial d'això que avui entenem per Estat de dret. Vostès senten molt sovint a la premsa, als mitjans d'informació, a la televisió, que parlen de l'Estat de dret i en els darrers temps es parla que "l'Estat de dret està en perill, que els trets bàsics de l'Estat de dret no són respectats..." etcètera, etcètera. De fet, la noció d'Estat de dret forma part ja del llenguatge comú a la vida social a les societats democràtiques.

Val la pena, però, pensar una mica quin és el significat d'Estat de dret. I, en essència, significa quatre coses. La primera, que la llei és l'expressió de la voluntat popular democràticament expressada a tra-

Conferència inaugural de les Jornades de Tardor el 24 d'octubre de 2008 al Centre Cultural La Marineta. Marc Carrillo, Antonio Felices, Jordi Bertran.

vés del Parlament. Per tant, la llei no és la voluntat d'un, sinó que és voluntat de la majoria amb respecte als drets de la minoria. En segon lloc, l'Estat s'organitza a través del principi de la divisió de poders: la llei és aprovada per un Parlament, és aplicada per un govern, i si és vulnerada, els jutges han de fer-la complir. En tercer lloc, l'Estat de dret és aquell que es fonamenta en el principi de legalitat, que significa que la llei vincula i obliga tothom. Obliga els poders públics, obliga el govern, obliga els ciutadans i forma part de la cultura democràtica que la llei, fins que no sigui derogada per una altra llei nova, obliga tothom. El respecte a les normes, siguin quines siguin aquestes, és una de les senyes d'identitat de l'Estat democràtic. És un element de seguretat, de seguretat democràtica, no de seguretat autoritària. I, finalment, aquests tres elements, òbviament serien paper mullat si no n'hi hagués un quart: el ciutadà és titular d'una sèrie de drets i llibertats que ha de poder invocar davant dels poders públics i, especialment, davant els tribunals.

Aquest és l'esquema essencial de l'Estat democràtic de dret, per entendre el binomi llibertat-seguretat i per entendre en quina mesu-

ra, si hi ha conflicte, el conflicte en lògica democràtica ha de ser resolt. En aquest sentit, l'Estat disposa d'instruments per a la seva autodefensa. L'Estat, a través de la Constitució, estableix mecanismes que, d'una banda, assegurin les llibertats de les persones però, al mateix temps, en cas de conflicte, l'Estat pot prendre mesures de caràcter excepcional que les poden limitar. Totes les constitucions preveuen la regulació del dret d'excepció, és a dir, de mesures d'aplicació general per a tots els ciutadans o individual a persones concretes, en supòsits de crisi política, en els quals s'impedeix l'exercici de les llibertats públiques. En aquestes circumstàncies, l'Estat pot intervenir per protegir aquestes llibertats suspent temporalment el seu ple exercici, a través de controls previs. Però, sempre —i aquesta és la gran diferència amb un Estat autoritari, amb una dictadura—, amb el control polític del Govern a través del Parlament i, així mateix, mantenint intacta la responsabilitat del Govern i els seus agents davant del poder judicial. Per tant, en situacions d'excepció el Govern i les forces de seguretat al seu servei, no poden actuar arbitràriament, al marge de la llei.

Parlar de llibertat a Espanya es referir-se a una realitat encara històricament recent. Com vostès saben, els ciutadans d'aquest Estat gaudim un règim democràtic des de fa trenta anys, trenta anys de Constitució, que és una excepció en la història constitucional espanyola, perquè és la Constitució democràtica que ja ha romàs més temps en vigor. La Constitució de 1978 és una excepció en el procés de construcció de l'Espanya contemporània, presidit per dictadures, cops militars, règims autoritaris, monarquies autoritàries i corruptes. En definitiva, si fem un repàs de la nostra història contemporània, l'únic referent democràtic que podem tenir és la Segona República de 1931, que fou ensorrada per un cop d'estat que protagonitzaren militars contra un règim que era democràtic, cosa que mai, mai, no s'ha d'oblidar.

La Constitució de 1978, com totes les constitucions democràtiques preveu mesures de dret d'excepció per protegir les llibertats i, per tant, la democràcia en situacions de crisi. Altres països que tenen una tradició democràtica més arrelada i perllongada en el temps també estableixen mesures d'excepció per garantir la llibertat i la seguretat. Però, tot i així, la història dels estats democràtics no sempre ha estat brillant, i hi ha exemples de mesures que no resolen bé la controvèrsia entre protegir la llibertat i mantenir la seguretat dels ciutadans. Per exemple, als anys cinquanta del segle passat, a la Re-

pública Federal d'Alemanya, a la llavors dita Alemanya Occidental, es van prendre mesures enormement restrictives de les llibertats públiques respecte de funcionaris que eren considerats no lleials al règim democràtic i, és clar, d'una banda, aquestes mesures impedièren l'accés a la funció pública de membres de l'expartit nazi que havia estat declarat fora de la llei, però també impedièren l'accés a la funció pública de membres de l'antic partit comunista, tot i haver estat anteriorment legalitzat. A la França de la Cinquena República, entre els anys 1958 i 1962, es van prendre mesures especialment autoritàries —que encara tenen cobertura constitucional— durant l'època en què Algèria s'independitzava del poder colonial francès. La Constitució francesa preveia el cèlebre article 16 que habilitava el president de la República, llavors el general De Gaulle, perquè pogués prendre tota mena de mesures sense límits si la seguretat de la República podia resultar amenaçada. D'aplicar-se aquest precepte, això significava una mena de clàusula oberta cap a una dictadura republicana.

Els cito aquests exemples perquè són significatius del fet que, a vegades, la resposta que l'Estat democràtic dona per preservar la llibertat de les persones i la seguretat de la societat s'ha fet amb sacrifici de la llibertat. Aquests dos exemples que formen part del passat, però també hi ha exemples presents especialment nefastos en estats democràtics presents, als quals en referiré seguidament.

L'11 de setembre de 2001 es van produir uns atemptats a Nova York i Washington terribles. Era un atac en tota regla contra un sistema polític i contra un país en concret per part d'un grup terrorista d'identificació no fàcil: Al-Qaida. Vostès probablement recordaran que poc temps després, el Congrés dels Estats Units va prendre tota una sèrie de decisions per combatre el terrorisme d'aquest grup de nova creació, que actua de manera especialment i terriblement imaginativa com es va posar de manifest en aquests atemptats. Potser recordaran que un mes després, no massa més, el Congrés va aprovar una llei de denominació molt llarga —que no reproduiré aquí— i que va ser coneguda més popularment als Estats Units com la Patriot Act 2001 (la llei patriòtica), llei de persecució de les activitats terroristes i impediment de les seves actuacions. Aquesta llei, cinc anys després, o sigui, fa dos anys i escaig, ha estat parcialment declarada contrària a la Constitució nord-americana pel propi Tribunal Suprem dels Estats Units. Per què ha estat declarada contrària a la Constitució? Perquè aquesta llei, aprovada per quasi la unanimitat del Congrés dels Estats

Units, és a dir, per les dues Cambres, el Senat i la Cambra dels Representants, preveia la institucionalització dels tribunals militars secrets, la institucionalització de la negació de l'habeas corpus per a la persona detinguda, és a dir, el dret que té tota persona davant d'una situació de detenció il·legal d'adreçar-se al jutge perquè garanteixi la seva llibertat, i que sigui el jutge qui decideixi si la detenció era legal o il·legal. Doncs això va desaparèixer, en especial si el detingut era d'origen asiàtic o de països de religió musulmana. Així mateix, va establir un control aferrissat sobre tota mena de comunicacions, uns controls extraordinaris sobre la telefonia mòbil, la telefonia clàssica, internet... En definitiva, amb aquestes mesures, s'ha fet possible que encara avui hi hagi una vergonya per al món democràtic com és l'existència de la presó de Guantánamo, tot i que el Tribunal Suprem dels Estats Units, l'equivalent al Tribunal Constitucional aquí, hagi dit que aquesta llei és contrària a la Constitució Americana, perquè viola drets que formen part d'aquesta Constitució. Per tant, el Tribunal Suprem ha anul·lat una bona part de la Llei que havia sacrificat clarament la llibertat en favor d'una concepció autoritària de la llibertat, que havia estat promoguda pel president dels Estats Units i aprovada pel Congrés.

Tot seguint amb el cas de la dels Estats Units, no deixa de ser significatiu que quan s'aprova la Patriot Act, la jutge Margaret O'Connor, una jutgessa que forma part del Tribunal Suprem, va arribar a dir que "després del que ha passat als Estats Units, hem de reconèixer que s'acosten dies on hem d'admetre la restricció de les nostres llibertats". Afirmació, d'una altra banda, molt greu, perquè qui ho diu no és un ciutadà sense responsabilitats públiques, sinó que era un magistrat del Tribunal Suprem. Estava anunciant, en definitiva, una mena de carta blanca en relació amb aquestes mesures restrictives. Recordin també que en aquell període —on, naturalment, hi havia palesa la solidaritat davant de les morts causades pels atemptats i el sotrac que allò va suposar per al món sencer...— algunes persones, lògicament, van considerar que calia prendre mesures per preservar la llibertat, també la seguretat, però no mesures abusives, no mesures que possessin en qüestió la identitat democràtica. Vet aquí que l'única congressista dels Estats Units, una senadora per Califòrnia del partit demòcrata, que va gosar oposar-s'hi i va votar en contra, les seves declaracions justificatives de la seva oposició pràcticament foren absolutament desconegudes, àdhuc per la premsa democràtica més arrelada als Estats Units, començant pel *New York Times*. Per la seva banda, aquest mateix diari, va considerar llavors que no era massa

oportú —alguns van dir que no era massa patriòtic— difondre una enquesta pròpia per la qual considerava que en els vots que s'havien produït a l'estat de Florida a les eleccions presidencials de l'any anterior i que havien donat el triomf al president Bush, hi havia hagut frau. No van atrevir-se a publicar allò, perquè no era el moment oportú. I no es pot deixar d'esmentar el cas de l'escriptora Susan Sontag, que es va mostrar molt crítica amb aquestes mesures perquè considerava que eren contràries a la Constitució i a la tradició liberal nord-americana, va ser pràcticament acusada d'antipatriota. Vegin exemples de situacions de sotrac, de situacions d'amenaça a la llibertat i a la seguretat, quan escau que l'Estat té l'especial obligació de respondre com a estat democràtic i no ho fa.

Pero no únicament els Estats Units han estat protagonistes d'una pèrdua d'algunes senyes d'identitat democràtiques amb mesures tan abusives, que creen illes al marge del sistema democràtic, al marge de la llibertat i en pro d'una aferrissada defensa de la seguretat, sinó també altres països han seguit l'estela. El cas significatiu fou la Gran Bretanya, a través del govern de Tony Blair, que va prendre mesures restrictives fins al punt que la Gran Bretanya, després dels atemptats, no aplica, si el Govern no ho decideix, una mesura del Conveni Europeu de Drets Humans, és a dir, una mena de norma que opera per a tots el membres del Consell d'Europa, és a dir, per a tot Europa pràcticament —no ho confonguem amb la Unió Europea— Aquest conveni, que assegura el dret a la llibertat i a la seguretat de les persones davant del seu propi estat i permet denunciar-lo davant el Tribunal Europeu de Drets Humans d'Estrasburg —com a última instància— si viola els drets dels ciutadans, Blair va dir que a la Gran Bretanya, en matèria de terrorisme, no s'aplicava. Les conseqüències de la supressió parcial a la Gran Bretanya d'aquesta norma europea han estat especialment significatives. Vostès potser recordaran farà dos anys i escaig, amb motiu dels atemptats del metro de Londres, que la policia londinenca un bon dia va causar la mort de l'immigrant brasiler, De Meneces, que no tenia res a veure amb activitats terroristes i que era una persona que residia allà (sembla ser que es trobava en situació de renovació de la seva carta de residència), però que pel seu aspecte podia oferir sospites. La policia britànica, en l'exercici del monopoli legal de la violència en nom de l'estat que dèiem abans, va actuar com va actuar, és a dir, no precisament en un exercici professional de les funcions de seguretat ciutadana en lògica democràtica, i senzillament el va matar. I les mesures restrictives no es va aturar a la Gran Bretanya. A Itàlia, el govern Berlusconi ante-

rior al govern Prodi, ja havia pres mesures enormement restrictives, penalitzant especialment determinats sectors de la immigració àrab i asiàtica.

Actualment, el control de les llibertats, fruit de les conseqüències de les mesures d'excepció posteriors als atemptats de l'11 de setembre, afecta la vida quotidiana dels ciutadans que viatgen o dels que desenvolupen la seva activitat al seu país, però que viatgen fora o que entren i surten. Vostès saben perfectament que, com a conseqüència d'aquells fets, s'han pres mesures, sobretot als aeroports, que comporten determinades restriccions, a vegades especialment molestes per al ciutadà que ha de viatjar. Són prou conegudes i, per tant, no entraré massa en matèria, però sí que parlaré d'una que implica una amenaça — esperem que no passi d'amenaça—, ja que imaginin el que significaria posar en pràctica l'anomenada directiva de l'escàner als controls aeroportuaris per part de la policia d'arreu d'Europa, que és, al capdavant, despullar una persona i posar-la a la vista de les forces i els cossos de seguretat de l'Estat per verificar si porta instruments perillosos per a la seguretat. Sembla que hi ha una resistència notòria per part del Parlament Europeu. Esperem que aquesta resistència es mantingui. El Parlament Europeu té una capacitat de decisió, avui a Europa, reduïda. Qui pren les decisions més importants és el Consell Europeu, el Consell de Ministres Europeu, és a dir, els presidents de república, caps de govern, etcètera. I esperem que això no prosperi, però deixin que els digui que, a vegades, sense crear alarmisme, tenint en compte determinades tradicions i determinats exemples, hi ha indicis racionals per no ser massa optimista respecte d'aquesta mena de situació.

Per què dic això? Per les decisions que des de fa quatre anys estan prenent la Unió Europea i els Estats Units, una decisió a través d'un conveni mitjançant el qual qualsevol viatge d'un ciutadà europeu als Estats Units obliga les companyies aèries, a través de la compra del bitllet, a reclamar una sèrie de dades que s'instrumenten a través de les agències de viatge, per protegir la seguretat en el vols. Són quasi quaranta dades. Uns experts en seguretat han demostrat que, de les quaranta dades, només un 10 % tenen relació directa amb la seguretat; la resta són absolutament aleatòries i, per contra, sí que incideixen en altres drets de la persona: com la intimitat, la pròpia imatge, drets fonamentals que qualsevol Constitució protegeix. Per tant, hi ha una utilització abusiva d'aquestes mesures de control. Tant ha estat així que el Tribunal de la Comunitat Europea, amb seu a

Luxemburg, va resoldre que això no podia ser i que era una mesura no proporcional, és a dir, una mesura no adequada a la finalitat perseguida, una mesura abusiva. No és desconegut que la gran majoria de la població, quan contracta un viatge, no és del tot conscient que el contracte comporta la cessió d'una sèrie de dades que després poden ser utilitzades amb finalitats diferents a l'estricta control de seguretat. Sense anar més lluny, hi ha hagut casos d'entrada als Estats Units en què el fet de portar un passaport nou, immaculat, sense fer-ne ús, ha estat un obstacle per a una entrada còmoda i ha comportat, a la persona afectada, haver-se de sotmetre a un control posterior per part de la policia nord-americana per justificar perquè tenia un passaport estrictament nou. L'interessat va haver d'explicar que era com a conseqüència del fet que l'antic era d'abans de les noves normes que permeten la visió ocular de les dades del passaport, simplement això. No és una molèstia, és una indignitat i, a vegades, una autèntica humiliació.

Tornant al significat constitucional de les mesures d'excepció, val la pena recordar, en aquest sentit, el que deia un vell professor espanyol del període de la Segona República, el professor Nicolás Pérez Serrano, que en un llibre descriu què s'entén pel concepte que abans he esmentat de *dret d'excepció*, què s'entén per mesures que l'Estat ha de prendre per protegir-se a si mateix i per tant per protegir les llibertats del conjunt dels ciutadans en cas d'amenaça. Doncs bé, diu el següent. En primer lloc, l'Estat ha d'enfrontar una situació d'excepció conforme a les regles que prèviament fixades a la Constitució, no de qualsevol manera i "per la via de". Durant el període d'excepció, en què, fins i tot, es pot arribar a suspendre l'exercici ple de les llibertats de les persones per garantir la seguretat amenaçada, ho ha de fer també d'acord amb les normes de l'Estat de dret, és a dir, amb control parlamentari i judicial del Govern i els seus agents, i, finalment, quan surti de la situació d'excepció, ho ha de fer també conforme a aquestes normes. En cas contrari, es tractaria d'un cop d'estat, que és el va esdevenir en aquest país el febrer de l'any 1981 quan la Guàrdia Civil va segrestar a la seu del Congrés tot el Govern i els diputats de la Cambra. Sortosament, va fracassar.

Vegin, doncs, que les mesures excepcionals de seguretat per protegir la ciutadania poden arribar a ser necessàries, però el problema és la proporcionalitat de la mesura, és a dir, si és la més adequada a la finalitat perseguida, o, si per contra, no n'hi ha d'altres menys

restrictives que permetin obtenir la mateixa finalitat sense constrenyir tant la llibertat de la persona. En aquest sentit, no hi ha dubte que, de vegades, les mesures que s'han pres en la lluita contra el terrorisme han causat estralls en les senyes d'identitat de l'Estat democràtic. I en el cas espanyol, tampoc n'ha quedat indemne.

Un exemple és la Llei Orgànica de Partits Polítics de 2002. Es tracta d'una mesura legal per lluitar contra el terrorisme i la situació excepcional, inadmissible, que des de molt anys ha creat la pràctica de la violència per ETA i el seu entorn al País Basc. Una mesura creada per barrar l'accés a les institucions democràtiques dels partits que donen suport a ETA. Tanmateix, no estic del tot segur que siguin les mesures més adients. I en tot cas, plantegen un problema jurídic important. Perquè una de les previsions d'aquesta Llei de 2002 estableix que un motiu d'il·legalització d'un partit polític contrari al sistema democràtic és que els seus membres o la seva activitat impliquin comportaments que puguin suposar una lloança, un suport explícit o implícit a aquells que practiquen el terrorisme. Per exemple, les actuacions de no-condemna d'un atemptat terrorista. És prou evident que els membres de Batasuna i el seu entorn, mai no condemnen un acte de caràcter terrorista. I aquest és un dels motius, entre altres, que pot ser considerat per il·legalitzar una força política. Més enllà del problema que suposí que aquesta llei fou creada *ad hoc*, una llei adreçada a un partit polític concret; més enllà que segurament alguns pensàvem que potser era millor utilitzar el Codi Penal de manera individualitzada o generalitzada contra els que cometien delictes, el cas de preveure un supòsit d'aquestes característiques, és a dir, «aquests no condemnen el terrorisme, per tant són perseguibles», planteja problemes en lògica democràtica, perquè en una situació de societat oberta, en una societat liberal democràtica, la llibertat d'expressió com a manifestació, com a instrument per expressar ideologia, ha de donar cobertura tant a les manifestacions més excelses del pensament humà com també a aquelles que són especialment miserables. Qui els parla és de l'opinió que no condemnar un acte terrorista, com fan aquesta escòria social de la gent de Batasuna, és una acte miserable, però això no pot ser jurídicament perseguible. A més, des d'un punt de vista polític, no deixa de ser un favor al món de Batasuna, que sempre voldrà presentar-se com a un màrtir de la limitada democràcia espanyola.

I és que des de la lògica de la societat democràtica, aquesta també ha d'estar preparada per escoltar els seus miserables. I ha d'evitar

caure en el risc de prendre mesures –com l'esmentada Llei de Partits Polítics– pròpies d'allò que s'ha denominat de democràcia militant. La democràcia militant és aquell tipus de mesura que pren un Estat per delimitar l'àmbit de la llibertat política. L'únic límit ha de ser la pràctica de la violència davant la qual ja existeixen les mesures coercitives del Codi Penal. I el problema que planteja aquesta mena de mesures és que de vegades se sap com comencen però no és del tot fàcil saber com poden acabar.

Tornant a un terreny més proper, vostès saben que hi ha municipis amb una població a vegades conflictiva, amb zones on la comissió de delictes està a l'ordre del dia. I que s'han dut a terme actuacions basades en lleis que permeten prendre mesures per a la instal·lació de videocàmeres per protegir la llibertat i la seguretat de les persones. Videocàmeres sotmeses al control del poder judicial i únicament a disposició de la policia. La llei estableix que prendre mesures en aquest sentit ha de respondre també al criteri que els deia abans, de la proporcionalitat. I, per tant, que la instal·lació d'una videocàmera no ha de ser una mesura generalitzada, sinó excepcional com a forma de preservar l'ordre públic en determinats contextos susceptibles de comissions de delictes. El carrers d'un municipi no poden esdevenir una mena de Gran Germà, perquè llavors, d'altres drets fonamentals dels mateixos ciutadans com la intimitat, la pròpia imatge, etc., podrien quedar permanentment lesionats.

Un altre aspecte en què la llibertat i la seguretat estan en joc és, per exemple, internet. Internet és un instrument d'informació extraordinari, un instrument d'informació d'accés quasi universal. Avui, en societats democràtiques com la nostra, l'accés a internet –sabent, però, que no cobreix el cent per cent de la població–, cada vegada resulta més factible, més fàcil. Però això que avui, aquí, és més fàcil, en altres contextos està radicalment prohibit. El binomi llibertat i seguretat en l'estat democràtic és el que és, però als estats autoritaris no hi ha cap mena de dubte: és la seguretat definida pel propi estat. I és on cal dir, a la inversa del que estic dient fins ara, que internet ha servit i serveix en l'actualitat per posar de manifest situacions diverses d'abusos de dret comesos per dictadures. Per exemple, amb motiu dels Jocs Olímpics, a la Xina, internet ha servit perquè moltes oenegès que no tenien possibilitats a la Xina de difondre situacions de limitacions de llibertats allà, ho hagin fet possible a través d'internet. El govern xinès ha hagut de permetre restriccions a la visió de determinades pàgines que, a través d'un *software*, impedia l'accés al

conjunt del món. Internet no coneix fronteres. Un altre exemple de les possibilitats d'Internet és la situació terrible creada per la dictadura a l'antiga Birmània (Myanmar). El que passa allà pràcticament és desconegut. Si alguna cosa es coneix és a través, no dels mitjans de comunicació tradicionals, sinó a través d'Internet. Però no solament a les dictadures sinó també a règims democràtics: en el cas dels Estats Units, Internet ha servit per donar a conèixer abusos, per exemple, comesos per determinats cossos de policia d'estats on la policia actua amb una especial violència, absolutament desproporcionada: el cas de Los Angeles. I a Cuba, l'accés a Internet és una illa de llibertat per a una situació en què la llibertat és negada al conjunt dels ciutadans. Vegiu, per tant, que aquests exemples que els acabo de donar exemplifiquen com certs estats democràtics corren el risc de perdre les seves senyes d'identitat per una abusiva concepció de la seguretat, moltes vegades a partir d'un plantejament especialment restrictiu de la llibertat pública —motius electorals diversos— i també serveixen, en situacions de dictadura, per veure que les noves tecnologies han servit o serveixen per posar a la llum coses que en el passat no havia estat factible.

Acabo dient que, en tot cas, el conflicte entre la llibertat i la seguretat en un estat democràtic ha de respondre a un requisit indeclinable i és que l'estat ha de garantir la llibertat a través dels poders públics, i, finalment, a través del poder judicial. En cas de dubte, la decisió ha de sempre en favor de la llibertat però sense menystenir que la seguretat és una premisa indeclinable per a la vida democràtica.

El agraeixo l'atenció. Gràcies.

Els cossos de seguretat a Mollet del Vallès¹

Oriol Fort i Marrugat

Antic regidor de l'Ajuntament de Mollet

I. LA HISTÒRIA DE LA SEGURETAT ÉS LA HISTÒRIA DE LES LLIBERTATS I DELS DRETS

El títol genèric de la conferència —Els cossos de seguretat a Mollet del Vallès—, el fet que aquestes Jornades de Tardor siguin organitzades conjuntament pel Centre d'Estudis Molletans (amb objectius de recerca històrica) i pel Centre d'Estudis per la Democràcia (amb objectius de recerca democràtica), i fent cas a les possibilitats quasi infinites que fa possible el subtítol de les jornades —Els reptes del nou mil·lenni—, em permeten avançar i fer-vos avançar per camins que aniran més vers la proposta que no pas cap al fet contrastat; plantejament que correspondria més a una xerrada d'un historiador.

No és la meva intenció, fer-la, una conferència d'història, però sí que és la meva intenció que una de les conclusions a les quals puguem arribar després de les meves paraules (que només tindran la base de ser fruit de sis anys de regidor de Seguretat ciutadana), una de les conclusions, deia, sigui que ens cal escriure la història de la seguretat; i ara em quedo a Mollet, però penso també en Catalunya i en l'Estat.

En aquest sentit, crec que és molt encertat que amb motiu dels 25 anys del naixement dels nous Mossos d'Esquadra —els Mossos de la Democràcia— i amb motiu de la finalització del desplegament de la Policia de la Generalitat per tot el territori de Catalunya, hom hagi produït una mostra commemorativa i surti a la llum un llibre del pri-

1. Transcripció de la conferència presentada el 25 d'octubre de 2008 al Centre Cultural La Marineta, amb motiu de les XI Jornades de Tardor "Llibertat i seguretat a Mollet i Catalunya: els reptes del nou mil·lenni", organitzades pel Centre d'Estudis Molletans i pel Centre d'Estudis per la Democràcia

mer director del cos, Miquel Sellarès, fent etapes d'un camí que, insisteixo, no hauríem de deixar abandonat per més tard. Aquelles Esquadres de Valls fundades per Pere Anton Veciana a la fi del segle XVII, poden ser l'eix central, la columna vertebral d'aquesta història de la seguretat a la nostra nació.

Especialment els vuit anys mal comptats de Segona República, els quaranta anys inacabables de dictadura i els rapidíssims trenta anys de democràcia, donen arguments sobrers perquè els historiadors —més que no pas els jutges— s'endinsin en la història de la nostra seguretat.

Així, el punt de partida i de final del trajecte que ara mateix iniciem comença i acaba amb la mateixa premissa: **la història de la seguretat és la història de les llibertats i dels drets**. De quan els tinguérem o els tenim, i de quan ens foren arrabassats; en cada moment, llibertats i drets han estat estretament vinculats a seguretat, a cossos de seguretat.

I encara ho podríem dir d'una altra manera: la història dels nostres drets i de les nostres llibertats ha estat, està i estarà plenament vinculada a la ideologia que l'Estat tingui en relació a drets i llibertats i, en conseqüència, a la transmissió de criteris i objectius que, en funció d'aquesta ideologia de l'Estat, aquesta institució transmeti als cossos de seguretat.

En resum, no hauríem de parlar de cossos de seguretat democràtics o repressius, hauríem de parlar de cossos de seguretat d'un estat democràtic, de dret o en un estat repressiu. Aquí podríem obrir dos camins. L'un, el que parla de la lleialtat dels cossos de seguretat als governs legítims; l'altra el que parla dels camins que alguns cossos de seguretat van iniciar contra els governs legítims en moments d'enfrontament antidemocràtic contra l'estat; i un cas i l'altre, saber-ne els perquè. No hi entraré; segur que està molt treballat, especialment en relació amb la reacció dels cossos de seguretat quan hi va haver el cop d'estat del general Franco.

I tot això, no hauria de ser un tema per a especialistes; tot el contrari, hauria de ser un tema d'àmplia difusió ja que ens pot portar a conèixer millor el perquè dels moments de grans animadversions en relació amb els cossos de seguretat. Es tracta de conèixer la història per col·laborar en una feina que a mi em sembla essencial (especialment des de l'esquerra, des de les esquerres i, en general des dels demòcrates): apropar-nos ideològicament al paper dels cossos de

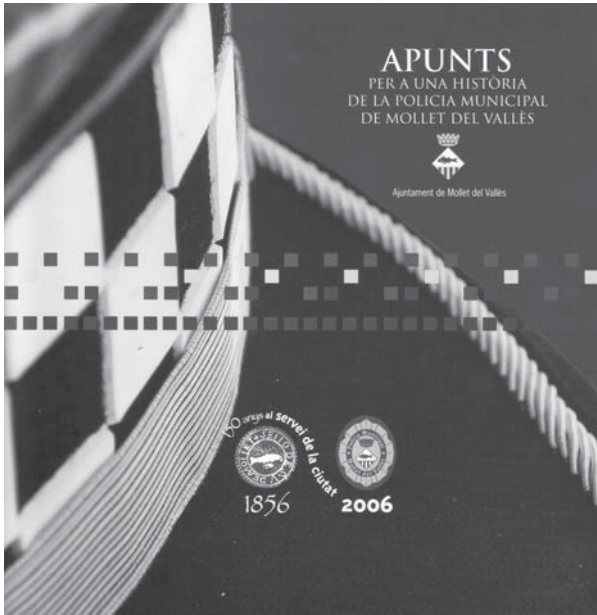
seguretat, partint no pas de les funcions repressives encarregades —en la història més recent— pel franquisme, sinó de les funcions de seguretat, de salvaguarda de valors, de drets i de llibertats encarregades per la democràcia, per l'estat de dret.

Em sembla —aquesta feina de difusió dels valors dels cossos de seguretat— una feina fascinant que cal que facin els polítics, els líders d'opinió, els mitjans de comunicació, l'escola perquè, en podeu tenir el ple convenciment, que en els cossos de seguretat Guàrdia Civil, Cos Nacional de Policia, Mossos d'Esquadra i Policia Municipal, trobareu —trobarem— tots els suports necessaris per a treballar conjuntament per aquesta confluència d'interessos i de voluntats entre poble democràtic i cossos de seguretat democràtics. M'ho deia no fa pas gaire dies un excel·lent policia municipal "els policies també som reflex de la societat". És una obvietat que quasi sempre oblidem.

De ben segur que aquests temps d'autoritat menystinguda i menyspreada que vivim, no són els millors perquè sigui acceptada la promoció, l'enaltiment dels cossos de seguretat com a autoritat democràtica; però, com amb l'*autoritas* dels avis, dels pares, dels mestres o dels representants democràtics del poble, cal promoure un treball per a, senzillament, fer possible la comprensió, l'acceptació i la consolidació no només de les normes democràtiques que ens anem donant per a conviure, per a viure millor com a col·lectius humans, sinó també la comprensió, l'acceptació i la consolidació de les eines democràtiques que tenim, entre elles, especialment, els cossos de seguretat.

Tornem endarrere, ho recordeu, "la història de la seguretat és la història de les llibertats i dels drets"; permeteu-me una reflexió inconclusa fruit d'una preocupació profunda ¿veieu una relació entre la pèrdua d'autoritat dels cossos de seguretat entre la ciutadania, i la pèrdua de valors democràtics, de convivència entre la ciutadania? Crec que és una anàlisi que hom pot obrir; que cal obrir.

Em refereixo, ara mateix, a Catalunya, a Mossos d'Esquadra i a policies locals, molt més que no pas a Cos Nacional de Policia i Guàrdia Civil, atès que aquests cossos estatals, pel desplegament de la Policia de la Generalitat estan deixant les funcions de policia de proximitat; dit sigui de pas, feina que durant molt anys han fet esplèndidament malgrat que, fins i tot en democràcia, hom ha continuat confonent-los amb la policia del franquisme, quan han estat i són policia de la democràcia. Algun dia caldrà fer-los un reconeixement ben sincer.

Portada del llibre *Apunts per a una història de la Policia Municipal de Mollet del Vallès*.

II. MÉS APUNTS PER A UNA HISTÒRIA DE LA POLICIA MUNICIPAL DE MOLLET DEL VALLÈS

Ara fa dos anys, el 2006, a Mollet vam commemorar dues dates històriques, els 150 anys de serveis de seguretat a la ciutat i els 50 anys de Policia Municipal. Amb motiu d'aquestes efemèrides, el sergent de la Policia Municipal, Josep Maria Soriano Facundo, i el caporal, Francisco Javier Almendrote Cano, van fer un treball notable de recerca, documentació i redacció que ens va portar a editar un llibret que porta per títol *Apunts per a una història de la Policia Municipal de Mollet del Vallès*².

Voldria deixar constància que aquell treball no va ser un encàrrec municipal, va ser fruit de la inquietud de diversos professionals de la Policia Municipal —especialment els dos citats— per a conèixer la nostra història, els nostres antecedents en relació a allò que és la seva vocació, els servei a la ciutadania en defensa de la seva segu-

2. Soriano Facundo, J. M.; Almendrote Cano, F. J. (2006). *Apunts per a una història de la Policia Municipal de Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Ajuntament de Mollet del Vallès.

retat, els seus drets i les seves llibertats. Cal, una vegada més, reconèixer-ho.

I encara que no sigui ni el principi ni el final de les meves paraules, vull aprofitar per agrair-los les converses que hem tingut sobre la seguretat a la nostra ciutat, així com també a l'inspector cap de la Policia Municipal, Antonio Navarro, a l'inspector cap de la Comissaria dels Mossos d'Esquadra, Josep Garcia, al sergent 1r. Comandant de la Caserna de la Guàrdia Civil, Pedro González Martínez, per tots conegut com a sergent Luna, i a d'altres professionals de la seguretat que el seu tarannà els mena a l'anonimat.

No ens cal repassar, ara mateix, el llibre esmentat; qualsevol persona el pot sol·licitar a l'Ajuntament i podrà gaudir dels apunts que ens parlen de les facultats del batlle al segle XV en l'àmbit de la seguretat, o dels problemes de bandolerisme als segles XVI i XVII, atès aquest paper que Mollet sempre ha jugat com a cruïlla de camins entre el nord i el sud, pel pas del Camí Ral. En realitat, per Mollet hi passaven dos camins reials, un cap a Vic per l'interior del poble, i un altre per la vora del Besòs cap a França; aquest era el més perillós de tots, els boscos, la Pineda Fosca, eren excel·lents amagatalls per als malfactors.

Van ser, en conseqüència, els bandolers, els qui van portar-nos les Esquadres de Valls, de les quals abans en parlàvem com a origen dels Mossos d'Esquadra, que esdevingueren el primer cos de seguretat que, tot i no ser molletà, va exercir les seves funcions itinerants per les nostres contrades. Més tard, vingueren la Milícia Nacional, la Guàrdia Civil.

Mitjan el segle XIX trobem la figura de l'agutzil amb funcions vinculades, en part, a la seguretat. Aquest primer pas en la seguretat municipal ens portarà a la Policia Urbana i al sereno, el 1856, motiu pel qual, com deia anteriorment, vam celebrar el 150 aniversari del primer cos de seguretat municipal, ara fa dos anys.

És l'època en què diverses ciutats, començant per Barcelona, obren el procés per a constituir veritables cossos de seguretat municipals, que coexisteixen amb l'evolució de les Esquadres de Valls, ja anomenades Esquadres de Catalunya, i, també, amb els cossos de seguretat de l'Estat, com és el cas de la Guàrdia Civil.

La història redactada per Soriano Facundo i Almendrote Cano ens deixa en el moment de la creació de la Policia Municipal l'any 1956, quan hi havia dues places de guàrdia municipal i quan, un temps més

DE. 2007 de 1928 de *gaceta* BARCELONA.

Presupuesto de gastos e ingresos para el año 1856.

Obligatorio del Ayuntamiento.

	Reales vs.	Ms.
Salida del Secretario.	2250.	
Idem de un escribiente.		
Idem de otro idem.		
Idem del portero ó mozo.	700.	
Idem del alguacil.		
Idem del piquero.		
Idem del depositario por el 15 al millar.	51.	
Idem de <i>el secretario de Ayuntamiento</i> .	112.	
Idem de <i>el secretario de Ayuntamiento</i> .	112.	
Gastos de secretaría, de quiniás y elecciones.	150.	
Alquiler de la casa comunal.		
Suscripciones.		
<i>Salida al año</i>	700.	
Policia de Seguridad.		
Salida de las Escuadras de Vall.	1124.	
Gastos de verbenas.		
Policia urbana.		
Salida del mozo ó conductor de faroles.		
Gastos de aceite y torcia para el alumbrado.		
Otros gastos para el mismo.		
	2825.	

Pressupost de l'any 1856.
Mollet del Vallès.

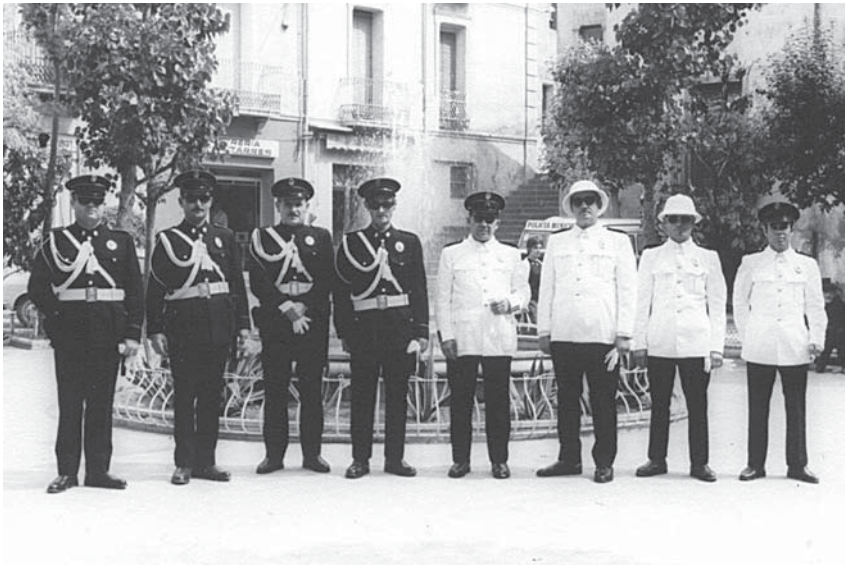
Felicítació de Nadal de l'any 1928.
Mollet del Vallès.

tard, el cos de serenos s'incorpora al cos de la Guàrdia Municipal. Cinquanta anys més tard —ens diu l'epíleg de l'opuscle— la Policia Municipal estava dotada amb 71 policies que exercien funcions de Seguretat Ciutadana, Policia Comunitària, Seguretat vial i Trànsit, Denúncies i Atestats i Mediació i Atenció a la Víctima i, conjuntament amb la comissaria dels Mossos d'Esquadra, inaugurada l'1 de novembre de 2002, constituïen les forces de la Policia de Catalunya, a Mollet del Vallès. Un salt enorme; certament, un salt històric que mereix ser estudiat.

Permeteu-me que, en aquest moment, remarqui dues qüestions en relació al desplegament dels Mossos a Mollet: una, el dolorós conflicte que hom va generar pel fet que la comissaria dels Mossos s'ubiqués al costat d'una escola. Cap dels dramàtics presagis que els convocants del conflicte van augurar s'ha complert. El dolor, però, encara fibla quan ho recordem. Segona, un homenatge a Xavier Pomés, aleshores conseller d'Interior. Si des de l'Ajuntament —i en primer lloc l'alcaldesa, Montserrat Tura— ens vam bolcar, sense cap dubte, a favor de la presència dels Mossos, el conseller va posar-hi tota la sapiència política i humana per aconseguir que la raó, la necessitat

Anys cinquanta a Mollet del Vallès.

Anys seixanta. Plaça Prat de la Riba,
Mollet del Vallès.

triomfés sobre les pors —comprensibles— d'alguns pares, i sobre el catastrofisme —insostenible— de ben pocs.

Si tenim uns apunts que ens porten des dels orígens de la nostra ciutat i de la seva seguretat fins l'any 1956, ara ens cal, si més no, els apunts dels darrers cinquanta anys, plens d'esdeveniments, alguns dramàtics, d'altres de joia, tots notoris.

Permeteu-me esmentar, sense massa ordre, algunes etapes i temes que caldria tractar en relació als darrers cinquanta anys:

- I. Una divisió per períodes més o menys homogenis: fins els anys seixanta; finals del franquisme; transició i inici de la democràcia; consolidació de la democràcia.
- II. Una divisió que conjuminés els períodes polítics amb les fases policials (legislació i tipus de delinqüència), i amb les etapes de presència de la Guàrdia Civil, de la Policia Nacional i, finalment, de desplegament dels Mossos d'Esquadra.
- III. Documents amb criteris dels governs municipals sobre seguretat ciutadana, especialment a partir de l'adveniment de la democràcia.
- IV. Evolució de la plantilla de la Policia municipal, de les seves funcions i competències.
- V. Estadístiques delinqüencials, conflictes ciutadans i política veïnal.
- VI. Les diferents lleis que han condicionat el funcionament dels cossos de seguretat a Mollet, dins seguretat ciutadana, dret penal i funcionament de la justícia.

Aquests capítols més genèrics no haurien d'oblidar alguns fets ben concrets (alguns més anecdòtics, d'altres més transcendents), i haurien de respondre algunes preguntes, com per exemple i només a mode de curiositat i seguint una cronologia aproximada (estem parlant de fets a partir dels anys cinquanta):

- Atès que el cos de serenos en bona part procedia de persones de la Guàrdia Civil o de la Policia Armada en segona activitat, exercien, també, funcions de control i vigilància política?
- La Policia Municipal, col·laborava d'una manera o altra a la repressió dels demòcrates o, senzillament, dels dissidents del règim del general Franco?
- La Policia Municipal era ulls i oïda de la "brigadilla" de la Guàrdia Civil, per a poder informar d'allò no permès que passava, de les

actituds de persones contràries al règim, de la propaganda "il·legal"?

- Ho exercia en funció del seu paper auxiliar, subsidiari dels cossos de seguretat de l'estat, d'acord amb la Llei d'Enjudiciament Criminal o era una ordre de les autoritats municipals?
- La Policia Municipal comença a exercir unes funcions clarament pròpies amb la regulació del trànsit a la N-152 —que aleshores passava pel centre del poble— a partir del anys setanta.
- L'única formació que tenia la Policia Municipal en temps predemocràtics i immediatament després eren els cursos de la Prefectura Provincial de Trànsit de Barcelona.
- ¿És l'enorme creixement de la ciutat als anys setanta el que condiciona el pas del cos de serenos a la policia municipal? Com s'hi integren?
- Qui ordena a la Policia Municipal col·laborar en càrregues policials contra concentracions a favor de l'Estatut als anys 75/76?
- ¿Com es viu entre els agents de la Policia Municipal el pas de la dictadura a la democràcia? Com es viu la transició?
- ¿Què motiva que entre la Policia Municipal (algunes excepcions a part) s'assumeix amb facilitat que en un estat democràtic, la policia ha de ser democràtica per fer complir les lleis democràtiques?
- Ens demostra això, una vegada més, que la Policia Municipal és reflex del poble?
- Cal parlar, elogiosament, de la ductilitat de la Policia Municipal, de la capacitat d'adaptació no només a la llei i a la situació política sinó, també, amb una enorme voluntat professional, als tipus de delinqüència de cada moment.
- L'encert del primer govern municipal democràtic de partir de zero en relació amb les faltes que poguessin tenir els policies municipals en el seu expedient (vegeu document adjunt de 17 d'abril de 1979). De ben segur que va ser un gest que va col·laborar en l'adaptació de la Policia Municipal a la nova Democràcia.
- Per què el govern de la ciutat no dona mitjans que facilitin la presència de la Policia Nacional establerta a la Marieta (antiga seu de la Falange) fent funcions en cotxe patrulla, denúncies, DNI, passaport i molta col·laboració amb la Policia Municipal, de tal manera que acaba marxant? La Policia Nacional està a Mollet entre els anys 77 i 79, d'acord amb unes modificacions legals aportades per Martin Villa que col·locava comissaries de la Policia

- municipal a poblacions superiors als 20.000 habitants i que relegava a la guàrdia civil a l'àmbit rural.
- Per què, uns anys més tard, col·labora econòmicament amb la Guàrdia Civil per tal que puguin deixar la caserna del carrer de Berenguer III i passar a Can Pantiquet en millors condicions? Què condiciona un tracte diferent a la Policia Nacional i a la Guàrdia Civil?
  - Val a dir que aquesta col·laboració municipal està condicionada a què la Guàrdia Civil ofereixi un compromís d'un cotxe de seguretat ciutadana permanent.
  - Diu el llibre *Moledo-Mollet 993-1993*³, "Un edifici de la Pelleria construït l'any 1902 al carrer Berenguer III, serveix per allotjar la Guàrdia Civil que es desplaça a Mollet amb motiu de la vaga dels obrers de l'empresa. S'acabaria convertint en caserna de la Guàrdia Civil fins l'any 1984. Cal dir que la Guàrdia Civil pagava un lloguer a la Pelleria per l'ús de l'edifici de Berenguer III.
  - La casa-caserna de Can Pantiquet s'inaugura l'11 d'octubre de 1984, vigília de la Patrona de la Guàrdia Civil. La caserna de la Guàrdia Civil de Berenguer III acabarà convertint-se en la seu del Museu Municipal Joan Abelló.
  - Malgrat les noves condicions de la Guàrdia Civil, cal dir que la manca d'efectius suficients fa que la Policia Municipal en l'època probablement més difícil de la història en temes de seguretat, els anys vuitanta (robatoris, droga...), hagi d'exercir funcions de seguretat ciutadana superiors a les seves competències. Estic segur que aquells anys van marcar de manera que encara ara és visible el funcionament i el caràcter de la Policia Municipal, la seva capacitat reactiva, la seva esplèndida professionalitat en temes de seguretat i delinqüència, la seva sensibilitat en temes de drogadoaddicció, etc.
  - Caldria esmentar també, i és de justícia, que malgrat totes aquestes dificultats dels anys vuitanta i primers del noranta, la col·laboració amb la Guàrdia Civil va estar (i està) marcada per la professionalitat i la companyonia; comandaments com el sergent Luna ho han afavorit. Mai no ha estat un tracte entre un cos militarista i un cos civil, sinó el tracte entre dos cossos professionals de la seguretat.

3. AAVV (1993). *Moledo-Mollet 993-1993*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès.

- Fem un salt. La presència de tots els components de la Policia Municipal a la comissaria, el 23 de febrer, on es posaren a disposició del govern de la ciutat quan hi va haver el cop d'estat del general Tejero. De nou la Policia Municipal és poble.
- L'ordre de l'alcaldesa el 23 de febrer, la meitat dels efectius policials a les dependències municipals, la meitat a l'alcaldia, amb ordres de no deixar passar la Guàrdia Civil, i cotxe patrulla pels carrers amb els llums encesos per a donar seguretat.
- La discreció de la Guàrdia Civil de Mollet quan hi hagué el cop d'estat de Tejero.
- L'enorme quantitat d'operacions realitzades amb encert; de les vides, les propietats o els drets preservats; i dels afronts que els nostres agents han hagut d'aguantar amb serenitat; i dels riscos físics i psicològics; i dels danys sobre la vida personal... i dels errors.
- Els anys feliços a l'entorn dels Jocs Olímpics (92-93), ja que el fet de ser subseu olímpica gràcies a les instal·lacions de l'Escola de Policia de Catalunya, ens va permetre gaudir d'un nombre d'agents de la Guàrdia Civil com mai no havíem somiat. Va durar poc.
- I caldria analitzar l'*Informe sobre seguretat ciutadana a Mollet del Vallès*⁴ de data 13 de desembre de 2004, probablement el primer informe exhaustiu sobre la seguretat a la nostra ciutat (part de l'informe és fruit de converses amb tots els agents de la Policia Municipal d'aquell moment) i que, cal dir-ho, tot i ser un document confidencial de treball del govern va ser lliurat a tots els grups municipals. La raó és ben senzilla: la seguretat no pot ser motiu d'enfrontament partidista ans el contrari, àmbit de consens (no tothom sempre ho ha entès així).

I tantes altres coses necessàries no només per a conèixer la nostra història sinó per a aquell objectiu que assenyalava al principi "conèixer la història per (...) apropar-nos ideològicament al paper dels cossos de seguretat, partint (...) de les funcions de seguretat, de salvaguarda de valors, de drets i de llibertats encarregades per la democràcia, per l'estat de dret".

I tants altres fets que, conforme anava repassant els apunts de les lectures i de les converses, anaven aflorant sense parar.

4. Fort Marrugat, O. (2004). *Informe sobre la Seguretat Ciutadana a Mollet del Vallès* (Document confidencial). Mollet del Vallès: Regidoria de Seguretat Ciutadana i Convivència – Ajuntament de Mollet del Vallès .

Olimpiada policial davant l'antic Ajuntament.

III. PROXIMITAT I ÈTICA, PER LA PERSISTÈNCIA DE LA POLICIA MUNICIPAL

Passen els anys vuitanta i els any noranta plens —ho vull dir de nou— d'un esforç enorme per part de la Policia Municipal, mancada de recursos humans, tècnics, materials, econòmics, de formació, suficients. Després, comença una etapa de millores i de creixement en recursos que jo espero que culmini amb satisfacció amb la nova comissaria de la Policia Municipal que aviat haurem de veure construïda.

Una etapa de millores en la seguretat que no només afecta la Policia Municipal. L'u de novembre de 2002, amb la inauguració de la comissaria dels Mossos d'Esquadra, inaugurem la història moderna de la seguretat ciutadana a Mollet, i comença el present.

Tota aquesta història de la Policia Municipal que amb retalls esparsos he anat relatant, avala i exigeix la seva continuïtat com a cos de seguretat municipal. Sense menystenir ningú, sense menystenir els cos de seguretat de la Generalitat, els Mossos d'Esquadra que esdevindran, n'estic segur, un exemple de policia integral; hi ha uns aspectes de proximitat, de coneixement de les persones i del territori,

assistencials, de treball cívic, que crec que només un cos amb una implantació permanent i una plantilla estable, pot aconseguir. Només la Policia Municipal pot ser la policia de la ciutat, la policia dels molletans.

Jo espero que la propera llei sobre el sistema de seguretat a Catalunya, consolidi la presència de dos cossos de seguretat: la Policia Municipal, els nostres municipals, i la Policia de la Generalitat, els nostres mossos, tots ells, compatibles i necessaris, la Policia de Catalunya.

En cap cas voldria deixar de banda la Guàrdia Civil, a qui vull aprofitar l'ocasió per agrair el reconeixement que el passat dia 12 em van fer com a mostra del treball fet conjuntament; però ja seieu que la Guàrdia Civil, una vegada desplegats els Mossos, exerceix unes funcions de competència estatal, com són el control d'armes, el delictes fiscal, el crim organitzat, droga, terrorisme, en l'àmbit rural etc. de la mateixa manera que la Policia Nacional és competent en temes d'estrangeria, crim, droga i terrorisme en l'àmbit urbà, etc. Els cito perquè no fer-ho seria un menyspreu que jo no vull fer a uns cossos de seguretat que formen part indissoluble de la història de la seguretat del nostre país.

Tornem a Mossos i Policia Municipal. Respecte, coordinació, recursos, experiència, companyonia, treball en comú, mesa única de

Presentació dels nous cotxes de la Policia Municipal davant la Casa de la Vila.

comandament, autoritat primera de l'alcalde, hauran de ser requisits imprescindibles per a fer efectiu i excel·lent el camí difícil i imprescindible de la defensa dels drets i de les llibertats, de la seguretat democràtica dels ciutadans que poden fer i han de fer els Mossos d'Esquadra i la Policia Municipal a Mollet del Vallès.

Per acabar, un decret de l'alcalde de Mollet del Vallès, Josep Monràs i Galindo, de data 12 de juliol de 2004, porta per títol "Aprovar la instrucció per a la incorporació i aplicació del Codi Europeu d'Ètica de la Policia, en relació a l'actuació i la intervenció de la Policia Municipal de Mollet del Vallès".

Després del cos dels Mossos d'Esquadra, aleshores dirigits amb energia i idees clares i encertades per la consellera d'Interior Montserrat Tura, la Policia Municipal de Mollet del Vallès va ser la primera policia de l'estat en adherir-se al Codi Europeu d'Ètica de la Policia. No tinc temps de fer-vos-en un resum, però és una base imprescindible per entendre que les llibertats i els drets no són subsidiaris de la seguretat, sinó tot el contrari, és la seguretat una eina imprescindible per fer-nos a tots nosaltres més dignes i més lliures.

Una vegada més, Mossos i Policia municipal, junts. Per molts anys.

Polítiques públiques, seguretat i convivència a les ciutats del segle XXI

Carlos González Zorrilla

Director de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya¹

En aquest escrit es fan unes reflexions sobre un dels conflictes que acostuma a haver-hi entre la llibertat i la seguretat.

Ja fa uns quants anys que està arrelant cada vegada més la idea que la nostra societat reclama amb força un enduriment de les polítiques de seguretat. Els últims anys hi ha hagut vint-i-set reformes del nou Codi penal aprovat el 1995, totes pràcticament sense excepció de caràcter enduridor de les previsions que fins a aquell moment hi havia en relació amb el sistema penal.

S'acostuma a dir que la raó d'aquest enduriment es trobaria en l'opinió pública que reclama l'enduriment de les penes per l'increment dels delictes i les infraccions penals i es critica la benvolença de la judicatura i de vegades la desídia. Sembla una idea cada cop més implantada. De fet, jo crec que, tant si és veritat o no que la delinqüència creix o el sistema penal és benèvol, no hi fa res perquè quan això s'afirma de manera contundent en els mitjans de comunicació acaba sent cert a la realitat.

El que em proposo és, en primer lloc, analitzar si aquestes afirmacions són veritat o no i, en segon lloc, quines altres inseguretats hi ha a la nostra vida quotidiana, a les quals paradoxalment no es dona la dimensió i la importància que tenen perquè en general només es focalitza una petita part de la inseguretat, com ara la que pot provocar el fet de ser víctima d'un delicte.

1. Article elaborat arran de la conferència pronunciada el 25 d'octubre de 2008 al Centre Cultural La Marineta de Mollet del Vallès, en el marc de les Jornades de Tardor.

A quins riscos quotidians estructurals m'estic referint? El primer el veiem cada dia als diaris: el risc que els nostres estalvis desapareguin. Ja ha passat alguna vegada, com és el cas de l'Argentina fa uns quants anys. Ara no ens hi trobem per una crisi cíclica del capitalisme, sinó per les pràctiques incontrolades de determinats agents financers en un món cada vegada més global. Miquel Roca Junyent, en una conferència recent, explicava una anècdota: durant l'època de postguerra, de l'estraperlo, hi havia un senyor que tenia una llauna de sardines i la va vendre a un altre per una pesseta. Aquest la va vendre a un altre per dues pessetes; aquest a un altre per tres... fins que un home va pagar quinze pessetes per la llauna. Llavors se li va acudir obrir-la i va veure que estava buida. Va anar a reclamar a qui li havia venut i aquell li va respondre: "és que això no era per menjar, era per vendre!".

Aquest és un exemple significatiu del que ara ha passat amb les hipoteques escombraries: productes financers que no tenen valor real però es venen com si en tinguessin. Això ha infectat tot el sistema financer, de manera que ara els bancs no es deixen diners entre ells perquè temen que aquests diners vinguin infectats per totes aquestes coses que són fum, que no valen res. Durant aquest procés, alguna gent s'ha fet multimilionària venent "llaunes buides". Aquesta és la base del que ara està passant. En la base d'aquests procediments hi ha pràctiques que han posat en greu perill tota l'economia mundial, amb la possibilitat de provocar l'augment de l'atur, el creixement dels preus alimentaris –amb el que això significa per al Tercer Món–; tot això per unes pràctiques fruit de l'absoluta desregulació dels mercats financers internacionals. Això és un perill real, la gent ho percep perquè veu que la seva feina està en perill, i ho està per uns comportaments molt greus per a la seguretat d'aquestes persones.

La seguretat no és solament no ser víctima d'un delictes greu, la seguretat és poder viure de manera digna, amb una certa previsió que els nostres fills podran viure una mica millor del que hem viscut nosaltres. Però aquesta percepció que hem tingut durant molt temps, ara comencem a no tenir-la. La perspectiva ja no és que els nostres fills viuran una mica millor que nosaltres; ara, aquesta afirmació ja no és tan clara precisament per això que dic.

Però hi ha altres perills presents a la nostra vida quotidiana: els associats a la degradació mediambiental i el canvi climàtic, que molts científics veuen com un perill real que està causant catàstrofes a molts llocs del món. També existeixen els riscos de caràcter sanitari o

alimentari: les vaques boges, la grip aviar, la sida o altres malalties greus o mortals, perquè parteixen de realitats de misèria en què la incapacitat de la humanitat per fer front a l'origen del problema causa la infecció global de la malaltia. I també es viu la constant amenaça dels riscos de l'energia nuclear: fa pocs dies va haver-hi una fuga accidental a la central de Vandellòs, de la qual les autoritats es van assabentar pels diaris.

Aquests riscos són evidents i al seu darrere solen haver-hi responsabilitats penals que es podrien exigir, però no s'exigeixen; pensem que ha passat perquè el sistema és així i ens acostumem a creure que no hi ha cap responsable.

Tot plegat s'inscriu en un marc que també contribueix a definir el marc de la inseguretat: en primer lloc, el declivi de l'Estat del benestar, la precarització estructural del treball. Avui, pràcticament ningú no pot confiar com abans que es jubilarà a la mateixa feina que té a l'actualitat. En segon lloc, l'augment del risc del que s'anomena mobilitat social descendent, és a dir, baixar en l'escala social respecte de la que es tenia. Totes aquestes coses són presents a la vida quotidiana.

D'altra banda, la desaparició gairebé total dels antics reguladors socials informals: la família, el sentit de pertinença a una classe social... Jo recordo que al meu poble, a Cantàbria, si feia una malifeta sempre sortia una senyora que deia: "Li diré al teu pare" o "li diré a la teva mare". El veïnat, el pare, la mare... constituïen instruments informals que feien de reguladors socials de les conductes. Sembla que aquests instruments es van esvaït i es pensa que tot ho ha de resoldre la policia o la justícia.

A l'últim, i no menys important, l'allunyament de la ciutadania de les decisions polítiques que avui s'adopten, en la seva immensa majoria, per part d'organismes que no estan controlats democràticament i la ciutadania no pot elegir. El Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial, el G-8, el G-20... Ningú no pot intervenir en la conformació i les decisions de cap d'aquests organismes.

Per això penso que davant de la globalitat dels problemes i la manca de possibilitats per influir-hi, moltes vegades la gent tradueix els riscos globals en riscos personals, en por a la delinqüència, a la immigració, a determinades coses que pot personalitzar, i que reclama la solució a les autoritats polítiques, sobretot a les més properes; a les autoritats locals i regionals. Per això parlo de polítiques públiques a les ciutats, perquè això passa en un marc on cada vegada hi ha una població més urbanitzada, és a dir, hi ha un percentatge cada vegada més alt de gent que viu a les ciutats i no a pobles petits.

Més amunt he afirmat que no era clar que les idees sobre l'enduriment de la resposta penal fossin certes. I per il·lustrar aquests dubtes he recollit algunes dades que permeten formular algun interrogant sobre algunes coses que es diuen de manera poc matisada.

És veritat que creixen els delictes? És veritat que el sistema penal és tou i que creix la por i el sentiment d'inseguretat entre la ciutadania?

Intentar mesurar els delictes no és fàcil. En primer lloc, no tots els delictes són descoberts o denunciats, per això les xifres corresponen només als delictes denunciats i en canvi no se sap res sobre quina altra part no ha estat denunciada, per la raó que sigui. Ara bé, hi ha una manera d'intentar esbrinar quants delictes s'han comès, que és mitjançant les enquestes de victimització, que es fan des de fa uns quants anys. Es demana a la gent si han estat víctimes d'un delicte, tot i que aquesta enquesta té un problema metodològic: la persona que contesta al telèfon mai dirà: "jo he estat víctima d'un delicte mediambiental". O d'un abocament que s'ha fet en un riu i ha

contaminat l'aigua d'aquesta zona. O que ha estat víctima d'un frau fiscal perquè hi ha gent que no ha pagat el que havia de pagar a Hisenda i amb això no s'ha pogut fer una escola o un hospital al seu barri o poble. Les persones enquestades no diran que han estat víctimes de delictes d'aquests tipus; només pensaran si han estat víctimes d'una estrebada, si li han trencat el vidre del cotxe o si li han entrat a robar a casa.

Tenint en compte això, hi ha dos instruments per mesurar l'afirmació de si els delictes augmenten o no. Pel que fa als fets denunciats, segons el Nucli d'Informació Policial (NIP) —que és el sistema que rep les denúncies que es presenten tant a la Policia de la Generalitat com a les policies locals—, n'hi ha hagut un lleuger augment durant els últims quatre anys: el 2004 el nombre de delictes registrats per cada mil habitants era de 28,2; s'ha passat a 32 el 2007. És a dir, ha crescut un 13%. En canvi, quan es pregunta a la gent si ha estat víctima d'un delicte, hi ha una absoluta estabilitat: el 2006 era del 7,6% i el 2007 era del 7,1%, amb un lleuger descens (parlem de quan es pregunta espontàniament a la gent). Però fins i tot les persones que contesten que no han patit cap delicte o no ho recorden, llavors l'entrevistador els pregunta si els han robat, els han entrat a casa, etc., és a dir, els ajuda a recordar. Amb això, el 2007 recordaven haver estat víctimes d'un delicte el 16,9% i el 2008 el 16,7%.

En conseqüència, podem parlar pràcticament d'estabilitat quant a la comissió de delictes. És veritat que hi va haver un cert augment dels delictes denunciats però això no vol dir que augmentessin els delictes, sinó que han augmentat les denúncies perquè hi ha més comissaries, perquè hi ha més informació o més possibilitats de denunciar... El cas és que la gent denuncia més.

Pel que fa a la percepció de la seguretat, en una valoració de 0 a 10 feta l'any 2006, la nota mitjana que les persones entrevistades donaven al nivell de seguretat del seu municipi era de 6. El 2008 li han donat un 6,1. També hi ha estabilitat. No ha crescut el sentiment d'inseguretat.

A la ciutat de Mollet del Vallès el record espontani d'haver estat víctima d'un delicte està una mica per sota de la mitjana de Catalunya: és d'un 6 en contra del 7,1 que hi havia de mitjana. El record ajudat també és inferior: un 16% a Mollet i un 16,7% a Catalunya. És a dir, des d'aquest punt de vista, la població molletana creu que ha estat víctima una mica menys que la mitjana de tot Catalunya. Pel que fa a la nota que posen a la seguretat, es troba just com a Catalunya: el 6,1.

En conclusió, es pot afirmar que no hi ha un augment real dels delictes que la gent diu que ha patit i també es pot dir que han augmentat els que la gent denuncia. En canvi, no hi ha cap augment de la sensació d'inseguretat.

Si comparem aquestes dades amb les del nostre entorn cultural i polític, la situació encara podria ser més bona. La nostra taxa de delictes per cada mil habitants és una de les més baixes d'Europa (amb dades de referència de vint-i-cinc països). A Catalunya, el 2005 (és la data de referència comuna) era de vint-i-nou delictes per mil habitants. La mitjana europea era llavors de setanta per cada mil, bastant més del doble que nosaltres. Per tant, l'afirmació que parla d'un increment espectacular dels delictes és, com a mínim, discutible.

Pel que fa al sistema penal, vegem ara si és massa tou amb els delictes a partir de la taxa de persones tancades en presó, de reclusos. El nombre de presos i condemnats entre el 2004 i el 2008 ha crescut un 26,8%. Si comparem el nombre de reclusos per cada mil habitants ha crescut un 15,1% en aquest mateix període. Així, trobem que Espanya, inclosa Catalunya, ha superat, després de molts anys, el Regne Unit en nombre de reclusos per cada cent mil habitants. A

Catalunya és de cent trenta-set. Espanya té una taxa de cent cinquanta-set reclusos per cada cent mil habitants mentre que al Regne Unit és de cent cinquanta-dos; França, noranta-un; Alemanya, vuitanta-vuit; Suècia, setanta-nou; Itàlia, setanta-cinc (que podria ser un país proper al nostre des d'un punt de vista econòmic i cultural). Per tant, l'afirmació que el nostre sistema penal és tou, no es reflecteix en aquestes dades. No és veritat que les nostres lleis i que el nostre sistema judicial siguin tous. No és veritat l'afirmació que "entren per una porta i surten per l'altra".

Per què llavors es continua afirmant que els delictes creixen i el sistema penal es tou? En aquest punt llanço una hipòtesi. Hi ha hagut una mena de simbiosi entre mitjans de comunicació i mitjans polítics, que ha afavorit la idea que cada vegada hi ha més inseguretat, que hi ha més delictes, que el sistema penal no funciona... en una mena de mecanisme per guanyar una legitimació que d'una altra manera els sembla que és molt més difícil de guanyar.

En la nostra societat actual, cada cop els governs centrals dels països van perdent poder. Les grans decisions, les econòmiques sobretot, es prenen en institucions i organismes que no són els Estats nacionals, encara que hi puguin ser representats. El Banc Central Europeu té més poder que el Banc Central Espanyol o el ministre d'Hisenda del nostre país, perquè defineix les polítiques monetàries que són un factor essencial de les polítiques econòmiques. Hi ha un allunyament del marc de les decisions polítiques i, per tant, una manca de legitimació davant dels electors. Llavors, des d'aquests àmbits es diu que és la gent la que reclama cada vegada més que s'endureixin les penes, que s'apliqui el dret penal davant de cada problema social que apareix.

L'última barbaritat que he sentit en aquesta línia argumental és la proposta de la Fiscalia de Catalunya de rebaixar l'edat penal als dotze anys. Actualment l'edat penal està fixada als catorze anys, com a la majoria d'Europa (Alemanya, Itàlia, França...). Se'ns parla de moltes famílies (sempre d'origen estranger, perquè ho relacionen amb el fenomen de la immigració) que obliguen els seus fills a delinquir i, com que, s'afirma, no podem fer res per ajudar-los, el que cal fer és aplicar-los el sistema penal de menors, que no deixa de ser sistema penal, una exigència de responsabilitat per allò que han fet, no per la seva situació social.

Aleshores em pregunto quin sentit tenen les lleis de protecció de menors. Si una família obliga a delinquir el seu fill menor, no està

complint el seu deure de custòdia envers ell; es tracta, doncs, d'un menor que està desemparat. Si hi ha una llei de protecció que fa que els poders públics puguin fins i tot treure la pàtria potestat o la custòdia a la família, per què no es fa això? Per què es diu que si no entra en el sistema penal no se'l pot protegir? Repeteixo: és una barbaritat que es reflecteix, com deia, als mitjans de comunicació. Un exemple n'és la portada de *La Vanguardia* d'ahir. "*Detenido un niño de 12 años por vender droga en Barcelona*". Si després es llegeix la notícia, es veu que no té res a veure amb el titular. El nen no ha estat detingut sinó que l'han recollit els Mossos i han derivat el cas a la Fiscalia i als organismes de protecció. No vull fer apostes però em temo que si això continua així, s'acabarà aprovant la llei dels dotze anys. I d'aquí a uns anys, per què no, als deu o als vuit...

Hem de trobar respostes que vagin en sentit contrari del camí que hem emprès: cal tornar a reclamar que la millor política criminal és la política social. Hi ha coses que la judicatura i la policia no poden resoldre per elles mateixes i que, si ho intenten, el problema encara s'agreuja més. Cal tornar a recuperar la cohesió i la solidaritat comunitària i social per fer front, junts, a aquestes coses. Perquè no podem atribuir la responsabilitat només a les lleis, els tribunals o la policia. Hem de recuperar el teixit social que permetia afrontar molts d'aquests problemes amb caràcter d'ajuda, d'intermediació, de resolució de conflictes. Si no prenem aquest camí, anem cap a la catàstrofe.

Llibertat i seguretat a la política penal actual

Mercedes García Aran

Catedràtica de Dret Penal de la Universitat Autònoma de Barcelona

Parlaré de dos conceptes, llibertat i seguretat, i els posaré en relació amb les reformes penals dels últims anys, que han estat moltíssimes.

A grans trets, quan es contraposen aquests dos conceptes, el de llibertat i el de seguretat, s'està fent referència a una suposada tensió entre un i l'altre. El que avui s'anomena ideologia de la seguretat és aquella línia de pensament que diu que per aconseguir la seguretat, per tenir-me més, cal retallar la llibertat. És a dir, s'entén la llibertat com un instrument posat al servei de la seguretat, que és el que retallem per tal de tenir més seguretat. Aquest és el punt de partida.

EL PROCÉS DE LES RETALLADES

Ens trobem davant d'un procés de progressives retallades de la llibertat. Cada vegada estem renunciant a més espais de llibertat amb l'excusa de tenir més seguretat, i aquest és un procés bastant antic, però que de totes maneres s'ha incrementat espectacularment a partir dels atemptats a Nova York l'11 de setembre del 2001. A partir d'aquell moment, es va llençar el que s'ha anomenat l'ofensiva de la guerra contra el terror; davant d'una situació d'inseguretat global, s'ha disparat aquest procés de retallar progressivament els espais de llibertat. De totes maneres, no apareix com un bolet de cop i volta a partir dels atemptats de Nova York sinó que ja venia d'abans i era un procés amb diversos elements. En destaco alguns.

1. Una crisi o retirada de l'estat del benestar, de l'estat que en diem social a partir del qual s'han anat retirant progressivament els

instruments d'intervenció social i econòmica, és a dir, la intervenció pública sobre les causes socials de la delinqüència. I també la intervenció sobre la seguretat, aquelles altres inseguretats, derivades d'altres elements, econòmics o socials. Què ha passat? Doncs que les classes populars se senten cada vegada menys segures en el seu espai i reivindiquen més seguretat en general, però també més seguretat davant del delictes.

2. D'aquesta manera, triomfa el que s'ha anomenat la idea d'emergència. Estem davant d'una catàstrofe que ens amenaça a tots i que també és molt pròpia del que s'anomena la societat del risc, ja que cada vegada tenim més consciència dels riscos que ens envolten. Això no vol dir que la nostra societat sigui més arriscada que la de l'Edat Mitjana —que segurament estaven molt més amenaçats per les guerres, per la pesta negra...— però en canvi no hi havia tanta consciència col·lectiva dels riscos i dels perills perquè hi havia menys informació. En aquests moments, hi ha una percepció social de perill que procedeix d'enemics que són exteriors al sistema en el qual vivim. I precisament per això, es demana cada vegada més una intervenció eficaç, contundent i segura.

Per aquesta via s'arriba a desprestigiar aquells grans principis del liberalisme polític que eren la llibertat, la igualtat, les garanties penals i processals que tenim tots els ciutadans en el cas que estiguem sotmesos a un procediment penal. Es comencen a demanar contínues excepcions a aquests principis, és a dir, no renunciem formalment a la idea de llibertat, d'igualtat o a les garanties penals, però això no serveix per a terroristes, immigrants, reincidents... i cada vegada es van establint més excepcions a aquells grans principis de la llibertat, la igualtat o les garanties. D'aquesta manera es va consolidant progressivament aquest discurs de la seguretat, que es podria resumir dient: els drets no són tan universals com dèiem. No renunciem als grans principis, però aquests principis no valen per a aquells que són enemics de la seguretat.

Aquest tipus de raonament és el que en part, fa un salt a partir del que s'anomena la guerra del terror i que es desferma arran dels atemptats de Nova York. Hi ha un petit canvi, perquè en aquell moment hi ha una clara ofensiva dels Estats Units contra els drets fonamentals. Em refereixo a l'informe d'Amnistia Internacional del 2005 que recull fets que tots coneixem: les entregues il·legals de sospitosos, la relativització del concepte de tortura (el fiscal general dels Estats Units va dir: estem en contra de la tortura però hi ha

coses que no són tortura). Determinades formes d'interrogatori que qualsevol de nosaltres anomenaria tortura i que, a més, clarament ho eren fins aquell moment, comencen a dir que s'ho poden permetre. El cas de Guantànamo suposa la violació més radical dels grans principis de garanties que s'havien defensat fins aleshores. I a més, continua dient l'informe d'Amnistia Internacional, aquesta ofensiva dels Estats Units contra els drets fonamentals ha gaudit del seguidisme absolut de tot el món occidental. Diu textualment aquest informe: " Els governs fonamentaren el discurs que els drets humans eren un obstacle més que un ple requisit essencial per la seguretat humana". Vol dir —i això és el que canvia—: ja es comença a dir que el que s'ha de fer és renunciar al principi general. Ja no es tracta només d'establir-ne excepcions sinó que el que es qüestiona és el gran principi de la universalitat dels drets per a tothom. Es comencen a veure els drets com a obstacles, com una cosa que fa nosa, que molesta. Hem de treure-la del mig perquè és el que fa que no puguem estar prou segurs. Aquest és el salt qualitatiu. Veníem de justificar les excepcions sense negar el principi i passem a qüestionar ja el principi general i es teoritza obertament que no tothom té els mateixos drets, és a dir, que els drets no són universals.

EL DRET PENAL DE L'ENEMIC

Aquí apareix una construcció teòrica molt coneguda d'un penalista alemany, Jacobs, que es reflecteix després a les reformes, i que ha estat assumida com la que es coneix com el dret penal de l'enemic. Aquesta construcció teòrica diu que hi ha dos drets penals: el dret penal dels ciutadans i el dret penal dels enemics. El primer té els seus límits, les seves garanties... però el dels enemics, no, perquè són enemics de la comunitat i, per tant, no tenen els mateixos drets que tenim els altres. Aquest penalista arriba a parlar dels enemics com a "no persones" (unpersonen). Per tant, si no són persones, no tenen els mateixos drets que les persones. Aquesta línia que s'enceta així és la de sistemes penals cada vegada més basats en l'excepcionalitat. Cada cop hi ha més grups o col·lectius que surten del sistema general penal. I avança més una idea que jo anomeno, alguna vegada, de la repressió preventiva, que té molt a veure amb la guerra preventiva. Per primera vegada sentim que ens hem d'avançar a la garrotada abans que ens la donin. Això és un trasbals brutal que legitima agressions davant de possibles sospites i introdueix un avançament de la intervenció; cada vegada intervenim abans. La guerra preventiva era això i la repressió preventiva és: comencem a intervenir abans que es produeixi el mal. És el dret penal del "per si de cas"; no hi ha motius clars per intervenir però per si de cas intervindrem, perquè no arribi a produir-se realment el perill. És una intervenció penal basada en sospites, moltes vegades, i a més, s'abandona un dogma que és el dogma que les penes han de ser proporcionals al fet, al comportament, a allò que s'ha fet. Això, que sembla una obvietat, que és respondre pel que has fet, comença a canviar-se per la responsabilitat pel que un és. Hem de respondre pel que fem, no pel que som. Doncs aquest dogma està absolutament esquerdat, perquè en aquesta línia del "per si de cas" cada vegada més es comença a intervenir tenint en compte, sobretot, la idea de perillositat que representa el subjecte, no la gravetat del que hagi fet en aquell moment, sinó les característiques personals d'aquell subjecte que ens fan aventurar que segurament ens pot arribar a posar en perill, a provocar un problema. I es comença, cada vegada més, a recuperar una forma en dret penal que era pròpia dels sistemes totalitaris, que teníem teòricament superada, que és el que es coneix com a dret penal d'autor, el que castiga a les persones pel que són, no pel que fan. Fins aquí ha estat una mica el procés ideològic general.

LES REFORMES PENALS ESPANYOLES

A Espanya, el Codi Penal del 1995 ha patit 26 reformes, l'última, la seguretat en el trànsit, a la qual després em referiré. Això dóna una mitjana de dues reformes penals per any. Amb independència del que diguin les reformes –que totes són enduridores i responen a aquesta estratègia general d'enduriment del dret penal– ja és un símptoma que el Codi Penal es toqui dos cops l'any. Els meus alumnes estan desesperats perquè comencen el curs amb un exemplar del Codi Penal i pels exàmens ja no els serveix perquè durant el curs, segurament ha canviat! I per descomptat, cada any s'ha de canviar el Codi Penal al començar el curs, perquè segur que alguna reforma hi han introduït. De què és símptoma, això? Doncs que davant dels problemes, la primera cosa que es pensa és endurir la llei penal. No es pensa abans, d'una manera racional, si aquell problema té un altre tipus de solució. Si tenim un problema de desempara dels menors, la solució no és portar-los davant d'un tribunal penal; aquesta filosofia del "que passi el que passi, sobretot si ha sortit als mitjans de comunicació, ha de provocar una reforma penal", és símptoma d'aquesta ideologia, de què no tenim problemes socials i econòmics, només tenim problemes penals i de delinqüència. Aquí és on anem a parar. Si tenen la paciència de buscar i llegir les exposicions de motius de les lleis, especialment les de l'any 2003 veuran que aquell any, el Codi Penal es va modificar sis vegades; alguna reforma va durar pocs mesos perquè era un disbarat, però si repassem les exposicions de motius (l'explicació de per què es fa aquella llei), a totes es fa referència al sentiment d'inseguretat, l'alarma social... i ni una parla d'estudis seriosos sobre la delinqüència. Però com que hi ha aquest sentiment, directament esperonat pels mitjans de comunicació, com que no saben què fer, es fa el més fàcil i més barat, que és canviar el Codi Penal. També està relacionat amb la progressiva pèrdua d'influència dels estats moderns on les grans decisions econòmiques, globals, els estats cada vegada hi tenen menys a fer. Aleshores, l'únic que els queda és el reducte de la sobirania estatal, que és el càstig sobre els individus.

No explico les 25 reformes del Codi Penal però sí que he seleccionat alguns exemples en la línia de cap on va aquest dret penal.

ALGUNS EXEMPLES DELS CANVIS EN EL CODI PENAL

1. LA RECUPERACIÓ DEL TOTALITARI DRET D'AUTOR

Quan dic totalitari no ho dic per què sí. El Codi Penal del Tercer Reich definia com a delictes "los comportamientos contrarios al sano sentir

del pueblo alemán". El que es castigava era una manera de ser del subjecte, la seva oposició al sentir del poble alemany. Sense ser tan exagerat, sí que estem recuperant trets del que s'anomenava dret penal d'autor. Per exemple, el 2003 es van desmesurar les penes de la multireincidència. La reincidència és una circumstància agreujant de la pena, que ha estat tota la vida al Codi Penal, però llavors es va permetre disparar la pena en els casos que el subjecte sigui multireincident (que acumula diverses condemnes anteriors). Aquestes condemnes no augmenten la gravetat del fet concret que s'està jutjant; en tot cas, les condemnes anteriors demostren una manera de ser, de viure, no la gravetat del fet concret. Si ens roben la cartera, ens la roben tant si aquell subjecte té trenta condemnes anteriors o no en té cap, la gravetat del fet és exactament la mateixa. Vol dir això que el dret ha d'ignorar la multireincidència? No, hi ha un altre tipus d'intervencions, fins i tot de vegades s'ha parlat de diferents tipus de tractaments d'intervencions socials i d'altres perquè quan una persona viu del delicte, al darrera hi ha una sèrie de situacions que la llei no ha d'ignorar, però el que no ha de fer és agreujar la pena concreta de cada delicte. Si s'agreuja d'aquesta manera tan desmesurada, a part que hi hauria problemes d'inconstitucionalitat on no entraré, el que fa és castigar per la manera de viure l'autor, no pel delicte concret. Un altre exemple en la mateixa línia: en matèria de delinqüents habituals també es va modificar el Codi Penal per permetre que la quarta falta comesa en un any es tractés com un delicte, perquè el subjecte és habitual, no perquè aquella quarta falta sigui més greu que les anteriors. Són, doncs, formes clares de dret penal d'autor.

2. LA CRIMINALITZACIÓ DE LA POBRESA

És el segon exemple directament vinculat al delicte habitual de les faltes i s'ha incrementat clarament la repressió de la petita delinqüència contra la propietat. S'ha importat la coneguda filosofia de l'alcalde de Nova York, Giuliani, coneguda com a tolerància zero, que després ha estat formulada amb aquella expressió que a la tercera vegada te'n vas fora, encara que sigui una infracció molt lleu, pot ser condemnat a penes gravíssimes. Què hi ha al darrera de la criminalització de la delinqüència pobra? Una idea neoconservadora que ve a dir que els delictes només són conseqüència de les desviacions individuals. No interessa el context social on es produeix el delicte perquè hem renunciat a intervenir-hi. Ve a dir que qui delinqueix és perquè vol. És l'ultraliberalisme nefast que al final acaba amb una restricció de la llibertat. Si delinqueix molt, incrementem la punició.

3. EL RECURS DESMESURAT A LA PRESÓ

A les últimes reformes, amb tres mesos de diferència, n'hi hagut una dedicada a desmesurar les penes de la petita delinqüència i una altra dedicada a desmesurar les grans penes. En aquests moments, tenim una pena de presó més dura que la cadena perpètua a Alemanya o Itàlia. La cadena perpètua que es manté a determinats països, a cap país vol dir tancar la porta i llençar la clau. Els països europeus que tenen cadena perpètua revisen la condemna i poden prendre la decisió de posar en llibertat el condemnat als 15 anys. A Espanya tenim penes de 40 anys. Quan la gent reivindica la cadena perpètua ha de saber què demana: jo, amb la d'Alemanya hi estic d'acord si és amb la possibilitat de revisar-ho als 15 anys; és molt més tou que el que tenim aquí. A Espanya s'ha anat a incrementar la duresa de la presó per baix i per dalt. Per la petita delinqüència, que cada vegada més hem renunciat a penes substitutòries com l'arrest de cap de setmana i hem recuperat penes de 3 mesos de presó. Per dalt, el mateix: hem recuperat penes de 40 anys de presó, que és una cadena perpètua es miri com es miri. Això representa la derrota definitiva de resocialització. Les penes curtes de presó que opten per la presó en lloc d'altres tipus de mesures com treballs en benefici de la comunitat,

arrestos discontinus, etc., opten per la presó en perjudici de la reinserció, perquè són molt més dessocialitzadores les penes de presó que altres tipus de penes. I no parlem de com es carreguen la reinserció les penes que equivalen a la cadena perpètua de manera que es podria arribar a plantejar la inconstitucionalitat d'aquesta reforma.

ELS RETROCESSOS DE LA LLIBERTAT

Aquest panorama de retrocés de la llibertat en favor de la seguretat ens trobem que s'està donant amb un aparentment suport popular. Dues de les reformes del 2003 (la tercera ja no) de les més dures, van ser votades en el Congrés dels Diputats pel Partit Popular i el PSOE, la immensa majoria de la Cambra, en un fenomen que es coneix com a populisme punitiu. El procés és: els mitjans de comunicació treuen en primera plana determinada alarma. Ho fan per diferents motius i no vull criminalitzar els mitjans (de vegades ho perceben com un problema i no saben les solucions que té l'ordenament jurídic per a allò), però moltes vegades ho fan perquè la criminalitat és un tema mediàtic que ven. A la Universitat Autònoma de Barcelona hem acabat una investigació sobre aquest tema i entre les moltes dades que hem recollit n'hi ha una d'uns informatius a Tele 5 que estaven perdent audiència en relació amb els d'Antena 3. L'endemà que sortissin publicades aquestes enquestes, l'informatiu de la nit de Tele 5 va obrir amb cinc delictes: una persecució policial d'un nen amb una vespino per Sevilla, un assassinat, un robatori d'una joieria, etc. És a dir, en els mitjans hi ha un component de mercat: el morbo i la delinqüència venen. Llavors els polítics interpreten que l'opinió pública està d'acord amb allò i fan el que pensen que els pot proporcionar més rèdits electorals: respondre amb el missatge de la reforma penal i l'enduriment de penes. És un procés que, en el període que nosaltres hem analitzat, es repeteix sovint i després del que nosaltres hem analitzat, ha continuat. Recordem aquella onada informativa dels robatoris a residències de Tarragona. Aquella mateixa setmana, el president del govern va anunciar una reforma del Codi Penal, absolutament innecessària perquè volien recuperar les penes de les bandes organitzades quan, des de fa 200 anys, tenim al Codi Penal el delictes d'associació il·lícita que serveix perfectament per a això. I aquest procés sembla que té un suport popular: en una carta al director d'un diari, una persona demanava incrementar penes al pederastes... Molts ciutadans estan a favor d'aquest discurs, en favor de la seguretat i de la retallada de la llibertat, una mica perquè

pensen que no els afecta, que són ciutadans d'ordre i no els toca, no són terroristes ni lladres. Pensen que continuen tenint drets perquè pertanyen als ciutadans, però no els té l'enemic, els altres, perquè no els mereixen i l'únic que estem fent és mantenir algunes excepcions.

ELS PRESUMPTES PERILLS: UN PENDENT RELLISCÓS

Un cop hem relativitzat el principi general, quan hem dit que els drets no són de tots, si hem admès l'excepció per raons de seguretat, qui ens garanteix que nosaltres no serem els propers, que no ens inclouran en algunes d'aquestes excepcions? Perquè això és un pendent, no hi ha qui ho pari. Un exemple: la reforma 26 dels últims 13 anys és la dels delictes contra la seguretat en el trànsit. Aquesta norma sí que s'adreça a nosaltres, en som destinataris, s'adreça a ciutadans "normals", integrats. En aquesta matèria, el dret penal tenia un principi que ja fa temps que ens hem carregat, relacionat amb el que deia abans, i és que perquè hi hagi delicte —que és el més greu que tenim— com a mínim, el comportament ha de posar en perill alguna cosa.

Seria bo que els delictes només fossin comportaments que ja han lesionat una cosa, però fa temps que hem admès, perquè hi ha comportaments molt perillosos, sancionar també aquests comportaments. Però ha de ser un perill real, comprovat; no n'hi ha prou amb la sospita que pot passar alguna cosa, ha de ser un perill al·legat en un judici comprovat, demostrat: a vostè se'l castiga pel fet d'haver posat en perill els drets dels altres. Aquest principi ha estat pràcticament derogat per l'última reforma en matèria de seguretat en el trànsit.

Des dels anys setanta, al Codi Penal teníem el delicte de conducció temerària i també, la conducció sota l'efecte de l'alcohol. Consti que, una persona que va a 200 Km/h o condueix absolutament borratxo se l'ha de ficar a la presó. És un insolidari i posa en perill els altres. Amb el Codi d'abans, el jutge valorava cas per cas si hi havia realment conducta temerària, si s'havia posat en perill alguna cosa, si l'alcohol afectava la conducció o no... es valorava cada cas. En un moment determinat es diu que no pot ser que els jutges valorin o ponderin si hi ha hagut temeritat o perill i es diu que serà delicte a partir de determinada velocitat fixa i a partir de determinat índex d'alcohol, sense valorar res més, perquè s'entén que és intrínsecament perillós.

Aquí hem introduït el que s'anomena delicte de perill presumpte. Es presumeix el perill. Ja no s'ha de demostrar en el judici. Amb aquest

sistema, la sentència penal que imposa el jutge funciona com si fos una infracció administrativa de trànsit. Una multa de trànsit és objectiva, té presumpció de veracitat i cap jutge valora si hem aparcat malament per una raó o per una altra. Amb aquesta reforma que ha portat els nous delictes, de fet, la pena —que pot arribar a ser de presó— funciona com una multa de trànsit, perquè la sentència la posa el radar o l'alcoholímetre i ja no hi ha valoració de si hi havia perill o no. És la sanció del que digui un mitjà tècnic (i aquí encara hi hauria més problemes, on no entro). En aquests casos, costaria dir que si es condueix a 200 Km/h, o es condueix borratxo, encara hem de demostrar el perill. Fer això sempre és perillós. En aquestes matèries es podrien acceptar com a delictes de perill presumpte, tot i que el dret penal, fa uns anys, deia que el perill no podia ser presumpte, però, acceptem-ho en aquests dos casos. El problema és que, un cop hem admès que la sentència penal no ha de valorar res i pot presumir el perill, hem obert una porta a un pendent absolutament relliscós, on, al final es presumeix tot.

Aquesta mateixa reforma en matèria de seguretat en el trànsit, ha inclòs com a delicte conduir sense haver-se tret el carnet de conduir. Està malament, conduir sense carnet i la gent se l'ha de treure. Però que una cosa estigui malament, no vol dir que hagi de ser delicte. Perquè per conduir sense haver-se tret el carnet no es pot presumir el perill. Es pot conduir sense carnet a 30 Km/h i enganxat a la vorera. Pel fet de no haver cobert un tràmit administratiu que és treure's el carnet, no es pot presumir cap tipus de perill. En canvi, el senyor Rubalcaba va afirmar a una cadena de televisió: "Quien no se ha sacado el carnet, obviamente es peligroso". D'on ho treu? En el món rural —pel qual sento un enorme respecte— molts pagesos van amb la seva furgoneta o el seu tractor i mai a la vida s'han tret el carnet; els va ensenyar a conduir el seu pare i van pel poble amb la furgoneta i mai no han posat en perill ningú. Ara ja són enemics de la comunitat. Per això he posat aquest exemple. Perquè un cop oberta la porta per eliminar les garanties pròpies del dret penal, al final ens pot arribar a tots.

Just després d'entrar en vigor aquesta reforma, en uns informatius, un ciutadà que havia estat detingut per un delicte contra la seguretat en el trànsit, deia que l'havien tractat com a un delinqüent. És que ja ho era, havia comès un delicte. Tots aquells que demanen més enduriment de les penes, més intervenció penal, diuen, jo no sóc un delinqüent... Doncs qualsevol dia es poden convertir en un, segons el que s'introdueixi en el Codi Penal com a nous delictes.

I no podem criticar directament aquesta última reforma ni ens hi podem oposar perquè abans ja ens hem empassat que el perill no cal demostrar-lo, que la pena no té perquè ser proporcional a la gravetat del fet. Quan ens empassem el principi que no cal demostrar el perill, ens ho empassem per tot. No podem exigir que es demostrï el perill en el cas del pagès que condueix sense carnet, o dir que la pena no és proporcional a la gravetat del fet. Al final ha acabat afectant persones que no han posat mai en perill ningú.

CONCLUSIONS

Quan s'admet que els principis no valen per als altres, es neguen els principis i s'admet que no valen per a ningú. Aquest és el preu de la seguretat pels drets que, un cop deixen de ser universals, deixen de ser per a tothom, i no podem estar mai segurs que siguin també per a nosaltres mateixos. El preu de la seguretat a tota costa és per la mateixa seguretat. I acabo amb un altra cita d'Amnistia Internacional de l'informe de 2005: "L'estat de dret és vital per a la seguretat humana i disminuir els drets en la guerra contra el terror no és el camí per obtenir la seguretat"

BONET GALOBART, M. ÀNGELS et alii

ETNOBOTÀNICA DE GALLECS

Plantes i cultura popular al Baix Vallès

Col·lecció Vicenç Plantada, 11

Centre d'Estudis Molletans

ISBN: 978-84-931604-8-7

Primera edició: Mollet del Vallès,
juny de 2008

308 pàg. 17 x 24 cm. Cartoné.

El llibre que el lector té a les mans és el resultat d'un llarg treball d'investigació sobre les relacions entre les persones i el seu entorn natural i, en especial, sobre la gestió dels recursos naturals vegetals per les comunitats humanes.

Més enllà del que trobem escrit als tractats de fitoteràpia i a les farmacopees, les societats tradicionals han estat dipositàries d'un valuós patrimoni de coneixements sobre les plantes i els seus usos. Aquest saber popular, estretament vinculat a les formes de vida rurals, ha estat transmès per via oral de pares a fills al llarg de generacions.

Els canvis d'estructura tan ràpids de la nostra societat, però, han fet que s'hagin anat diluint les idees que posseïa el poble i la manera que tenia d'expressar-les. Els estudis etnobotànics, que inclouen una part important de la cultura popular, esdevenen cada dia més urgents, tenint en compte que les persones amb una saviesa popular més rica són persones d'edat avançada. El treball que ens ocupa tracta d'aquest tema, fins ara pràcticament inèdit a la nostra comarca i, particularment, a Gallecs.

Els autors del llibre que tenim a les mans estructuren la informació principal en set parts.

A la introducció se'ns parla de la situació del territori, clima, paisatge i geografia humana (agricultura, ramaderia i sector terciari), per cloure amb uns antecedents etnobotànics generals.

Al segon capítol, els autors ens expliquen la metodologia emprada, basada sobretot en 28 entrevistes a informants estretament relacionats amb Gallecs. La informació recollida correspon a 272 espècies de plantes útils.

El següent capítol, “Resultats. Catàlegs etnobotànics”, agrupa en quatre catàlegs les dades recollides (usos medicinals, alimentaris o amb accions tòxiques; altres plantes amb usos tradicionals a Gallecs; barreges de plantes medicinals i licors i altres begudes). A cada fitxa trobem una completa informació que inclou dades com la forma vital, distribució geogràfica i ecologia, noms populars de la planta en qüestió (amb la transcripció fonètica corresponent), usos (medicinals, alimentaris) i unes observacions sobre ecologia, sistemàtica, recol·lecció, conservació i cultiu en el seu cas.

Al capítol quart, “Anàlisi dels resultats”, els autors ens expliquen els usos de les plantes i, entre altres coses que, de les 272 plantes esmentades, 101 s'utilitzen en l'àmbit sanitari, 82 en l'alimentació humana i 44 en l'alimentació animal. Pel que fa a les plantes del primer grup, segurament les més interessants, es fa esment de l'acció medicinal i principals afeccions que poden tractar.

El següent capítol conté un ampli recull gràfic, amb fotografies a tot color de les principals plantes estudiades.

El sisè capítol es dedica a una completa bibliografia sobre el tema.

Per cloure el llibre, trobem una sèrie d'annexos. El primer fa referència als informants i les condicions de realització de les entrevistes. Aquest apartat inclou les dades personals dels entrevistats, les vicissituds de la seva vida, lloc de residència, dates, durada i condicions de les entrevistes. L'annex 2 ens fa esment dels noms populars de les plantes i el seu corresponent nom científic. L'annex següent conté l'AFI (Alfabet Fonètic Internacional), amb els símbols corresponents i exemples d'ús en català i espanyol. Al darrer annex trobem un glossari amb termes del lèxic específic farmacològic i mèdic que fan més entenedora i més propera a nosaltres la lectura del llibre.

Un dels valors més importants d'aquest llibre és el de posar a l'abast del lector en general i de l'estudiós en particular una completa monografia sobre l'etnobotànica a Gallecs. Es tracta d'una amena publicació que posa a l'abast de tothom i, en especial, d'un públic menys especialitzat, una completa informació sobre una part important de la riquesa natural que tenim tan a prop i que, sovint, tant desconeixem.

Tenint en compte que un percentatge important de les plantes de la nostra flora no ha estat encara estudiat en profunditat, el fet d'aprofitar uns coneixements acumulats per generacions de manera empírica pot ser molt útil a la ciència a l'hora de cercar nous recursos terapèutics.

Com a cloenda, val la pena fer esment d'unes paraules que els autors del llibre inclouen a la introducció: “Els autors hem transcrit i, a voltes, interpretat o comentat la saviesa que ells (els informants) ens han transmès i estem contents d'haver-ne pogut deixar constància per al profit de les generacions que vindran”.

Josep M. Bernís i Pueyo
Professor de Secundària

Autor: **Josep Guinovart** (Barcelona, 1927 - Palafrugell, 2007)

Títol: Composició

Data: 1962

Tècnica: Tinta sobre paper

Mides: 25x18 cm

Fundació Municipal Joan Abelló

Número de registre: 438

Signat i datat angle inferior dret

Bibliografia de llibres específics

La Mirada de l'artista, Fundació Municipal Joan Abelló, Mollet del Vallès, 1999.
Pàgina 134

Volum 9 (2001), *Art de Catalunya, Pintura moderna i contemporània*, Barcelona,
Edicions L'isard. ISBN 84-89931-19-4

Volum 16 (2002), *Art de Catalunya, Art i arquitectura d'avui. La Veu dels artistes*,
Barcelona, Edicions L'isard. ISBN 84-89931-24-0

Premis

1981- Premi Ciutat de Barcelona

1982- Premi Nacional d'Arts Plàstiques del govern d'Espanya

1983- Creu de Sant Jordi

1984- Cavaller de l'Ordre de les Arts i les Lletres, atorgat pel Govern Francès

1989- Premi Nacional d'Arts Plàstiques del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

1993- Oficial de l'Ordre de les Arts i les Lletres, atorgat pel Govern Francès

2003- L'Ajuntament d'Agramunt el nomena fill adoptiu.

JOSEP GUINOVART

Josep Guinovart ha esdevingut un dels referents de l'avantguarda catalana del passat segle. Si fem una mica de memòria biogràfica, podem destacar que Guinovart va començar a treballar de molt jove, just quan tenia catorze anys, com a pintor de parets, però ben aviat va decidir ingressar a Llotja. A l'any 1948 va realitzar la seva primera exposició a les Galeries Syra de Barcelona, i es dedicà de ple a la pintura artística a partir de l'any 1951. Un any més tard, i després d'haver contactat amb el Grup Dau al Set, amb qui va col·laborar en la il·lustració d'alguns exemplars de la revista que editaven, va guanyar una beca per anar a completar els seus estudis artístics a París.

Al tornar de la capital francesa, es va dedicar activament a l'art anomenat mural, i va fer decoracions per a obres teatrals, treballs d'il·lustració i disseny de cartells, entre d'altres. Podem destacar, per exemple, les escenografies per a *Bodas de Sangre*, de Federico García Lorca, o les il·lustracions del *Llibre de Poesies* de Salvat Papasseit. L'any 1955 va fundar, juntament amb Cuixart, Jordi Muxart, Antoni Tàpies i Tharrats l'anomenat Grup Tahüll.

Cap el 1957 va iniciar ja de forma més contundent una tendència informalista i abstracta, amb una forta presència matèrica tant per la incorporació d'objectes diversos com per l'aplicació de les tècniques del collage i l'assemblatge. Tot i així, a partir dels anys seixanta, es va allunyar de la poètica informalista per començar a realitzar obres plenes de signes i gestos que contenen una forta càrrega expressiva en el traç i el color. L'obra que presentem en aquest article és precisament d'aquest moment. Es tracta d'una composició sense títol de l'any 1962, abans de la seva imminent immersió en el món del gravat, on podem entreveure les influències de la nova estètica que els corrents abstractes i de l'informalisme varen causar en Josep Guinovart, que va començar a incorporar en aquests anys tot el potencial al seu abast dels recursos d'una manipulació lliure de la matèria i de l'objecte. És el moment en què l'autor inicia tota una sèrie d'experiències i processos creatius basats en l'experimentació amb estructures de fusta cremada, bidons, objectes reciclats, revestiments polícroms, així com la utilització d'una complexa simbologia que genera, així, un diàleg entre l'expressió plàstica i subjectiva de l'artista i el seu entorn vital, amb els seus símbols, fantasmes i contradiccions. Així també sorgiran obres com *Homenatge a Picasso* (1967) i *Homenatge al Che* (1968).

Ja a la dècada dels setanta, Guinovart utilitzarà sistemàticament materials com la sorra, el fang, la terra, la palla, el fibrociment... que donen com a resultat obres tan originals com *Tierra y rastrojo* (1976), i *Pedres i fang* (1978).

Però és a partir de l'any 1976 quan inicia una nova etapa enfront d'una tècnica que el captivà de forma absoluta: el gravat. Realitzarà així diverses edicions de litografies i aiguaforts per a l'editorial Polígrafa de Barcelona. Vull

destacar també l'autoria de *Contorn-extorn*, instal·lació tridimensional presentada el 1978 a la Galeria Maeght de Barcelona i que després passarà a formar part del fons del Museu d'Art Modern de Barcelona.

A partir d'aquest moment es succeeixen les seves exposicions a Barcelona, Madrid, Palma de Mallorca, València, París, Nova York, Basilea, Xicago, entre moltes d'altres ciutats, i participa en exposicions d'art contemporani català i espanyol, Salons, Bienal Hispanoamericana, Bienal de Venècia i d'altres certàmens internacionals d'art d'avantguarda. Per finalitzar, Guinovart ens ha llegat una obra caracteritzada per una gran contundència expressiva, per les constants de traç, gest i color que defineixen l'agitat i original món interior del seu creador, que combina una escenografia espectacular amb un llenguatge expressionista i líric.

Resumint doncs, la figura de Guinovart representa un dels referents de les avantguardes del segle XX del nostre país i que malauradament ens va deixar ara farà un any. Aquest ha estat el motiu pel qual m'he decidit a dedicar-li la fitxa d'art d'enguany a modus d'un modest homenatge envers la seva figura. Val a dir que podem gaudir de la seva obra també a Mollet, ja que la relació mantinguda a través de l'amistat amb Joan Abelló fa possible que avui s'exhibeixin al públic diverses de seves creacions en les exposicions dels fons de la Fundació Municipal Joan Abelló.

Josep Fèlix Bentz i Oliver

Historiador de l'art

Publicacions del Centre d'Estudis Molletans

REVISTA NOTES

La **revista Notes** és una miscel·lània que aplega articles de recerca i divulgació relatius a Mollet del Vallès i els pobles veïns (Baix Vallès). Se n'edita un volum anual, el qual es presenta cada 22 de gener (Diada de Sant Vicenç, patró de la ciutat de Mollet del Vallès).

La consulta dels sumaris es pot fer a la pàgina de publicacions municipals de l'Ajuntament: <http://www.molletvalles.cat/index.php?id=444>

COL·LECCIÓ VICENÇ PLANTADA

La **Col·lecció Vicenç Plantada** té com a objectiu publicar, de manera rigorosa i divulgadora alhora, estudis i materials monogràfics relatius a Mollet del Vallès i els pobles veïns (Baix Vallès).

La col·lecció pren el nom de Vicenç Plantada i Fonolleda (1839-1913), l'estudiós molletà que tan importants contribucions va realitzar al coneixement de la seva ciutat.

1. Obres completes de Vicenç Plantada 1. Cròniques i articles en La Renaixença

Ferran Pérez i Gómez

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 1, 263 pàg. Mollet del Vallès. 1997

Juntament amb el segon volum, aquest va ser el treball guanyador de la 1ª Beca de recerca Vicenç Plantada. Es tracta d'una aproximació a la figura d'en Vicenç Plantada i Fonolleda, molletà il·lustre i estudiós de les més variades disciplines. El llibre comença amb una aproximació a l'època en la qual va viure el protagonista (1839-1913). Trobem una completa biografia de Vicenç Plantada en les seves vessants de mestre i pedagog, veterinari i científic, naturalis-

ta, periodista i escriptor, polític catalanista, excursionista i folklorista. La base d'aquest llibre la constitueix el recull de les principals cròniques que va escriure a "La Renaixença" entre 1881 i 1905.

S'ha respectat la grafia original prenormativa emprada en els escrits originals d'en Vicenç Plantada.

2. Obres completes de Vicenç Plantada 2. Monografies i altres escrits

Ferran Pérez i Gómez

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 2, 238 pàg. Mollet del Vallès. 1998

Segon volum de les obres completes de Vicenç Plantada, que aplega monografies sobre meteorologia, zoologia i geografia, diverses narracions breus de temàtica diversa aparegudes a *La Renaixença*, articles publicats al *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, material folklòric, articles i cròniques publicats a les revistes *L'art del pagès i Agricultura*, *La Veu del Vallès i La Veu de Catalunya*, *Juny*, *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. A més, podem trobar un curiós i divertit treball sobre homònims del Vallès.

Igual que en la publicació anterior, s'ha respectat la grafia original prenormativa emprada en els escrits originals d'en Vicenç Plantada.

3. Gallecs, espai obert

Diversos autors

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 3, 137 pàg. Mollet del Vallès. 1996. Exhaurit

Es tracta d'un recull de les actes de les Jornades *Gallecs. Els valors del patrimoni natural i cultural i l'articulació de la seva protecció amb el planejament urbanístic*, que van tenir lloc a Mollet del Vallès, els dies 16 i 17 de juny de 1995). Els títols dels temes que tracta són: *Els valors geològics, vegetals, faunístics i paisatgístics de Gallecs*, *L'activitat agrícola a Gallecs i la seva relació amb el patrimoni històric i ambiental*, *La gestió dels espais naturals a la regió metropolitana de Barcelona: Gallecs i Collserola, dos casos extrems*, *Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte i Gallecs en el sistema d'espais oberts de la regió metropolitana de Barcelona: dinàmiques territorials i planejament urbanístic*. El llibre clou amb índexs d'antropònims, topònims i institucions.

4. La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès

M. Àngels Suárez i González

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 4, 369 pàg. Mollet del Vallès. 2000

Aquest va ser el treball guanyador de la 2ª Beca Vicenç Plantada. Es tracta d'una publicació que abasta un període curt però molt important de la història de Mollet del Vallès: el que va de la instauració de la 2ª República fins al començament de la repressió, un cop acabada la Guerra Civil. És un exhaustiu treball que consta de cinc parts ben diferenciades: la població i l'economia dels anys 30, la República, la Guerra Civil i la postguerra. La part més important és la que correspon a la Guerra Civil, on l'autora ens parla de temes com la revolució social, els Fets de Maig, l'economia de guerra, els soldats molletans, les víctimes de la repressió a la rera guarda, els refugiats, els bombardeigs i l'ensenyament. El llibre acaba amb una completa bibliografia, a més d'un annex documental i tres índexs: onomàstic, toponímic i de fotografies.

5. Josep Fortuny i Torrents. Una biografia política

Joan Corbalan i Gil i Antoni Lardín i Oliver

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 5, 187 pàg. Mollet del Vallès. 2000. Exhaurit

Es tracta de la biografia d'una de les personalitats polítiques més rellevants del Mollet del Vallès contemporani. Josep Fortuny va ser regidor i alcalde de la vila durant la Segona República i la Guerra Civil i va morir afusellat per les tropes franquistes l'any 1939.

El llibre consta d'una part biogràfica, que narra la vida d'en Josep Fortuny, totalment lligada a la història del Mollet dels anys 30. L'apèndix documental és la part més àmplia i consta de fotografies, articles publicats a diverses revistes, una Memòria sobre l'època de la Dictadura, els informes políticossocials del processament, el judici sumaríssim, l'estada a la Model i la correspondència que en Josep Fortuny va mantenir amb la seva família. Com a annexos, destaquen diverses actes d'incautació durant la Guerra, un Informe per a la Causa General i un llistat d'organitzacions polítiques molletanes amb alguns membres locals (1936-1939).

6. Els noms de lloc i de persona de Mollet del Vallès

Enric Garcia-Pey

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 6, 413 pàg. Mollet del Vallès. 2001

Malgrat que els darrers anys havien aparegut diverses publicacions sobre els noms de lloc i/o persona a moltes localitats del Vallès Oriental, no n'hi havia cap que fes referència a Mollet del Vallès. Aquest llibre ve doncs a omplir un buit important.

L'autor fa esment al començament de l'obra de les fonts utilitzades, d'entre

les que destaquen els manuscrits, mecanoscrits, plànols, arxius i una àmplia bibliografia.

El cos principal de l'obra, de 300 pàgines, es dedica al recull onomàstic. A continuació hi figura un índex onomàstic d'antropònims, classificats per noms de fonts, cognoms, personatges i sobrenoms – motius – noms de casa; i un altre de topònims, classificats segons nom de la població, i temes com l'aigua, arbres singularitzats, construccions, culte, indrets arbrats, indrets singularitzats, masos, partides de terra, zones de pas, poblacions i parròquies, comarques i països i relleu. Aquest treball va ser el guanyador de la 3ª Beca Vicenç Plantada.

7. Joan Ambrós i Lloreda. Per Catalunya i la Llibertat

*Joan Corbalan i Gil i Consol Garcia-Moreno i Marchan
Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 7, 526 pàg. Mollet
del Vallès. 2002*

En Joan Ambrós va ser regidor de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, soldat i escriptor i va morir a l'exili a França.

Aquesta obra pretén retre un homenatge a tots aquells catalans que, com ell, van haver d'abandonar el seu país per poder seguir defensant els seus ideals de llibertat, democràcia i catalanisme.

El llibre conté una aproximació a la vida d'en Joan Ambrós, amb Mollet com a centre i amb l'exili com a punt de referència. La part més extensa de l'obra és un exhaustiu recull dels seus escrits de joventut i, sobretot, dels seus escrits de l'exili, que inclouen poemes i sardanes, articles i un epistolari. Com a apèndix figura un recull de fotografies, un altre de documents, la bibliografia i les fonts documentals emprades i un complet inventari general d'escrits d'en Joan Ambrós i Lloreda.

8. Santa Maria de Gallecs. Estudi de materials, tècniques constructives i estat de conservació

*Joan Carles Ortiz i Chacón
Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 8, 118 pàg. Mollet
del Vallès. 2003*

L'església de Santa Maria de Gallecs és un edifici d'estil romànic, situat en el paratge del mateix nom dins del terme municipal de Mollet del Vallès.

El llibre consisteix en un estudi acurat dels materials originaris que es van utilitzar en la construcció de l'església i en les posteriors restauracions. Després d'un breu repàs històric i de les tècniques constructives, el cos del llibre se centra en els resultats analítics i de caracterització dels materials lítics, els morters i els elements ceràmics que formen part dels paraments de l'edifici.

Finalment, s'avalua l'estat de conservació, amb l'objectiu d'obtenir pautes per a futures obres de restauració.

9. Guia dels arbres d'interès local de Mollet del Vallès. Exemples d'aplicació de la Norma Granada

Olga Alcaide i Ardanaz

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 9, 197 pàg. Mollet del Vallès, 2005

Els arbres ornamentals ens aporten beneficis i fan que les ciutats siguin uns indrets més habitables, motius pels quals convé conèixe'ls i respectar-los.

El llibre consisteix en un catàleg dels arbres de Mollet del Vallès que destaquen per les seves característiques intrínseques o per factors locals, fet que els converteix en arbres d'interès local. A cada un d'aquests elements arboris se'ls ha aplicat la Norma Granada, mètode per a taxar els arbres ornamentals, de la que se n'obté un valor econòmic en euros. Com a resultat d'aquest treball, s'han elaborat unes eines didàctiques (plànols de la ciutat, itineraris per la ciutat, clau d'identificació i glossari botànic) que tenen com a objectiu acostar el lector al coneixement de l'arbrat ornamental.

10. La sardana a Mollet. Un segle d'història

Consol García-Moreno i Marchan

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 10, 301 pàg. més CD, Mollet del Vallès, 2007.

Mollet era considerada una vila sardanista el primer terç del segle XX. Hi havia una entitat constituïda per gestionar el conreu d'aquesta dansa i impulsar la seva expansió des de 1926; la sardana, però, ja s'havia fet present en actes socials, polítics i festius molletans des de la primera dècada del segle.

El llibre és una crònica de la presència d'aquest fet cultural entre els molletans fins als nostres dies. S'exposa com s'ha manifestat la simbiosi sardanisme-catalanisme en aquesta comunitat vallesana al llarg de tantes dècades. Assenyalava tres etapes força definides en la trajectòria del sardanisme a Mollet i analitza les circumstàncies que han determinat els trets que les diferencia.

11. Etnobotànica de Gallecs. Plantes i cultura popular al Baix Vallès

M. Àngels Bonet, Mònica Roldan, Jordi Camprubí i Joan Vallès

Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada 11, 308 pàg. Mollet del Vallès, 2008.

L'objectiu fonamental d'aquest treball és establir els catàlegs de les plantes conegudes, apreciades i utilitzades per la gent que viu a Gallecs, amb l'espe-

cificació dels seus noms i usos. Gallecs, una mena de petit oasi de natura envoltat d'urbanització, preserva biodiversitat silvestre (pel que fa a les plantes, clapes de vegetació natural), agrobiodiversitat (camps, horts, vinyes, vergers) i etnobiodiversitat (sabers populars sobre les plantes). Així, s'ha recopilat un catàleg etnoflorístic d'aquest espai del Vallès Oriental, que se suma als dos que ja hi havia a la comarca: un sobre la vall del riu Tenes i un altre del massís del Montseny.

ALTRES PUBLICACIONS

Moledo – Mollet 993-1993

Joan Corbalan, Josep Gordi, Pere Gordi, Antoni Lardín, Jaume Noró, Xavier Pérez, Carme Pi, Lluís Vilà i Jaume Vilaginés

Ajuntament de Mollet del Vallès. 204 pàg. Mollet del Vallès. 1993. Exhaurit

Síntesi històrica de Mollet publicada arran del la commemoració del seu Mil·lenari. Consta de set articles: “El marc físic”, “Prehistòria i època antiga”, “L'època medieval (segles X-XIV)”, “L'edat moderna (segles XVI-XVII)”, “El segle XIX”, “De principis del segle XX fins als anys cinquanta” i “La població, l'economia i l'urbanisme (1950-1992)”. El llibre acaba amb una cronologia fins l'any 1993, uns itineraris pel Mollet medieval i modern, i pel Mollet dels segles XIX i XX i el Mollet més recent, i una completa bibliografia de cada article.

CRITERIS DE PUBLICACIÓ DE LA REVISTA NOTES

La revista *Notes* aplega articles de recerca i divulgació de Mollet del Vallès i els pobles veïns (Baix Vallès). S'edita un volum anual que es presenta cada 22 de gener (Diada de Sant Vicenç, patró de la ciutat de Mollet del Vallès).

La revista consta de les seccions següents: Miscel·lània, Monogràfic, Resseña bibliogràfica i Fitxa artística.

La llengua de la revista és el català i el Consell de Redacció es reserva el dret de publicar o traduir escrits en altres llengües.

Tramesa i acceptació dels articles

Els articles cal presentar-los en suport informàtic:

Probabilitat A) mitjançant correu electrònic: notes_cem@molletvalles.cat

Probabilitat B) mitjançant correu postal o lliurament personal:

Centre d'Estudis Molletans
Centre Cultural la Marineta
Pl. de l'Església, 7
08100 Mollet del Vallès

Sigui quina sigui la modalitat de presentació triada, la data màxima de lliurament serà la que fixi el Consell de Redacció, que donarà a conèixer amb un marge suficient de temps.

El Consell de Redacció és responsable de l'avaluació dels articles rebuts i es reserva el dret de: 1) sotmetre els articles al judici d'experts en la matèria; 2) fer les esmenes menors que cregui oportunes per tal d'adaptar el text a l'estil de la publicació o per a millorar-ne la comprensió; 3) retornar els articles als autors, quan s'hagin de realitzar esmenes importants (en aquest supòsit s'establirà una nova data de lliurament); i 4) publicar o no els articles. La no acceptació dels articles es comunicarà als autors en el termini més breu possible. Els originals no publicats es retornaran als autors.

Per cada article publicat, els autors rebran un total de cinc exemplars del número corresponent de la revista.

Presentació dels textos

El text de l'article es presentarà en suport informàtic, en un únic arxiu, preferiblement de Microsoft Word. L'arxiu tindrà entre 10.000 i 60.000 caràc-

ters amb espais inclosos (articles de la miscel·lània i el monogràfic) i entre 3.000 i 7.000 caràcters amb espais inclosos (ressenya bibliogràfica i fitxa artística).

El contingut de la primera pàgina de l'arxiu de text serà exclusivament el següent: 1) títol de l'article —que serà breu i descriptiu—; 2) dades completes de tots i cadascun dels autors (nom i cognoms complets, titulació acadèmica i/ o lloc de treball, adreça postal completa, telèfons de contacte i adreça electrònica); 3) resum d'entre 50 i 150 paraules, on s'indicarà l'abast, el contingut, la metodologia, els resultats i les conclusions principals; i 4) llista d'entre 3 i 6 paraules clau que permetin caracteritzar el contingut de l'article.

A continuació es desenvoluparà el text de l'article, estructurat, si s'escau, en capítols i subcapítols, fins a un màxim de tres nivells d'estructuració (Capítol, Subcapítol de primer nivell i Subcapítol de segon nivell). Els títols dels capítols i els subcapítols estaran sempre numerats de manera correlativa (1. Capítol; 1.1. Subcapítol de primer nivell; 1.1.1. Subcapítol de segon nivell).

El text de l'article clourà amb una llista de referències bibliogràfiques, escrita i ordenada d'acord amb els criteris que s'indiquen més endavant.

Les referències a altres documents s'indicaran de les maneres següents:

1. Citacions bibliogràfiques. Les crides a les citacions bibliogràfiques se situaran a dins del text i faran referència, de manera obligatòria, a un element que aparegui a la bibliografia. Constaran del primer cognom de l'autor, seguit de l'any de la publicació. En el cas de dos autors, hi figuraran els dos primers cognoms i l'any; i quan es tracti de més de dos autors, aleshores només figurarà el primer cognom del primer autor seguit de l'expressió *et al* i l'any de publicació. Exemples: PLANA (2006) o (PLANA, 2006); PLANA i COLL (2006) o (PLANA i COLL, 2006); PLANA *et al* (2006) o (PLANA *et al*, 2006). Quan hi hagi dues o més obres d'un mateix autor i any, aleshores es diferenciaran amb una lletra minúscula adjunta al número de l'any (2006a, 2006b, etc.). Exemples: PLANA (2006a), PLANA (2006b) o (PLANA, 2006a), (PLANA, 2006b), etc.
2. Notes a peu de pàgina. Les crides a les notes a peu de pàgina s'han d'identificar amb superíndexs numerats correlativament (¹, ², ⁵,...). L'autor és responsable que les citacions siguin completes i exactes. Es pot citar qualsevol tipus de material: manuscrits, impresos, fitxers informàtics, documents accessibles en línia, etc.

Quan s'utilitzin sigles o altres abreviacions, caldrà posar, la primera vegada que apareguin en el text, l'expressió desenvolupada i, a continuació, la sigla o abreviació entre parèntesis.

Les abreviacions d'unitats físiques s'ajustaran al què estableix el Sistema Internacional d'Unitats.

La formulació i la nomenclatura química s'ajustarà a les normes de l'International Union of Pure and Applied Chemistry (IUPAC).

Els noms científics d'espècies biològiques o paleontològiques s'escriuran de les maneres següents: *Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758; *Crategus monogyna*; *Quercus* sp.

Totes les figures, indistintament de la seva naturalesa (gràfics, esquemes, fotografies, taules etc.), es numeraran, de manera correlativa, d'acord amb l'ordre d'aparició en l'article (Figura 1, Figura 2, etc.). Les figures es presentaran en arxius informàtics separats i a part de l'arxiu de text, de manera que en aquest només s'indicarà (amb la fórmula Figura 1, Figura 2, etc.) el lloc aproximat d'inserció de les figures. Malgrat això, l'emplaçament definitiu estarà condicionat a les exigències de la composició tipogràfica.

A la darrera pàgina de l'arxiu de text hi haurà una llista numerada (Figura 1, Figura 2, etc.) amb els textos dels peus de figura, l'autoria de la figura i l'any de realització. Exemple: text del peu de figura (J. Borràs, 2007).

Figures

Cada figura, indistintament de la seva naturalesa (fotografies, dibuixos, mapes, esquemes, taules, etc.), es presentaran en arxius informàtics separats. Els noms dels arxius seran Figura 01, Figura 02..., de manera que coincidiran amb la numeració que s'ha indicat en l'arxiu de text. Els arxius estaran en formats que siguin intercanviables (Microsoft Excel, Macromedia Freehand, Corel Draw, Adobe Photoshop, tiff, jpg, etc.).

La mida màxima de les figures serà la de la caixa de la revista (11 x 17,5 cm).

Les fotografies, els dibuixos, els mapes i els esquemes digitalitzats tindran una mida i una resolució que permeti la seva correcta reproducció. Els gràfics digitalitzats que incorporin caràcters alfanumèrics, un cop reduïts a la caixa de la revista, mai tindran una alçada inferior a 1 mm.

Cal tenir en compte que les figures es reproduiran en blanc i negre. Per tant, els símbols superficials dels mapes o altre element gràfic (esquemes, gràfics, etc.) es representaran, de manera obligatòria, amb trames i tons de grisos; i els símbols puntuals, en blanc, negre o grisos. Tots els símbols utilitzats es referenciaran en una llegenda, el text de la qual es desenvoluparà en la mateixa llegenda o bé a peu de pàgina (en el darrer cas, els símbols de la llegenda i el text a peu de pàgina es relacionaran mitjançant números o lletres correlatius 1, 2, 3... o a, b, c...).

Els mapes i altres elements gràfics que requereixin una reproducció a escala incorporaran, de manera obligatòria, una escala gràfica (no s'admetran escales numèriques).

Quan es reproduïxin figures de tercers, l'autor o autors seran responsables de demanar l'autorització o autoritzacions pertinents i/o fer-se càrrec de les possibles despeses en concepte de drets de reproducció.

Referències bibliogràfiques

La llista de referències bibliogràfiques estarà ordenada alfabèticament per autors i cronològicament dins el mateix autor (les obres d'un mateix autor i any es diferenciaren amb una lletra minúscula adjunta al número de l'any: 2006a, 2006b, etc.).

Atès el caràcter miscel·lani de la revista no s'abreviaran els noms de les publicacions periòdiques.

Les referències bibliogràfiques s'ajustaran a una de les dues possibilitats que s'indiquen a continuació:

1. Llibres i monografies

ARIMON, G. (2006). El teatre al Centre Parroquial de Mollet del Vallès (1945-1961). Ajuntament de Mollet del Vallès. 226 p. Mollet del Vallès.	ARIMON, G. <i>El teatre al Centre Parroquial de Mollet del Vallès (1945-1961)</i> . Mollet del Vallès: Ajuntament de Mollet del Vallès, 2006. 226 p.
GORDI, J. (2003). Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions. Editorial Mediterrània. 191 p. Barcelona.	GORDI, J. <i>Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions</i> . Barcelona: Mediterrània, 2003. 191 p.
SUÁREZ, M.A. (2000). La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 4. 369 p. Mollet del Vallès.	SUÁREZ, M.A. <i>La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès</i> . Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000. 369 p. (Vicenç Plantada; 4).

2. Llibres i monografies col·lectius

a) Per al llibre en conjunt

NEL·LO, O. (Coord.) (1996). Gallecs espai obert. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 3. 137 p. Mollet del Vallès.	NEL·LO, O. (Coord.). <i>Gallecs espai obert</i> . Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 1996. 137 p. (Vicenç Plantada; 3).
---	---

b) Per a un dels treballs

GALLEGO, R. i GRAU, M. (1996). Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte <i>In</i> : Gallecs espai obert. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 3: 81-104. Mollet del Vallès.	GALLEGO, R. i GRAU, M. "Gallecs: temàtica, actors i dimensions d'un conflicte". A: <i>Gallecs espai obert</i> . Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 1996. p. 81-104. (Vicenç Plantada; 3).
---	---

3. Articles en publicacions periòdiques

<p>BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. (2002). Les inestabilitats de vessants. Exemples del municipi de Mollet del Vallès. <i>Notes</i>, 17: 165-175. Mollet del Vallès.</p>	<p>BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. "Les inestabilitats de vessants. Exemples del municipi de Mollet del Vallès". <i>Notes</i>, 2002, vol. 17, p. 165-175.</p>
--	---

4. Comunicacions a congressos

<p>MARTÍNEZ, S., CEBOLLADA, A., SISCART, D. i MARTÍN, J. (1988). Els espais naturals de la plana del Vallès. Les bases d'una reivindicació. Conferència dels Espais Naturals de la Plana del Vallès (Terrassa, 1997), Recull de Ponències i Taules Rodones: 33-45. Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC). Sabadell.</p>	<p>MARTÍNEZ, S., CEBOLLADA, A., SISCART, D. i MARTÍN, J. "Els espais naturals de la plana del Vallès. Les bases d'una reivindicació". <i>Conferència dels Espais Naturals de la Plana del Vallès (Terrassa, 1997)</i>. Sabadell: Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC), 1988. p. 33-45.</p>
---	---

5. Tesis

<p>PLANAS, J. (2003). Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX. Tesis Doctoral Universitat Autònoma de Barcelona 330 p. Bellaterra.</p>	<p>PLANAS, J. <i>Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX</i>. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2003. 330 p. Tesis doctoral presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona.</p>
---	--

6. Publicacions electròniques

<p>AJUNTAMENT DE MOLLET DEL VALLÈS. Història de la ciutat. http://www.molletvalles.net/index.php?id=387</p>	<p>AJUNTAMENT DE MOLLET DEL VALLÈS. <i>Història de la ciutat</i> [en línia]. Mollet del Vallès: Ajuntament de Mollet del Vallès, 2005 [Consulta: 10 desembre 2006]. Disponible a: <http://www.molletvalles.net/index.php?id=387>.</p>
--	--

ESTOM!

Centre
d'Estadis
Molletins

Ajuntament de
Mollet del Vallès